

Luis de Molina, S. I.

De fide

Comentarios a la II. II., q. 1-16*

Edición y notas por
MARIANO PRADOS, S. I. y EDUARDO MUOER, S. I.

QUAESTIO II.

Articuli 1 et 2

De haeresi et haeretico; atque in primis quid haeresis nomine significetur.

Disputatio 1.^a

Haeresis vocabulum graecum est ab *heretma*¹ verbo graeco quod est eligo, significat vero quaecumque sectam sive opinionem sic dictam, quod homines pro suo arbitratu sibi soleant eligere sectas atque opiniones. Licet enim opinio atque secta opinio sit intellectus seu actus intellectus concurrat tamen imperium atque electio voluntatis ad determinandum intellectum ad alteram partem contradictionis, ut q. 1 art. 4° visum est. Sicut ergo secta a sectando latine dicitur, ita graece haeresis ab eli-

a. El ms. ofrece difícil lectura. Lo más obvio hubiera sido derivarlo de *haeresis*; puede ser que pretenda derivarlo de *heretma* que es como hemos leído.

* Véase ArchTeolGran 39 (1976) 207-239; 40 (1977) 161-235; 41 (1978) 113-330; 42 (1979) 81-195.

1. Luis de Molina, *Annotationes in II. II. dicit Thomae*, q. 1, a. 4° ArchTeolGran 41 (1978) 132ss.

gendo. ut Isidorus 8 Ethymol. cap. 3° ait, et Hieronymus, in capite 3 epistolae ad Titum atque in capite 5 epistolae ad Galatas², et refertur capite Haeresis 24 q. 3^a et plures alii. Inepta ergo sunt denominationes vocabuli haeresis ab haerendo errori et aliis vocabulis latinis [I. 213v] quas tradunt Paludanus in IV. d. 13, q. 8°; Abbas, in capite Firmissime, de haereticis³, et Hostiensis in Summa⁴.

Licet autem vocabulum haeresis sicut et secta et in bonam et in malam partem usurpari possit pro quacumque opinione, imo usurpatum sit ab Ethnicis et aliis scriptoribus. Unde Tullius in Parad. Cato, inquit, in ea est haeresi vel opinione, quae nullum sequitur orationis florem. Et Philo, in libro De vita theoretica⁵, nostram religionem appellavit haeresim non in malam, sed in bonam partem iuxta usum loquendi illius temporis. Attamen inter christianos usus obtinuit ut nomine haeresis intelligeretur secta seu opinio atque exstimatio contraria fidei catholicae, unde sumitur in malam partem, atque ita de haeresi sermo est loci.

Advertunt vero Isidorus loci citato⁶, Hieronymus super capitul. 3 epistolae ad Titum⁷, Theophilactus, in capite 2 epistolae ad Colossenses⁸, Tertullianus, in libro De praescriptionibus haereticorum⁹, et alii, sanctissimam religionem nostram neque haeresim neque sectam appellandam esse neque a catholicis unquam ita appellatam fuisse etiam in facissima et propria horum voca-

2. ISIDORUS, *Etymologiarum sive Originum libri XX*, l. 8, c. 3 ed. W. M. Lindsay, Oxford (1911), s. l., X v.

3. HIERONYMUS, *Commentarii in 17 epistolas Pauli ad Titum*, 3, 10, 11: PL 26, 639 A: ib., ad Galatas, l. 3, c. 5, 19-21: PL 26, 445 A.

4. C. I. C., c. 2^a; C. XXIV, Q. 3: ed. Friedberg, l. 997a.

5. PETRUS A PALUD. *Opus in Quartum Sententiarum*, d. 13, q. 3, n. 4: Salamanca 1552, p. 158 a.

6. NICOLAUS TUNESCHI, *In Quartum et Quintum Decretalium librum locupletissima Commentaria*, in V, de haereticis, c. 3: Venecia 1569, f. 116r b.

7. HENRICUS DE SUGESIO [Hostiensis], *Summa aurea*, l. 5, 11t. De haereticis, n. 1: Turin 1579, f. 294 b.

8. M. T. CICERO, *Paradoxa*, ad M. Brutum, 1: ed. Operum, t. 4, Amstelædani 1724, p. 1381 b. Se refiere a los estoicos.

9. PHILO ALEXANDRINUS, *De vita contemplativa*, 29: ed. Operum, du Cerf. Paris 1963, 29, p. 98; ed. Cohn-Wendland, VI, 53, 14.

10. THEOPHILACTUS, *Epistolae divi Pauli ad Colossenses Expositio* (in c. 4, v. 8): PG 124, 1240 A.

11. TERTULLIANUS, *De praescriptionibus haereticorum*, 29, 6: SC 46, 126, 13-15: «Ceterum satis irreptum ut prior doctrina haeresis habeatur, vel quoniam ipsa est quae futuras haereses cavendas praenuntiabat. Es lo más aproximado, a lo que Molina expone en el texto, que hemos podido encontrar.

ditorum significatione. Et ratio est, quia non est ex inventione et electione hominum, sed ex divina revelatione et traditione; haeresis autem proprie loquendo inventum hominum atque ex electione hominum est. Ad inventiones ergo hominum atque existimationes sanctissimae fidei nostrae contrarias haereses et sectas contractu vocabulo ad res fidei viri catholici occuparunt; at vero sanctissimam religionem nostram indignum atque improprium indicaverunt vel sectam vel haeresim appellare.

[f. 214r]. **Quid requiratur ut aliquis sit censaturque in foro conscientiae haereticus?**

Disputatio 2.

Quamvis ordo postulare videbatur ut ab abstracto, hoc est, ab haeresi a qua quis haereticus denominatur, initium sumeret disputatio, quia tamen plus conveniunt doctores in concreto quam in abstracto, ab haeretico est nobis incipiendum; inde enim facilius reddetur disputatio de abstractis.

Ut aliquis revera sit haereticus atque in foro conscientiae talis censatur, nonnulla requiruntur, primum ut erret in his quae sunt fidei. In hoc omnes conveniunt. Vide, inter alios, Casum 12 de locis, cap. 8 et 9¹². Castum, libro 1 De iusta haereticorum punitione, cap. 1 et 7¹³; Torres, de Trinitate, q. 32 art. 4¹⁴ et Sylvestrum, verbo haeresis 1.^a, q. 2¹⁵. Porro nomine eorum quae sunt fidei intelligimus hoc loco non solum ea quorum est habitus fidelis immediate, sed etiam ea quae ex illis evidenter deducuntur, pertinentque ad habitum theologum, iusta ea quae late explicata sunt 1. p., q. 1. art. 2, disp. 2¹⁶.

Hinc colligo in primis errorem circa alia neminem efficere haereticum. Colligo deinde cum Castro duobus illis capitibus et

12. M. CASO, *De locis*, l. 12, c. 6s; Serry, Madrid 1791, 2. 185-216.

13. ALONSO DE CASTRO, *De iusta haereticorum punitione*, c. 1 et 7; Salamanca 1547, f. 3v; f. 23v b.

14. BARTOLOMÉ TORRES, *Commentaria in decem et septem quaestiones primae partis sancti Thomae de ineffabili Trinitatis mysterio*, q. 32, a. 4, p. 2; Alcalá 1567, f. 83v b.

15. SILVESTER DE PRIORIO, O.P., *Summa summarum* v. Haeresis 1, n. 1; Lyon 1502, 477s.

16. LUIS DE MULLINA, *Commentaria in primam partem sancti Thomae Partem*, q. 1, n. 2, disp. 2 ed. r. cols. 27-30. Vesse también ib., a. 3, disp. 2; cols. 39-42.

tatis" et cum Sylvestro, loco citado¹⁷, nullum factum quantumcumque enorme efficere aliquem haereticum in foro conscientiae nisi procedat ex errore in intellectu circa ea quae sunt fidei. Unde si quis ex odio Dei conculcet sanctissimam Eucharistiam, aut praetio ipsi oblato aut propter timorem mortis ei incussum, aut quavis alia de causa id aut aliud horrendum et execrabile facinus admittat, si in intellectu non habeat errorem circa ea quae sunt fidei, non est haereticus in foro conscientiae, neque incurrit poenas haereticis statutas, in foro tamen exteriori punietur non solum pro quantit[ate] et qualitate criminis, sed etiam tanquam suspectus in fide aut etiam tanquam haereticus vel apostata nisi se legitime purgaverit, ut si ex Iudaicis trahat originem et servet ritus et ceremonias iudaicas, aut si ex mahometanis et servet ea quae sunt illius sectae. Caetera quae hic dici poterant patebunt in sequentibus.

2° requiritur ut erret pertinaciter. Quare esto quis erret circa ea quae sunt fidei ex ignorantia crassa aut supina, ita ut peccet mortaliter, si tamen absit¹⁸ pertinacia, paratusque sit in omnibus quae sunt fidei sequi iudicium Ecclesiae et ab ea non dissentire, non est haereticus in foro conscientiae et subinde non incurrit poenas haereticorum. Haec est communis Divi Thomae sententia hoc loco, art. 2 ad 3°; q. 2, art. 6 ad 2°; et 1 Cor. 11, lect. 4°; et ad Titum 3, lect. 2°. et reliquorum doctorum; Cani. 12 De locis, cap. 9 ad 5°. Torres, de Trinitate, q. 32 art. 4, p. 2°. Castri, De iusta haereticorum punitione, lib 1 cap. 7°; et denique Jurisperitorum et Theologorum omnium

b. Ms: addit.

17. Vêuse in nota 13.

18. Vêuse la nota 13.

19. THOMAS AQUINAS, *Summa Theologiae*, II. II. q. 11. a. 2 ad 3; ed. Leonina, 6, 99 a. b.

20. *Id.*, *ib.*, q. 2. a. 6 ad 3; ed. u., 4, 33 b.

21. *Id.*, *In epistolam primam ad Corinthios* Commentaria, c. 11, lect. 4; ed. Vivès, 20, 725 a.

22. *Id.*, *In epistolam ad Titum* Commentaria, c. 3, lect. 2; ed. Vivès, 21, 553 a.

23. M. CASO, *De locis*. l. 12, c. 7 ad 5 ad Serry, c. 2, 204-208.

24. B. TORRES, *Commentaria de Trinitatis mysterio*, q. 32. a. 4; ff. 93v-94v.

25. ALFONSO DE CASTRO, *De iusta haereticorum punitione*, l. 1, c. 7; ed c., 1. 25v a.

Probatnr, ex Augustino, epistola 162 ad Glorium et Eleustum et refertur 24, q. 3, cap. Dixit Apostolus²⁶, ubi inquit, qui sententiam suam quamvis falsam atque perversam nulla pertinaci animositate defendunt praesertim quam non audaciae suae praesumptionis pepererunt, sed a seductis atque in errorem lapsis parentibus acceperunt, quaerunt autem cauta sollicitudine veritatem, corrigi parati, cum invenerint, nequaquam sunt inter haereticos computandi. Et adversum Manichaeos, cap. Qui in Ecclesia, eadem causa²⁷; et qui in Ecclesia Christi, inquit, morbidum aliquid pravumque quid sapiunt, si correcti ut sanum rectumque [f. 215r] sapiant, resistunt contumaciter suaeque pestifera et mortifera dogmata emendare nolunt, sed defendere persistent, haeretici sunt. Et in concilio Lateranense IV°, capite Damnamus, de Summa Trinitate et fide catholica, damnantur tanquam haeretici qui praesumpserint defendere aut approbare errorem Abbatis Ioachimi; praesumptio autem pertinax est ad sensum explicandum aut radix illius; ipse etiam Abbas Ioachim non damnatur ibi tanquam haereticus idque propterea quod dum errorem illum asseruit se et sua scripta subiecerit Ecclesiae Romanae, paratus stare iudicio illius. Capite etiam unico, de Summa Trinitate et fide catholica, lib. 6°, damnantur qui negare praesumpserint aut temerario ausu assererent etc. Et in Clementina unica, paragrapho Porro eodem titulo, damnatur qui tenere pertinaciter praesumpserit etc.²⁸; quae omnia satis innunt sine pertinacia neminem esse haereticum.

c. Ms: Lateranense 2. En *Conciliorum omnium...* t. 2 (ed. Crabbe, Colonia 1551) que es la colección de Concilios que parece manejaba Molina, aparece el Concilio Lateranense sub Innocencio III, en segundo lugar, como el segundo de Letrán (el primero, bajo Alejandro III). De ahí, sin duda, el que siempre lo cite como Lateranense 2.

26. AUGUSTINUS, Epistola 43 [162] ad Glorium, Eleustum, Felicibus, Grammatico, I, 1: PL 33, 160. C.I.C., c. 29, C. XXIV, Q. 3: ed. Friedberg, I, 998.

27. AUGUSTINUS, *De Civitate Dei*, I, 18, c. 51, 7-11: CC 43, 649: «Qui ergo in ecclesia Christi morbidum aliquid pravumque sapiunt, si correpti, ut sanum rectumque sapiant, resistunt contumaciter suaeque pestifera et mortifera dogmata emendare nolunt, sed defendere persistent, haeretici sunt et foras exeuntes habentur in exercentibus inimicis». C.I.C., c. 31, C. XXIV, Q. 3: ed. Friedberg, I, 998.

28. *Concilium Lateranense IV°*, constit. 2: De errore abbatis Ioachimi: CCed 232, 35-37. C.I.C., c. 2, X, de constitut., I, 1: ed. Friedberg, 2, 6s.

29. C.I.C., c. un., in Sexto, de Summa Trinitate et fide catholica, I, 1: ed. Friedberg, 2, 837.

30. C.I.C., c. un., in Clementinis, de Summa Trinitate et fide catholica, I, 1: ed. Friedberg, 2, 1133a.

At vero explicandum restat quid nomine pertinaciae intelligatur hoc loco. Ut vero Caletanus, hic, art. 2^a, optime notat et est communiter receptum, pertinacia in proposito non significat obstinationem seu obdurationem, quae aliena esse solet a peccato ex passione per consensum cito transeuntem a quo peccato facile quis respicit transeunte passione, et de quo facile dolet. Sine huiusmodi enim obduratione et obstinatione potest quis in haeresim incidere et ab illa per poenitentiam cito resurgere. Quo fit ut ad haeresim atque ut aliquis vere et proprie haereticus sit, neque diuturnitas temporis in peccato neque obstinatio et obduratione requiratur, sed sufficiat instantaneus consensus modo plene sit deliberatus.

Ex communi ergo doctorum quos superius citavimus sententia et plurium aliorum, pertinacia quae requiritur et sufficit ad haeresim est quod quis sciens aliquid esse contrarium fidei prout Ecclesia Catholica seu Romana tradit et credit ea assentiatur [I. 215v] aut contra non dissentiat. Tenere itaque aliquid per consensum voluntatis quod quis scit esse contra fidem Ecclesiae et pertinaciter errare in fide et subinde esse haereticum, modo baptizatus sit, ut dicimus. Quare cum ad id, instans sufficiat, fit ut in instanti possit quis fieri haereticus. Pertinacia ergo ad voluntatem pertinet, sed ut de ea modo loquimur requirit notitiam intellectus, quod illud aversetur fidei, quam sequitur et tenet Ecclesia; tenere enim aliquid non obstante quod fidei et iudicio Ecclesiae repugnet, appellatur in proposito pertinaciter tenere et errare pertinaciter in fide; quia iudicium et sententia Ecclesiae cognita pluribus aequalpollat adiunctionibus.

31. THOMAS A VIO, *Commentarii in II. II.*, q. 11, a. 2: ed. Leonina, 8, 99 a. El texto de Cayetano dice así: «Et ex hoc patet quod pertinacia quae ponitur de ratione haeresis non importat obdurationem seu obstinationem, ut distinguitur contra infirmitatem, passionem et transitoriam seu levem consensum, sicut dicimus aliquem fornicari ex passione, vel ex cholera in malum aliquod, et non pertinaciter: sed sumitur pertinacia ut aequivaleret vero consensui, praesupposita notitia quod sit error et quod sit in fide. Sive enim ex passione, sive ex infirmitate, sive ex quacunque alia causa perveniat ad verum consensum in assensum propositionis contrariae fidei, cum cognitione quod sit contraria fidei, vera haeresis incurritur a Christiano. Nam talis est vere pertinax pro tunc est: quoniam cognoscit Ecclesiam praecipere quod teneatur Christum esse verum Deum, et ipse non vult pro tunc sic credere». Hemos transcrito este texto porque creemos se entiende así mejor lo que dice el manuscrito cuyo texto parece estar incompleto.

Quod autem sufficiat quod dictum est ad haeresim, atque ut aliquis haereticus sit et dicatur, explicat optime Augustinus 4 contra Donatistas, cap. 6°, adhibito quodam exemplo. Et probatur praeterea, quia haeresis ab electione dicitur, atque ut a christianis usurpatur, est error seu existimatio contraria fidei quam quis sibi eligit, ut disputatione praecedenti fuit explicatum. Qui ergo modo explicato libere consentit errori quem videt fidei atque sententiae Ecclesiae repugnare, in haeresim incidit haereticusque esset. Et confirmatur, quia ut optime inquit Caietanus³², consensus similis circa ea quae sunt fidei sufficit ut actus assentiendi sit fidei et meritorius; ergo huiusmodi consensus circa ea quae quis advertit contrariare fidei Ecclesiae, sufficit ad hoc, ut actus assentiendi illis aut dissentiendi oppositis sit haeresis, tum etiam ut is qui ita assentitur aut dissentitur sit haereticus.

Merito autem paulo superius dictum est³³; modo, talis consensus sit *plene deliberatus*; quia ubi consensus omnino esset subreptitius, sine ulla deliberatione, aut non esset [c. 216r] *plene deliberatus*, sed *semiplene dumtaxat*, cum ubi nulla est deliberatio, nulla fit culpa, et ubi tantum est *semiplena deliberatio* non sit culpa mortalis, sed venialis, utique qui ita consentiret, non esset haereticus, neque incurreret poenas stabilitas a iure, esto exterius praeferret sententiam fidei contrariam. Et advertit quod aliud est pati cogitationes contrarias fidei, esto se offerant intellectui tamquam verae atque cum motivis et persuasionibus quod verae sint et quae intellectum inclinare videantur ad assensum, et aliud consentire voluntate in illis et discernere illas sequi atque illis adhaerere. In hoc autem ultimo consistit peccatum haeresis, idque si consensus sit *plene deliberatus*, non vero in illis quantumvis tamquam verae se offerant intellectui; in negligentia vero in illis reprimendis et repellendis poterit esse culpa venialis, non vero est culpa mortalis; quin potius timor atque conscientia etiam cum merito illis paterentur, et cum Diabolus illis potissimum intendat perturbare conscientias atque ad amaritudinem illas perducere, impedireque devotionem, attentionem et applicationem ad exercitia spiritualia, insipidaque illa reddere, consulendum est timoratis hominibus et

32. Augustinus De dogmatibus contra Donatistas, 4, 23. CSEL. 51/1, 227. Puede, quizás, también referirse a ib., 4, 16, 23; ib., 249s.

33. Véase la nota 31.

34. Véase la pág. 190.

mulieribus, ut parvipendant huiusmodi cogitationes, utpote in quibus nullum sit periculum aut demeritum; et ut quando illas patiuntur, interdum cum hilaritate et contemptu Daemonis atque earundem cogitationum ad laudandum Deum se convertant, deposita omni amaritudine et sollicitudine. Est etiam saepe utile consilium admonere ut de huiusmodi cogitationibus non confiteantur. Quod si aliquando dubitum esset an is qui consilium petit, consenserit in huiusmodi cogitationibus propterea quod nesciat se explicare neque sciat discernere inter consensum voluntatis et representationes [f. 216v] tamquam veras quas patitur in intellectu, aut inter consensum deliberatum aut indeliberatum, vel inter pertinaciam et impertinaciam, interrogandus est an etiam paratus tunc sit qui sententiam ac iudicium Ecclesiae in his quae sunt fidei, aut quid tunc responderet, si de hac re esset interrogatus. Quod si dicat se eo tempore fuisse paratum sequi iudicium Ecclesiae, aut quod interrogatus tunc id responderet, inclinandum est non habuisse consensum mortalem. Interrogandus item est utrum voluerit tunc pati cogitationes illas aut eum poenituerit eas pati; et si dicat eum poenituisse quando illa patiebatur, censendum est illum non consensisse.

Iuxta ea quae de pertinacia dicta sunt, colligunt Turres³⁵ et Canus³⁶, locu citado³⁷, a quibus Castus, De iusta haereticorum punitione, lib. 1.º, cap. 10.º non dissentit, non solum eum non esse haereticum in foro conscientiae, qui ex ignorantia crassa et supina et cum culpa mortali errat circa fidem, modo in universali paratus sit in omnibus sequi iudicium Ecclesiae, sed etiam eum qui admonitus ab Episcopo aut inquisitore vel ab aliquo viro docto aliquid esse errorem in fide, ab eo non desistit, credens illos decipi modo non videat aut credat se discordare a fide Ecclesiae Romanae paratus ipse sit illa in parte sequi iudicium Ecclesiae et deponere suum, ubi primum illi constiterit aliud tenere aut iudicare Ecclesiam. Fatentur quidem praedicti autores eum qui ex ignorantia crassa errat in fide, et illa admonitus non respicit graviter peccare, superbumque contumaciae atque insotentem esse,

d. Ms: Setus

35. Vése la nota 24.

36. Vése la nota 23.

37. ALFONSO DE CASTUS, *De iusta haereticorum punitione*, l. 1, c. 10: ed. c., f. 39r a-b.

Imo non solum sapientem haeresim posse appellari, sed etiam in foro exteriori posse tanquam haereticum aliquando poena ignis puniri, quia de illo iuste credi potest esse haereticum et pertinacem, illamque excusationem ostendere, ut tanquam haereticus non puniatur. Attamen quod dicunt est in foro conscientiae huiusmodi hominem haereticum [f. 217r] non esse neque poenas haereticorum incurere, quia non errat pertinaciter ad sensum explicatum, quandoquidem non errat contra id quod putat esse fidem Ecclesiae Romanae, sed contra id quod viri docti atque hi qui errare possunt affirmant et conantur persuadere esse fidem Ecclesiae. Confirmant vero Torres³⁸ et Carus³⁹ quod dictum est ex concilio Lateranense IV: capite Excommunicamus, extra, de haereticis⁴⁰, ubi habetur: Excommunicamus [itaque] et anathematizamus omnem haeresim, extolentem se adversus [hanc sanctam, orthodoxam et] catholicam fidem, etc. Neque enim dictum est adversus omnes viros doctos huius aut illius universitatis qui fallere et falli possunt aut adversus hunc vel illum episcopum aut inquisitorem, sed adversus catholicam fidem, ubi innuitur illum solum haereticum esse qui sciens repugnat fidei universalis atque Romanae Ecclesiae, tum etiam ex illo 1 Tim 6⁴¹ ubi Paulus de homine haeretico loquens ait: *non acquiescit[ur] sanctis sermonibus Domini nostri Iesu Christi, et ei, quae secundum pietatem est, doctrinae*; ubi Paulus non dixit nun acquiescens sermonibus alicuius viri docti qui fallere et falli potest, sed Domini Iesu Christi.

Illud veru est hoc loco advertendum, cum Castro, capite illo 10 citato⁴²; quod si alicui ostendatur vel apertus et irrefragabilis locus Scripturae contra suum errorem, vel aperta definitio Ecclesiae, quam non possint negare, et ex qua aperte convincatur, is tanquam haereticus est habendus et puniendus nisi contumaciter deponat errorem, neque postquam constat rem aliquam

c. Ms. Lateranense 2.

f. Ms. acquiescens.

38. B. TORRES, *Commentaria de... Trinitatis mysterio*, q. 32. a. 4. p. 4: f. 95v a.

39. Vêse la note 23. ed.c., pp. 211a.

40. C.I.C., c. 13, X, de haereticis, V, 7: ed. Friedberg, 2, 707.

41. 1 Tim 6, 3.

42. ALFONSO DE CASTRO, *De iusta haereticorum punitione*, l. 1, c. 10: ed. c., f. 32v a-b.

constitutam et definitam esse in Ecclesia audiendus est aliquis si dicat se velle ut iterum causa examinatur et expendatur auditis rationibus ipsius, factaque hac diligentia se velle parere definitioni Ecclesiae, sed statim tanquam haereticus est puniendus, hoc unum ipso dubitare videtur an Eccles[ia] 217v]sia erraverit in ea definitione, quod error est in fide, eaque quae semel definita sunt ab Ecclesia non est opus novis discussionibus definiiri. Unde Leo I, epistola 22, quae est ad Marcianum Augustum⁴³, circa ea quae in concilio Calcedonensi tractanda erant, sic ait: «Per Dominum nostrum Iesum qui regni vestri est auctor et rector, obtestor et obsecro clementiam vestram ut in praesenti synodo fidem quam beati patres nostri ab Apostolis sibi traditam praedicaverunt, non patiamini quasi dubiam retractari; et quae olim sunt maiorum auctoritate damnata, redivivis non permittatis conatibus exagillari». Gelasius item, capite Achatius⁴⁴ et capite Maiores⁴⁵ doctrinam quam probare intendimus aperte tradit. Cum enim Achatius haereticus conquereretur quod damnatus esset nulla ad id coacta synodo, scribit Gelasius ad illius damnationem non opus fuisse congregari synodum, quia in haeresim iam antea in Ecclesia damnatam incidit, neque debere de novo discuti quae semel ab Ecclesia constituta sunt.

Denique in foro exteriori qui protulerit errorem fidei contrarium, pensata qualitate personae quoad eruditionem et caeteris circumstantiis tum etiam qualitate erroris cum caeteris circumstantiis concurrentibus examinatoque si opus fuerit prolaturo, indicandum est an cum pertinacia an potius ex ignorantia bluto protulerit et subinde utrum tanquam haereticus vel de haeresi suspectus, aut tanquam temerarius aut scandalosus vel aliqua alia poena aut prorsus nulla puniendus sit. Nunc unum de haeretico quoad forum conscientiae potissimum disputamus.

Verum adversum id quod dictum est, cum videlicet qui ex ignorantia crassa errat in fide, quamvis mortaliter peccet, non

43. Leo I, Epistola 22, ad Marcianum Augustum, c. 2; PL 54, 933c: «Unde per ipsum Dominum nostrum Iesum Christum, qui regni vestri est auctor et rector, obtestor et obsecro clementiam vestram ut in praesenti synodo fidem quam beati Patres nostri ab apostolis sibi traditam praedicaverunt, non patiamini quasi dubiam retractari; et quae olim maiorum sunt auctoritate damnata, redivivis non permittatis conatibus excitari».

44. C. J. C. c. 1, C. XXIV, Q. 1: ad Friedberg. 1, 956.

45. C. J. C. c. 2, C. XXIV, Q. 1: ib.

tamen haereticum esse, neque incurrere [I. 218r] poenas haereticis statutas, arguitur 1° quia peccatum ex ignorantia ad eandem speciem pertinet ad quam pertineret si cum plena scientia et cognitione committeretur, ut homicidium ex ignorantia crassa commissum ad eandem speciem peccati pertinet atque homicidium commissum cum plena scientia et si excommunicationis poena statuta esset homicidis, eam incurreret qui ex ignorantia crassa aliquem interficeret; ergo qui ex ignorantia crassa errat in fide haereticus est perinde ac si cum plena scientia et cum pertinacia erraret, incurreretque poenas haereticis statutas. Et confirmatur, quia peccatum quod quis committit dum ex ignorantia crassa errat in fide alicui virtuti opponitur, neque alteri quam fidei, cui infidelitas opponitur. Est ergo peccatum infidelitatis, et subinde ad aliquam infidelitatis speciem pertinet, neque ad aliam quam ad haeresim, quia neque ad paganismum neque ad iudaismum.

2° quia D. Thomas, 1 Cor 11, lect. 4^a, ita inquit, ab errore circa articulos fidei non possunt aliqui propter simplicitatem excusari quin sint haeretici, praesertim quantum ad ea quae Ecclesia solemnizat et quae communiter versantur in ore fidelium: ubi videtur innuere Divus Thomas quod qui crasse errat circa articulos fidei, haereticus sit

Pro solutione horum argumentorum supponendum est in primis haeresim, paganismum et iudaismum non esse proprias species infidelitatis, ut q. 10, art. 5° ostensum est, sed differre inter se discrimine accidentali. Deinde vero ad 1° argumentum dicendum est; admissio toto antecedente, neganda est consequentia. Et ratio est, quia non sicut homicidium significat et id quod conscientia patratum est, et illud quod ex ignorantia crassa est commissum, ita haeresis a qua quis denominatur haereticus significat et errorem [I. 218v] contrarium fidei cum pertinacia, et errorem contrarium fidei sine pertinacia, sed praecipue significat impositumque est ad significandum errorem contrarium fi-

46. THOMAS AQUINAS, *In epistolam primam ad Corinthios Commentaria*, c. 11, lect. 4; ed. Vivès, 30, 725 a: «Non possunt autem a tali errore propter simplicitatem aliquam excusari, praecipue quantum ad ea de quibus Ecclesia solemnizat, et quae communiter versantur in ore fidelium, sicut mysterium Trinitatis, nativitatis Christi, et alia huiusmodi.

47. L. DE MOLINA, *Annotationes in Secundam Secundae divi Thomae*, q. 10, a. 5; Vêase ArchTeolGran 42 (1879) 145ss.

del cum pertinacia atque ex certa scientia. Quo fit ut licet is qui ex ignorantia crassa errat peccet peccatum eiusdem speciei, non tamen dicatur haereticus, neque incurrat poenas haereticis statutas in iure propterea quod non comprehendatur nomine haeretici. Ad confirmationem dicendum est peccatum illud fidei opposi, tametsi neque sit tam grave peccatum sicut haeresis neque eo fides infusa amittatur, quia non est necesse ut quocumque peccato fidei aliquo modo opposito, fides deturcitorie amittatur, ut q. 5, a. 3^m ostensum est. Admittendum est deinde contineri sub infidelitate, non tamen esse haereticum; sed reduci in baptismalis ad speciem haeresis eo tamen pacto quo haeresis species dicitur tamquam quid in haeresim tendens et cui ad rationem haeresis solum deest pertinacia.

Ad 2. dicendum est dictum illud Divi Thomae, et alia similia, intelligenda esse in foro exteriori, quia in iudiciis inter fideles non praesumitur in foro exteriori aliquem errare circa illos articulos sine pertinacia regulariter loquendo.

Ad 3 denique, quod requiritur ut aliquis haereticus sit, est quod sit baptizatus; qui namque baptizatus non est, esto pertinaciter erret in fide, neque est neque dicitur haereticus, sed vel paganus vel iudaeus. Nomine autem paganorum mahometani, idololatrae, aethnici et in universum omnes infideles, qui neque haeretici sunt, neque iudaei comprehenduntur. Hi ergo qui baptizati non sunt, quamvis pertinaciter circa fidem errant non incurrunt poenas ab Ecclesia haereticis statutas, tum quod haeretici non sunt, tum etiam quod Ecclesia ius non habeat eos puniendi.

Sunt qui velint ad rationem haeretici ulterius requiri quod non deserat totam fidem, sed confiteatur Christum. Si enim, inquit, Christum neget totamque christianam fidem deserat (saltem ea ex parte qua fides christianorum est) esto baptizatus sit, non haereticus, sed apostata a religione (f. 219r) christiana dicetur, qualis fuit Iulianus, et fuerunt plures alii. Unde controversant doctores utrum huiusmodi apostatae haeretici sint, an apostasia ab haeresi distingatur specie. Sic ergo sequens disputatio.

**Utrum apostatae sint haeretici, an apostasia ab
haeresi distinguatur**

Disputatio 3

Cicilianus, hoc loco, articulo 1°: Castus, libro 1° De iusta haereticorum punitione, capite 7° (ubi retractat oppositam sententiam quam 1° libro Adversus haereses, capite 9° fuerat sequutus): Paludanus, in IV, d. 13, q. 3, a. 3°; Angelus, verbo Apostasia⁴⁹; Hostiensis, cap. 1° De apostatis⁵⁰; et Occam, 1 p. Dialogorum, libro 4, cap. 12⁵¹ affirmant apostatam esse vere haeticum. Et probant id, primo quia si apostata non esset haeticus sequeretur hominem haeticum additione haeresum atque errorum desinere esse haeticum, ut patet si aliquis haeticus additione errorum deserat tandem totam fidem et sit apostata; nullus autem additione formae a qua denominatur talis, desinit denominari qualis antea denominabatur. Et confirmatur, quia in eo manent haereses atque errores a quibus antea haeticus denominabatur; ergo modo etiam ab illis haeticus denominabitur.

2° quia apostatis infligitur poena haeticis statuta in iure neque peculiaris mentio fit in iure alicuius poenae statutae huiusmodi apostatis a fide; ergo apostatae a fide haetici sunt et cum haeticis computantur in iure. Et confirmatur, quia capite Contra christianos, de haeticis, libro 6. Bonifacius VIII⁵²

g. Ms: Intra

49. THOMAS A VIO *Commentarii in II. II.*, q. 11, a. 1: ed. Leonina, 8, 58 a.

50. ALFONSO DE CASTRO, *De iusta haereticorum punitione*, l. 1, c. 7: ed. c., f. 25r.

51. Id., *Adversus omnes haereses*, l. 1, c. 9: Como dice el texto, en la primera edición. En la de Amberes 1565, f. 23v, dice: «Et ego aliquando ita sensi, atque ita in prima huius operis editione docueram. Nam istorum doctorum [Guido Carmelita, J. Torquemada, Silvestre Prierias] vestigia secutus in eandem, in quam illi, cecidi foveam. Nunc igitur profundius (ut opus erat) rem contemplatus, deprehendi clarissime illas et me errasse».

52. PETRUS A PALUDE, *Opus in Quartum Sententiarum*, d. 13, q. 3, n. 19: ed. c., p. 159 b.

53. ANGELO A CIVASSO, *Summa angelica canonum*, v. Apostasia. Voticia 1525, f. 40r.

54. HENRICUS A SEVERO, *Summa aurea*, l. 5, t. l. De apostatis, n. 1: ed. c., f. 297v b.

55. GUILLIEMUS OCCAM, *Dialogorum*, l. 4, c. 12. No hemos podido verificar esta cita. En todo el libro 4.º no habla Occam de la apostasia.

56. C. I. C., c. 13, in Sexto, de haereticis, V, 2: ed. Friedberg, 2, 1075.

inquit contra christianos qui ad ritum transierunt iudaeorum esse procedendum tanquam contra haereticos, etiamsi baptizati fuerint vel dum erant infantes [f. 219v] vel metu mortis, dummodo tamen non fuerint omnino et praecise coacti, ita ut consensum non praebuerint baptismo, ubi inruit huiusmodi apostatae vere esse haereticos et tanquam haereticos esse puniendos. Contendunt vero hanc sententiam esse Divi Thomae quia quaestione praecedenti, articulo 5°, tres tantum distinguit species infidelitatis penes hoc quod est resistere fidei aut nondum susceptae, quam speciem appellavit infidelitatem paganorum; aut susceptae in ipsa manifestatione veritatis, quam appellavit infidelitatem haereticorum. Cum ergo huiusmodi apostatae fidei repugnent quam in baptismo susceperunt, fit ut haeretici sint ex mente Divi Thomae.

Canon vero, 12 De locis, cap. 9 ad 2°, Turkeremata, 4 libro Summae p. 2, cap. 13° et quidam alii affirmant apostatam haereticum non esse, quin potius apostasiam esse infidelitatem ab haeresi specie distinctam. Quam affirmant esse Divi Thomae, quaestione sequenti, art. 1° ad 3° ubi ait apostasiam non importare determinatam speciem infidelitatis, sed recipere speciem a termino ad quem est motus recedentis a fide. Et eandem dicunt esse sententiam Augustini, 18 de Civitate Dei, capite 18 et libro 18 capite 3°; Originis⁶⁰ et Ambrosii, super caput 3 episto-

57. THOMAS AQUINAS, *Summa Theologiae*, II (I. q. 10, a. 5 n: ed. Leonina, 8, 84 b.

58. M. CANO, *De locis*, l. 2, c. 7 ad 2: ed. c., 1, pp. 195s.

59. JUAN DE TORQUEMADA, *Summa ecclesiastica*, l. 4, p. 2, c. 13: Salamanca 1560, p. 575 a: «Unde qui sic a fide Christi recedit, quod nihil de ea credit, et omnimode a Christi nomine et eius veritate recedit, proprie non est haereticus, sed apostata, quasi omnino recedens a consortio Christianorum: unde tales, qui nihil tenet de Christi doctrina, nec gaudent, nec volunt esse sub nomine christiano, proprie haeretici non sunt. Quia ut dicit Gre. 8. lib. moralium c. 25: Ore cur eosdem patres quos nos veneramus, laudant: sed intellectu depravato ipsi nos eorum laudibus impugnant? Haereticus ergo aliquid tenet de fide et nomine christiano, sub quo impugnat fidei veritatem. Unde Aug. 18. de civi. Dei. c. 5. dicit, Diabolus novit haereticos, qui sub nomine christiano doctrinae resistunt christianae».

60. THOMAS AQUINAS, *Summa Theologiae*, II. II., q. 12, n. 1 ad 3: ed. Leonina, 8, 104 b.

61. AUGUSTINUS, *De Civitate Dei*, l. 18, c. 18: CC 48, 605s. La cita: l. 18, c. 3, está equivocada. No hemos podido encontrar el pasaje a que corresponde.

62. ORIGENES, *Fragmenta ex libro ad Titum*, c. 3: PG 14. 1303 C—1306 C.

lae ad Titum⁶³; Gregorii, 5 Moralium, capite 11⁶⁴; et Bedae, super capit. 17 Lucae⁶⁵, qui omnes etiam appellant haereticum qui post professionem christianae fidei sub nomine christiano doctrinae Christi resistit. Probant praeterea suam sententiam, quia apostasia motum importat discedentis a fide; motus autem speciem sumit non a termino a quo, sed a termino ad quem, ut D. Thomas⁶⁶, in solutione citata, dicit. Quando ergo apostata ad iudaismum discedit, speciem infidelitatis iudaicae acquirit; et quando (f. 220r) ad paganismum, speciem infidelitatis paganorum. Quo fieret ut si omnis apostata haereticus esset, apostasia unius et eiusdem ad duas species proxime collocatas sub eodem genere pertineret, nimirum ad haeresim et iudaismum aut ad haeresim et paganismum, quod est absurdum.

Ut vero dicam quid sentio, sit prima conclusio: Apostatae omnes poenas haereticorum incurunt. Haec est receptissima, et quamvis ut Canus ait⁶⁷, non sit necesse omnia quae statuta sunt in Ecclesia, scripta esse vel in decretis vel in conciliis, sed satis esse quod quaedam usu et traditione serventur, nihilominus poenas in decretis haereticis statutas, extendi ad apostatas atque de eis tanquam de haereticis intelligi. Et hoc supponit Bonifatius VIII capite illo citato⁶⁸; ibi enim non quaerebatur an poenae haereticorum extendendae essent ad apostatas, et an apostatae tanquam haeretici essent puniendi, sed an illi tanquam haeretici essent puniendi qui vel ante usum rationis vel invito erant baptizati. Et ratio dubitandi erat, quia cum non propria voluntate aut non sua sponte, sed coacti baptizati essent et professi essent idem dubium erat an perinde tanquam haeretici essent puniendi, ac si sua sponte ac propria voluntate professi essent fidem et respondet Summus Pontifex quod esto baptizati fuerint ante usum rationis, vel metu mortis, dummodo tamen consenserint in baptismo, puniendi sunt tanquam haeretici, quia cum revera christiani facti sint, tenentur servare fidem quam

63. AMBROSIUS *Commentarius in XIII epistolas Paulinas*, ad Titum, 3, 9-11. PL 17, 531a.

64. GREGORIUS I, *Moralium in Job* 1, 5, c. 12. PL 75, 604a.

65. BENA VENERABILE, *In Lucam*, c. 17, 1-4. CC 120, 307-313. Habla de la fe y las obras, de: escándalo, etc.

66. Véase la nota 60.

67. Véase la nota 58.

68. Véase la nota 58.

sunt professi; et Ecclesia cum ad suam rempublicam pertineant, ius habet puniendi illos, si retrocesserint, perinde atque alios christianos. Quare lectus ille si recte inspiciatur, favet maxime sententiae eorum qui dicunt apostatas esse haereticos.

2^a conclusio: Sicut paganismus et iudaismus ab haeff. 220v)re- si specie non distinguuntur proprie loquendo atque in genere moris, ita neque apostasia ab haeresi. Haec patet ex dictis q. 10 art. 5°; et eam probant argumenta pro opinione Caietani et Castri. Et adverte quod apostasia non dicit praecise tendentiam ad terminum ad quem nimirum ad infidelitatem, sed sicut dicit recessum a termino a quo tali, nimirum a fide professsa per baptismum cum omnimoda derelictione illius.

3^a conclusio: Cum nomina ad placitum significant, vocabulum haereticus duobus modis sumitur, altero late pro eo qui cum sit baptizatus pertinaciter errat in fide, sive quoad omnia eam deserat sive non. Hoc modo omnis apostata est haereticus, sed non contra. Atque ita sumpsit nomen haeretici Bonifatius VIII, capite illo citato⁶⁹, et sumunt iura quae statuunt poenas haereticis. Altero modo sumitur praese, ut distinguitur contra apostatam; et hoc modo is solum haereticus dicitur qui cum sit baptizatus, pertinaciter errat in fide non deserendo eam omnino, sed profitendo Christum. In hac acceptione apostatae non dicuntur haeretici. Hanc conclusionem aperte innuit Sylvester, verbo Haeresis. 1^a, q. 8, paragrafo 4°, et iuxta eam neque ipse neque Caietanus sunt sibi ipsis contrarii, ut quidam affirmant. Augustinus ergo et reliqui patres citati vel loquuti sunt de haereticis in posteriori acceptione, vel certe ad haereticos qui apostatae non erant, sermonem accommodaverunt.

Circa 1° argumentum pro opinione Caietani, adverte quod quando nomen aliquod non significat absolute aliquam formam, sed praecise quando habet aliquam conditionem adiunctam non est inconveniens quod forma illa additione et multiplicatione sui desinat denominari ut significatur tali nomine, ut apud eos qui

69. Véase ArchTeolGran 42 (1979) 149ss.

70. Véase la nota 56.

71. SYLVESTER DE FERRARIIS, *Summa Theologiae*, v. Haeresis 1, q. 2, n. 4: ed. c., p. 478 b.

dicunt habitum et dispositionem distingui specie, eadem forma quae antea dicebatur [f. 221r] dispositio, additione et multiplicatione sui desinit dici dispositio et appellatur habitus; et simile quid cernitur in proposito si nomen haeretici restringas ad significandum solum cum qui cum sit baptizatus, et erret pertinaciter in fide, non deserit totam fidem.

Ad reliqua argumenta non necesse est respondere sed solum advertere varia illa dicta quae citantur ex Divo Thoma satis ostendere non esse veras species infidelitatis quae iuxta sententiam ipsius communiter assignantur.

Solutio quorundam dubiorum circa haecenus dicta Disputatio 4

Circa haecenus dicta dubitatur 1° de catechumeno qui nondum suscepit baptismum, habuit tamen firmum propositum illum suscipiendi; utrum si talis erret in fide post huiusmodi propositum, sit haereticus et tanquam talis puniendus ab Ecclesia? Castrus, De iusta haereticorum punitione, libro 1°, capite 8°, affirmat; et fundamentum illius est quod ille iam est intra Ecclesiam, et pars illius ac membrum Christi, ut patet, quia cum illo proposito potest salvari propositumque illud appellatur baptismus fluminis et sufficit ad salutem, ubi non est copia suscipiendi baptismum fluminis. Cum ergo extra Ecclesiam non sit salus fit ut ille iam sit de Ecclesia et subinde ut Ecclesia tanquam partem sui quae se illi subiecit, possit illum punire si per errorem pertinacem a veritate fidei discedat. Et confirmatur hoc ex capite Vericens⁷² et capite Apostolicam⁷³, de presbytero non baptizato, ubi habetur non solum per sacramentum fidei, id est, baptismum, sed etiam per fidem sacramenti fieri aliquem membrum Christi. Quare cum per fidem sine sacramento baptismi efficia-

h. Ms: unius.

72. ALONSO DE CASTRO, De iusta haereticorum punitione, l. 1. c. 8, primam dubiam: ed. c., f. 2^v.

73. C. I. C. c. 3, de presbytero non baptizato, III 43: ed. Freidberg, 2, 647a.

74. C. I. C. c. 2, de presbytero non baptizato III 43: ed. Freidberg, 2, 648.

tur aliquis membrum Christi, fit ut efficiatur etiam membrum Ecclesiae, et subinde ut Ecclesia ius habeat in eum.

[I. 221v] Sit nihilominus haec conclusio: Licet negandum non sit praedictum catechumenum graviore peccato infidelitatis peccare quam si assensum fidei et propositum baptismi non fuisset perductus, attamen non esset haereticus de quo iura loquuntur, neque incurrit poenas haereticorum, neque Ecclesia ius habet illum puniendi aut compellendi suscipere baptismum. Primum patet ex illo 2 Petri 2°: *Melius [enim] erat illis non cognoscere vitam iustitiae, quam post agnitionem, retrorsum conuerbi.* Secundum vero probatur, primo, quia ob id baptismus aquae iustus Ecclesiae et fundamentum sacramentorum dicitur quia eo se subicit homo Ecclesiae et praeceptis illius et obligat se ad totam legem et fidem servandam quam tunc proficitur se amplecti; unde ibi recipit characterem christianitatis et ex tunc capax fit sacramentorum, ut patet ex toto titulo de presbitero non baptizato⁷⁵, atque ex tunc tenetur servare praecepta Ecclesiae, et antea non, ut laicus diximus, q. 1, art. 10, disp. 1, in solutione cuiusdam 2 argumenti⁷⁶. Fit ergo ut ante susceptionem baptismi Ecclesia non habeat ius illum puniendi aut compellendi ad baptismum, neque subiacet excommunicationi aut alicui alteri poenae in iure haereticis statutae.

2.º in eum qui non est neque fuit pars Ecclesiae, Ecclesiae non habet ius, sed fieri potest ut huiusmodi homo nullo modo sit aut fuerit de Ecclesia tanquam pars illius, etiamsi propositum habeat suscipiendi baptismum; ergo Ecclesia non habet ius puniendi aut compellendi huiusmodi hominem et per consequens non subiacet censuris et poenis ecclesiasticis. Maior et consequentia videntur notae, et minor probatur, quia nullus efficitur pars Ecclesiae nisi ratione characteris aut fidei infusae, hic autem non habet characterem cum non sit [f. 222r] baptizatus, et fieri potest ut esto habeat propositum firmum suscipiendi baptismum, et assentiatur omnibus quae tenet Ecclesia, non habeat habitum fidei infusum, quia ut I. II., q. 62, art. 4° visum est,

75 2 Pe 2, 21.

76 Vides la nota 74.

77. Vesse ArchTheolGraz 41 (1978) 187s.

78 L. DE MOLINA, *Expositiones in primam secundae divi Thomae*, q. 60, a. 4, 2. articulo: cod. c. (nota 89), f. 205r-v.

ante baptismum habitus fidei non infunditur cathecumens si sint solum attriti de peccatis mortalibus praeteritis, sed solum quando ultimo se disponunt ad gratiam; ergo fieri potest ut huiusmodi cathecumens neque membrum sit Christi neque pars Ecclesiae.

3.º Per propositum profitendi et se subiciendi atque obligandi non manet quis subiectus atque obligatus, neque is cui se subicere et obligare proponit comparat ius in eum; sed baptismus fluminis est quo quis profitetur fidem christianam et se subicit et obligat Ecclesiae; ergo per propositum suscipiendi baptismum nondum manet obligatus Ecclesiae, neque Ecclesia comparat ius in illum.

4.º Communis sententia doctorum est ad rationem haeretici requiri ut sit baptizatus; cum ergo nomine baptismi solus baptismus fluminis absolute loquendo intelligatur. Et si aliquis baptismum etiam fluminis intellexisset, id utique astrinxisset et explicasset. Sit ut de ratione haeretici de quo loquimur atque ad quem compellendum et puniendum ius habeat Ecclesia christiana iuxta communem doctorum sententiam, requiratur ut sit baptizatus baptismo aquae. His omnibus accedit non baptizatum non posse excommunicari iuxta communem sententiam et expresse de cathecumeno id affirmat Navarrus. In Manuale, capite 27 numero 13¹⁶ et in repetitione paragrapho in Levitico prope finem fol. 337¹⁶, ubi nobiscum cum opinione quam hic adversus Castrum defendimus, postquam haec scripsimus, invenimus eum convenire.

[f. 222v] Ad fundamentum ergo Castri dicendum est, quod licet cathecumens ille possit esse per solam fidem membrum Christi atque pars Ecclesiae christianae (imperfecte tamen), ut probant illa quae adiecit, atque ob id gravius peccet pertinaciter errando in fide, non est tamen perfecte intra Ecclesiam neque de Ecclesia christiana, ad hoc ut potiri possit caeteris sacramentis illius, atque ad hoc ut illi subiiciatur et illa vim ener-

1. Ms: *fluminis*. Quia quis scribit *fluminis* tal y como está en el ms., el sentido de la frase no queda claro.

79. MAURIS DE AZPILCUETA, *Manuale confessoriarum*, c. 27, n. 13: ed. Operum, t. 1. Roma 1890, p. 460.

80. Ib., *Commentarius de anno rebeldae*, § in Levitico, sub cap. Quis nū quando, de peccat., dist. 1. ed. c., t. 2. pp. 945.

citivam et punitivam habeat in eum, quousque fidem illam profiteatur per baptismum quo se subiciat et obliget Ecclesiae. Cornelius enim et caeteri iusti qui erant de ovili legis naturae, tum etiam iusti qui erant de ovili Iudaeorum ante sufficientem promulgationem Evangelii, membra erant Christi et partes Ecclesiae universalis; Ecclesia tamen christiana ius non habebat illos compellendi aut puniendi antequam per susceptionem baptismi se illis subicerent atque profiterentur et amplecterentur fidem christianam. Quare non est inconveniens quod post fundatam Ecclesiam christianam aliquis sit membrum Christi aut etiam imperfecte de Ecclesia christiana et tamen Ecclesia nondum ius habeat puniendi illum.

Maius dubium est de eo qui putabatur et putabat se esse baptizatum, et tamquam talis conversabatur in Ecclesia Dei et parebat praeceptis Ecclesiae, atque suscipiebat sacramenta, et postea comperitur eum non esse baptizatum, qualis erat praebitero non baptizato⁸¹; utrum inquam huiusmodi compelli possit ad suscipiendum baptismum quando comperitur eum non esse baptizatum, et utrum sit haereticus et tamquam talis puniendus si pertinaci. 223] ceter erret in fide antequam baptizetur? Ad hoc in primis respondeo, quod ut Innocentius III, cap. Veniens⁸², de praebitero non baptizato, inquit, si natus est de christianis parentibus et inter christianos fideliter est conversatus tam valenter praesumitur quod fuerit baptizatus, ut haec praesumptio pro certitudine sit habenda donec (ut addit) evidentissimis forsitan argumentis contrarium probaretur. Quare licet minora, quam evidentia, argumenta sufficiant ad hoc ut sub conditione baptizetur propter periculum ne forte non sit baptizatus, atque ita privetur tanto bono et commoditatibus quae baptismum comitantur, non tamen sufficient ad hoc ut in foro exteriori et conscientiae non sit compellendus ad retinendam fidem et tamquam haereticus non sit puniendus si pertinaciter in ea erraverit.

Respondeo deinde quod cum talis tamquam tradidisset se ipsum aut traditus et subiectus esset Ecclesiae per baptismum sus-

81. Vide supra nota 79.

82. C. I. C., n. 3, de praebitero non baptizato, III, 43: ed. Freiberg, 2, 648s.

ceptum, sua sponte illi paruerit ac voluerit ei esse subiectus, potitusque fuerit bonis et regimine Ecclesiae usque ad tempus quo, incipit constare ipsum non esse baptizatum, maior est ratio quod compelli possit ab Ecclesia et puniri si erret pertinaciter aut omnino deserat fidem, quam si esset purus cathecumenus, maxime si antea quantum est de se tradidit et subiecit se Ecclesiae per baptismum quem putabat se suscipere, attamen vel malitia vel negligentia conferentis, quia non habuit intentionem vel non applicavit debitam formam aut debitam materiam, non fuit vere baptizatus. Ut tamen verum fatear, mihi non est certum utrum talis revera sit subiectus Ecclesiae ita ut compelli et puniri ab ea possit. Ex communi vero doctorum sententia videtur dicendum [c. 223v] quod neque sit neque esse possit excommunicatus antequam baptizetur. Quod si aliquid certius mihi aliquando occurrerit in hac materia illud tunc dicam.

Aliud dubium est de eo qui vere esset baptizatus, sed antequam ad annos discretionis pervenisset, captus esset ab infidelibus atque inter eos esset nutritus, utrum, inquam, si hic pertinaciter erret circa fidem christianam sequendo sectam infidelium inter quos est nutritus, sit revera haereticus atque tanquam talis puniendus, si a nostris capiatur? Castrus, loco citato²², respondet negative, nisi prius ei fides nostra proponeretur et explicaretur a nostris et ille remitteret eam acceptare.

Sit vero prima conclusio: Ecclesia ius habet puniendi eum pro qualitate criminis infidelitatis quod commisit in eo quod sequeretur sectam infidelium, et nostram fidem non fuisset amplexatus. Haec patet, quia est baptizatus et vere fuit pars Ecclesiae christianae, in quem propterea Ecclesia ius habet ut et in reliquos baptizatos haereticus vel apostatas.

2.^a conclusio: Ille revera haereticus est vel apostata dummodo saltem in decursu temporis sit in eo pertinacia, id est, videat se non sequi fidem christianam atque Romanae Ecclesiae, et praeterea dummodo in eo non sit ignorantia invincibilis quae excuset eum a peccato mortali infidelitatis. Quare revera est excommunicatus de Coena Domini, nisi etiam ignorantia invincibili huius

²². Vêuse la nota 72.

poenae statutae haereticis et apostatis. ab ea excusetur iuxta ea quae diximus I. II., q. 76, art. 3. disp. ultima⁸⁴. Haec probatur, quia conveniunt ei omnia quae disp. 2⁸⁵ dicta sunt, requiri et sufficere ut aliquis haereticus sit aut apostata. quare talis vere erit [f. 224r] luxurretque excommunicationem haereticis et apostatis statutam, nisi ignorantia invincibili talis poenae excusetur.

3.^a conclusio: Illiusmodi apostata ante usum rationis captus et inter infideles nutritus cum ad nos pervenerit, prius videtur instruendus in fide et charitative monendus ut respiscat et convertatur ad fidem et si consentiat absque ulla (ut Castrus, loco citato⁸⁶, ait) aut levi admodum poenitentia recipiendus videtur in Ecclesia. Quod si dissentiat, tunc tamquam haereticus est puniendus.

4.^a conclusio: Idem censendum est de filiis haereticorum nutritis inter haereticos, si tamen inter eos sit verum baptisma. Illi enim omnes ad iurisdictionem Ecclesiae pertinent, imo fuerunt partes Ecclesiae atque in gratia constituti si ante usum rationis fuerunt baptizati. Quare cogendi sunt ad fidem, verique sunt haeretici et excommunicati, nisi ignorantia, ut dictum est, excusentur. Illud vero est advertendum quod ubi haeretici permisti sunt catholicis, ut sunt hodie in Germania, Gallia et Anglia, si quis adultus inter eos natus a nostris caperetur, puniendus esset statim tamquam haereticus, quia non habet iustam causam excusationis propter ignorantiam ut cum eo mitius agatur. Quod si proprio motu converteretur ad fidem, tunc mitius cum eo esset agendum. Quod ergo paulo ante diximus de baptizato qui ante usum rationis caperetur et nutriretur inter infideles intelligendum est quando inter eos non essent catholici, a quibus addisceret ea quae sunt fidei. Verum haec prudentiae iudicium committenda sunt, qui pensatis omnibus circumstantiis iudicare atque statuere potius debent.

84. L. DE MOLINA, *Expositiones in primam secundae divi Thomae*, q. 76, a. 3: Bibl. Nac. Lisboa, Fundo Geral, cod. 2804, f. 293r-300r, fo., *Annotationes in II. II. sancti Thomae*, q. 2, aa. 5-8, disp. 2: *ArchTeolGran* 42 (1979) 96s. 95. Vénisse las p. 85. (193-202 (545-551)) 86. Vénisse la nota 72.

Utrum baptizatus dubius in fide sit haereticus

Disputatio 5

Canus, 12 De locis ad 4, cap. 9° et quidam alii [f. 224v] licet confiteantur eum qui pertinaciter in fide dubitat mortaliter peccare amittereque habitum fidei infusum meriloque tanquam haereticus in foro exteriori damnari propterea quod praesumatur haereticus, raroque aut nunquam mortaliter loquendo contingat, ut huiusmodi homo non habeat permixtum errorem aliquem in fide cui pertinaciter adhaereat; arbitrantur tamen dubium pertinaciter in fide haereticum non esse et subinde in ea videntur esse sententia, huiusmodi hominem si aliquando daretur sibi alio errore in fide non incurrere in foro conscientiae poenas a iure haereticis statutas.

Et argumentantur 1.º quia haeresis est error catholice veritati contrarius; sed error est assensus vel dissensus falsus; cum ergo qui dubitat neque assentiatur neque dissentiat, sed haereat ancepsque sit, fit ut qui dubitat, quamvis cum pertinacia dubitet, haereticus non sit.

2.º Haeresis contrarie opponitur fidei, non per negationem aut privationem; at dubitatio cum neque assensus sit neque dissensus non opponitur contrarie actui fidei, qui procul dubio assensus est, sed privative; ergo dubitatio cum pertinacia haeresis non est, et subinde non facit eum qui dubitat haereticum.

3.º Hieronymus, super caput 10 ad Titum et 5 ad Galatas²⁷ et refertur capite Haeresis, 24, q. 3°. Haeresis, inquit, ab electione dicitur, quod scilicet eam sibi unusquisque eligat disciplinam quam putat esse meliorem. Et Augustinus, De utilitate credendi ad Honoratum, capite 1.^o²⁸, et refertur capite Haereticus eadem causa et quaestione²⁹: Haereticus, inquit, est qui falsas ac novas opiniones vel gignit vel sequitur; sed qui dubitat neque disciplinam eligit neque opinionem falsam sequitur aut gignit; ergo dubius in fide, est, adsit pertinacia, non est haereticus.

27. M. CANO. De locis. l. 12, c. 7 ad 4: ed. c., 2, 198-204.

28. HIERONYMUS, Commentarii in IV epistolas Pauli, ad Titum, c. 10: PL 26, 433 A. Ia, 2b., ad Galatas, c. 5, 19-21 PL 26, 506.

29. C. I. C., c. 27, C. XXIV, Q. 3: ed. Friedberg, 1, 697a.

30. AUGUSTINUS, De utilitate credendi ad Honoratum, c. 1: CSEL 25/1, 3, 8-9.

31. C. I. C., c. 28, C. XXIV, Q. 3: ed. Friedberg, 1, 690.

[f. 225r] Sit nihilominus haec conclusio: Dubitare pertinaciter in fide haeresis est, et qui ita dubitat haereticus, et subinde non solum amittit habitum fidei infusum, sed etiam incurrit omnes poenas in iure haereticis statutas, modo qui ita dubitat baptizatus sit. Haec est Castri, De iusta haereticorum punitione, lib. 1. . cap. 7mo; Torres, De Trinitate, q. 32, art. 4, p. 3°; Ioannis Andreae²² et Panormitani²³, cap. 1.º de haereticis; Gabrielis, in 3, d. 23, q. 2, art. 3, dub. 2°; Sylvestri, verbo Haeresis 1.º; q. 3°; plurium aliorum. Vide etiam Turrecrematam, lib. 4 Summae, p. 2, cap. 12°.

Pro intelligentia tamen conclusionis advertite in primis quod ut aliquis dubius in fide atque ea ratione haereticus sit, requiritur ut plena deliberatione consentiat voluntate in dubium. Unde esse intellectui se offerat tamquam dubium et ambiguum aliquid quod est de fide, et esto simul se offerant difficultates et motiva quae tamquam dubium imo et impossibile illud repraesentent intellectui et quae ad id inclinare videantur intellectum (unde quasi tepiditas quaedam ad ea quae sunt fidei cum tristitia quadam et metu ne forte non ita se habeant solent oriri, quae minus promptum et habilem reddere solent hominem ita affectum ad eliciendum assensum fidei, maxime si melancholicus, timidus et scrupulosus sit) si tamen huiusmodi homo voluntate non consentiat plena deliberatione in dubium ita oblatum et ortum in intellectu, ut voluntate velit illud sequi, et habere rem ita oblatam tamquam dubiam et incertam, neque peccat mortaliter neque appellandus est dubius in fide aut haereticus; poterit quidem esse peccatum veniale in negligentia in [f. 225v] reprimendis et repellendis huiusmodi cogitationibus ex quibus naturaliter oritur praedictus timor cum tristitia et minore promptitudine ad assen-

22. ALFONSO DE CASTRO, *De iusta haereticorum punitione*, l. 1, c. 7; ed. c., f. 24 a.

23. B. TORRES, *Commentaria de Trinitatis mysterio*, q. 32, a. 4, p. 3, assert. 5; f. 94r-94v.

24. IOANNES ANDREAS, in *Quintum Decretalium Librum Commentarius* (quae Novellas appellant) continens, tit. de haereticis, c. 1; Venetiis 1581, f. 45 b.

25. NICOLAUS TUBESCHI [abbas Panormitanus], *Commentario in Quintum Decretalium Librum*, tit. De haereticis, c. 1; Venetia 1617, f. 115.

26. GABRIEL BIEL, *Collectorium et Epithome...*, in 3, d. 23, q. 2, a. 1 P; ed. c. (Lyon 1514), s. f. (I, iii).

27. SILVESTER DE PARENTO, *Summa sententiarum*, v. Haeresis 1, q. 3; ed. c., p. 478 a.

28. J. DE TORQUEMADA, *Summa Ecclesiae*, l. 4, p. 2, c. 12; ed. c. (nota 59), p. 574 r-b.

sum fidei, plus vel minus pro vivacitate cogitationis et motivorum quae se offerunt intellectui, et pro qualitate complexionis et dispositionis cuiusquam: attamen non erit peccatum mortale ante plenum consensum deliberatum voluntatis, quo rem ita oblatam habere vellet tanquam dubiam, quin potius in viris timoratis permissio huiusmodi cogitationum et suggestionum damnabilis solent esse cum merito, idemque censendus est de huiusmodi cogitationibus, quod de similibus diximus disp. 2 disserentes de haeresi⁹⁹. eademque sunt illis remedia adhibenda.

Adverte deinde requiri praeterea quod consensus huiusmodi deliberatus in dubium circa ea quae sunt fidei, sit cum pertinacia, hoc est, quod sciens aliquis et prudens aliquid esse de fide iuxta id quod tenet Ecclesia Romana, velit dubitare circa illud. Quare si cum ignorantia etiam crassa aut cum inadvertentia quod aliquid sit de fide, dubitet quis circa illud, neque dubius in fide neque haereticus dicetur, iuxta ea quae disp. 2 dicta sunt¹⁰⁰.

Illud praeterea adverte quod si aliquis baptizatus sciens aliquid esse de fide, cum consensu deliberato dubitet circa illud, re vera est haereticus, undecumque proveniat consensus sive ex passione sive ex infirmitate etc. Incurritque poenas haereticorum si dubium prorumpat in actum externum aut manifestetur exterius. Hoc adverte propter quosdam dicentes dubium ex infirmitate non efficere aliquem haereticum; licet enim pati ex infirmitate huiusmodi cogitationes non faciat aliquem haereticum ante consensum deliberatum in quo consummatur et consistit primo peccatum mortale in hac materia, attamen ubi adest [f. 228r] huiusmodi consensus sive ex infirmitate sive ex alia causa proveniat, continuo homo esset haereticus.

Adverte etiam quod licet illicitum sit dubitare de his quae sunt fidei, et subinde utrum aliqua pars Scripturae sit vera, attamen ubi non constat quis sit sensus illius ab Spiritu Sancto intentus illicitum non est dubitare utrum hic aut ille sit sensus illius Scripturae, et quando neque ex illo neque ex alio loco constat talem sensum intentum esse ab Spiritu Sancto, non erit haereticus qui de veritate illius sensus dubitaverit.

99. Veanse las págs. 187s.

100. Veanse las págs. 198s.

Conclusio ita explicata, probatur primo ex cap. 1.º, extra, de haereticis¹⁰¹, ubi Stephanus papa ita inquit: Dubius in fide infidelis est. Canus, loco citato¹⁰², respondet intelligendum esse non secundum rei veritatem, sed iuris fictione atque praesumptione, quod inquit satis ostendit capite 2.º, quod proxime sequitur, in eodem titulo, ubi Leo papa inquit: Qui alios, cum potest ab errore non revocat, se ipsum errare demonstrat. Et Gregorius, capite Consentire, d. 83¹⁰³ ait: Consentire videtur erranti, qui ad rescandanda, quae corrigi debent, non occurrit. Et Innocentius, capite Error, eadem d.¹⁰⁴ Error, inquit, cui non resistitur, approbatur, et veritas, cum minime defensatur, opprimitur. Quae omnia secundum praesumptionem intelliguntur, ut res ipsa aperte demonstrat, et patet ex eo quod in hoc ultimo capite subiungitur: Neque caret, addit Innocentius¹⁰⁵, scrupulo societatis occultae, qui manifestu facinori desinit obviare. Licet autem responsio haec Cani non facile impugari queat, attamen neque videtur esse mentem Stephani papae, neque ita caput illud exponunt doctores.

2.º probari solet conclusio ex Concilio Viennensi¹⁰⁶, clementina unica de summa Trinitate et fide catholica, paragrapho Porro¹⁰⁷, ubi ita habetur: doctrinam omnem seu positionem, temere asse [f. 228v]rentem aut vertentem in dubium quod substantia animae rationalis vere ac per se humani corporis non sit forma, velut erroneam ac veritati fidei catholicae inimicam sancto concilio approbante reprobamus. Ubi perinde tamquam erroneum et contrarium fidei censetur asserere aliquid contrarium fidei ac vertere in dubium quod est de fide. Ad hoc respondet Canus¹⁰⁸ quod quidquid aliquo modo fidei adversatur erroneum et inimicum fidei appellatur, et ob id dubium in fide quod suo modo adversatur fidei, sed non contrarie perinde ac haeresis, appellatur erroneum

101. C. I. C., c. 1, X, de haereticis, V, 7: ed. Friedberg, 2, 778.

102. M. Cano, *De locis*, l. 12, c. 7 ad 4: ed. c., p. 292.

103. C. I. C., c. 2, X, de haereticis, V, 7: ed. Friedberg, 2, 778.

104. C. I. C., c. 5, D. LXXXIII: ed. Friedberg, 1, 294.

105. C. I. C., c. 3, D. LXXXIII: ed. Friedberg, 1, 293.

106. *Ib.*, ed. Friedberg, 1, 284.

107. Concilium Viennense, decret. I: COeD, 368a: «Porro doctrinam omnem seu positionem temere asserentem aut vertentem in dubium, quod substantia animae rationalis seu intellectiva vere ac per se humani corporis non sit forma, velut erroneam ac veritati catholicae fidei inimicam praedicto sacro approbante concilio reprobamus...»

108. C. I. C., c. un., in Clementinis, de summa Trinitate et fide catholica, l. 1: ed. Friedberg, 2, 1133.

109. M. Cano, *De locis*, l. 12, c. 8: ed. c., 2, pp. 223-225. Véase también la nota 102 *ib.*, 2 210a y el l. 12, c. 6: ed. c., 2, 185-190.

et inimicum fidei; concilium autem ad innuendum quod dubium in fide non constituat aliquem haereticum perinde atque error pertinax contrarius fidei subiunxisse, diffinientes quod quisquis deinceps asserere, defendere seu tenere pertinaciter praesumpserit quod anima rationalis non sit forma corporis humani, tanquam haereticus sit habendus, ubi de dubio hac in parte nihil tale statuit, propterea quod dubium non constituat aliquem haereticum, sed certe cum de dubio in eadem materia constituerit concilium esse erroneum atque inimicum fidei, perinde vult tanquam haereticum habendum esse eum qui tanquam rem incertam vertit in dubium an anima rationalis sit forma corporis, atque eum qui defendit non esse, neque opus fuit concilium id repetere.

3. probatur, quia ex Augustino in *Enchiridion*, cap. 17 et 19¹¹⁰, errare est approbare falsa pro veris aut improbare vera pro falsis, aut habere incerta pro certis, aut certa pro incertis; sed qui in fide dubitat habet certa pro incertis; ergo errat in fide; ac proinde si adsit pertinacia, erit haereticus. Ad hoc respondet Canus maiorem esse veram, si id fiat asserendo aut negando, assentiendo aut dissentiendo, quod non venitur in dubio in fide, quandoquidem neque assensum habet neque dissensum, unde, inquit, non proprie dicitur [1 227r] errare in fide, nisi forte is etiam errare dicatur qui sagittam non mittens scopum non attingit.

Unum vero est quod hic advertamus adversus Canum, unde res haec tota dilucidior reddetur: dubium videlicet in fide non peccare peccato omissionis contra fidem, quasi solum per negationem aut privationem peccare atque adversari fidei dicatur, quod Canus in suis argumentis et solutionibus saepe supponit, sed peccare peccato commissionis per actum positivum intellectus quo dubitat consentiente voluntate, siue actu etiam intellectus quo res fidei non solum apprehendatur tanquam incerta, sed etiam tanquam talis habeatur consentiente voluntate. Quae de causa intellectus neque assensum neque dissensum circa rem ita existimatam elicit, non dicitur quis dubius in fide, ut patet de illo qui de re fidei nihil cogitat aut esse cogitet, non tamen habet eam tanquam incertam; talis enim licet neque assentiat neque dissentiat, sed habeat se negative non dicitur dubitare in fide. Dubium ergo in fide habitus est intellectus consen-

110. AUGUSTINUS, *Enchiridion ad Laurentium*, c. 17 et 19: PL 40, 218-221.

tiente voluntate, quo res fidei habetur tamquam incerta, et ob id neque est assensus neque dissensus ulterius circa illam; quare positive et non per negationem aut privationem repugnat fidei, estque assensus falsus qui directe opponitur et contrariatur assensui de certitudine rei fidei et indirecte assensui rei fidei in se.

Quare ita 4.^a licet argumentari pro conclusione quam intendimus probare atque adversus sententiam quam impugnamus, hincque vim habent argumenta hactenus facta et quae subiecimus. Qui pertinaciter errat circa aliquid unde evertitur fides haereticus est subiacetque [I. 227v] poenis haereticis in iure statutis (haec enim ratione haereticus est qui negat conclusionem aliquam, quae licet formaliter et in se non sit revelata, evidenter tamen deducitur ex revelatis), sed qui dubius est in fide non solum virtute (quod tamen sufficeret ad rationem haeresis), sed etiam formaliter errat circa hanc, hoc quod tenet Ecclesia tamquam de fide est incertum, ut proxime fuit explicatum. Cum ergo inde sequatur illud non esse de fide, tum etiam Ecclesiam errare posse in his quae sunt de fide, quae tamen fidei tamquam errores manifesti repugnant, fit ut dubius in fide haereticus sit, si sit baptizatus.

5.^a Actus positivus fidei repugnans, eamque omnino auferens, haeresis est, sive omnino tamquam extremum sive tamquam quid medium inter extrema fidei repugnet; perinde atque medius color repugnat albedini (neque enim video cur rationem haeresis ad solum actum proprie aut metaphysice aut logice fidei contrarium restringere debeamus, quia potius cum haeresis actus sit naturalis, actus vero fidei supernaturalis, non proprie contrariantur; qua ratione haeresis naturaliter non expellit habitum fidei infusum, sed demeritorie dumtaxat ut in superioribus est habitum); sed actus dubitandi positivum quid est, et ut adversarii admittunt fidei repugnat eamque omnino auferit; ergo est haeresis, et qui de eo dubitat, haereticus.

Torres, loco citato¹¹⁾, addit non solum eum qui pertinaciter dubius est in fide, haereticum esse, sed etiam eum qui per opinionem pertinaciter adhaeret alicui obiecto de fide cum formidine partis oppositae. Claritatis tamen gratia sit 1.^a propositio:

11). B. TORRES, *Commentaria de Trinitatis mysterio*, q. 32, a. 4, p. 3: f. 94v b.

Si quis per consensum deliberatum voluntatis iudicaret non esse omnino certa [l. 228r] quae tamquam de fide tenet Ecclesia, sed solum esse probabilia et ob id tamquam probabilibus eis assentiretur propter motiva quae sunt ad credendum, tunc talis assensus solum esset opinativus, et qui illum haberet esset haereticus non propter huiusmodi assensum qui cum in se verus sit, haeresis non est, sed opinio vera, sed propter illum alium quo iudicat pertinaciter atque per consensum deliberatum ea quae sunt fidei non esse omnino certa, qui assensus fidei est: contrarius, modo paulo superius explicato. Quod autem huiusmodi homo assensum opinativum elicere, probatur, quia habet media quibus potest illum causare suis viribus naturalibus, neque est unde impediatur, cum per illum alium assensum haereticum amittat habitum fidei infusae, si illum antea habebat, quod dico, quia dicere quis posset concursum habitus fidei supernaturalis impedire ne produceretur actus opinativus, sed fidei supernaturalis.

2.^a propositio: Qui sine consensu deliberato voluntatis pateretur representationem quantumcumque molestam in intellectu, cum motibus quod ea quae sunt fidei non sunt omnino certa, aut pateretur timores ne forte non sint omnino certa, non esset haereticus, etsi simul cum illa tepiditate et timoribus eliciat actum assentiendi propter motiva quae sunt ad credendum et rationem propriam credendi divinam videlicet revelationem eliciat actum fidei catholicae et non opinionis. Prior pars huius propositionis patet ex dictis inter explicandum quid requiretur ad hoc ut aliquis esset dubius in fide atque ea ratione haereticus. Posterior veru pars ex eo patet quod nihil deest ad hoc ut actus ille sit supernaturalis [f. 228v] et fidei catholicae; timores enim illi non sunt ex parte actus, sed ex parte subiecti, neque sunt timido quae est de ratione opinionis, sed sunt involuntariae et indeliberatae formidines ex parte subiecti quae non tollunt certitudinem actus, quam actus habet in se: concursus vero rationis propriae obiectivae credendi fide catholica, nimirum divinae revelationis tum etiam habitus fidei supernaturalis impediunt quod reliqua motiva quae sunt ad assentiendum revelatis, non producant actum operandi et ob id illa non producant proprium actum sed coadiuvant productionem actus fidei quemadmodum media probabilia concurrentia simul cum medio demonstrativo ad

assensum eiusdem conclusionis non producant proprium actum, sed coadiuvant productionem actus scientiae.

3.^a propositio. Qui praecise propter auctoritatem humanam aut media probabilia assentiretur rebus fidei, ita quod neque formaliter neque virtute assentiretur propter divinam revelationem tamquam propter rationem credendi, ad sensum q. 1, art. 1, disp. 2¹¹², explicatum, non eliceret assensum fidei supernaturalis, sed vel opinionis vel fidei humanae, non tamen esset haereticus nisi formaliter aut virtute haberet propositum non assentiendi propter revelationem divinam. Quod si tale propositum haberet formaliter aut virtute, ut si existimaret non esse credendum propter revelationem divinam aut aliquid simile quod fidei formaliter aut virtute contrariaretur, haereticus esset, modo esset baptizatus. Primum horum patet, quia cum neque formaliter neque virtute concurreret ad assensum, ratio propria obiectiva assentiendi fidei catholica assensus non est fidei catholicae, neque satis est habitum fidei esse in intellectu, ut quidam volunt, arbitranter hanc esse divinam revelationem cui innititur fides catholica; contrarium enim ostensum est q. 1, art. 1, disp. 3¹¹³. Secundum vero satis patet ex dictis.

Superest respondeamus ad argumenta Cui. Ad [f. 229r] primum ergo negandum est eum qui dubitat in fide non habere assensum falsum. Nec enim circa propositionem de qua dubitat, non habeat assensum vel dissensum circa certitudinem, tamen ipseus habet, ut explicatum est. Praeterea ad rationem haeresis satis est quod formaliter vel virtute assensum aut dissensum fidei repugnantem habeat, esto proprie non sit contrarius ut dictum est. Quare hanc haeretici diffinitionem colligere possumus quae dubium in fide comprehendat: Haereticus est qui cum sit baptizatus pertinaciter errat in fide formaliter vel virtute.

Ad 2 negandum est in primis haeresim contrariam esse proprie fidei, cum haeresis naturale quid sit, actus vero fidei supernaturalis. Negandum est deinde dubitationem non esse assensum, tum etiam privationem doni fidei; quae omnia ex dictis patent.

112. LUIS DE MOLINA, *Annotationes in II. II. dicit Thomae*, q. 1, a. 1, disp. 2: ArchTeolGran 39 (1976) 238-251, especialmente las págs. 242-246.

113. *Ibid.*, disp. 3: ArchTeolGran 39 (1976) 251-259.

Ad 3 dicendum est quod qui pertinaciter dubitat in fide eligit et sequitur assensum falsum fidei repugnantem, ut ostensum est, satis praeterea esse ut saltem virtute eligeret et sequeretur assensum falsum fidel repugnantem.

Dubium est hoc loco utrum quando Petrus, Matthaei 14th, reprehensus fuit a Christo: *Modice fides, quare dubitasti?*, fuerit dubius in fide, et subinde haereticus. Respondetur negative, et ratio est quia ibi fides non sumitur nisi pro fiducia in Christo, de qua reprehenditur Petrus quod habuerit modicam. Et praeterea, quia dubium non fuit nisi an esset mergendus, cuius contrarium non erat ei revelatum, et subinde non erat de fide, et forte timor naturalis fuit maxima ex parte et dubitatio, sine plena deliberatione.

[f. 229v] **Utrum haeresis sit pertinax error huiusmodi
baptizati cum catholica fide pugnantis**
Disputatio 6

Praemissa disputatione de haeretico, facillor erit disputatione de haeresi quam agredimur. Controvertunt igitur doctores utrum quemadmodum ad rationem haeretici requiritur pertinacia et quod talis homo fuerit fidem professus per baptismum, ita ad rationem haeresis requiratur quod sit error in fide hominis baptizati, atque cum pertinacia, an vero sufficiat quod sit error in fide. Occam, 1 p. Dialogorum, lib. 2, cap. 11th et Turrecremata, libro 4 Summae, p. 2, cap. 3th; Adrianus in 4, q. 1 de confessioneth; Castus, lib. 1° De iusta haereticorum punitione, cap. 1^oth; Gabriel, in III, disp. 23, q. 1, art. 3, dub. 3th, et Sylvester, verbo

114. Mt 14, 31.

115. G. OCCAM, *Opera*, p. 1, l. 2, c. 12: ed. Goldast, l. 2, Frankfurt 1614, pp. 418s.

116. J. DE TORQUEMADA, *Summa Ecclesiae*, l. 4, p. 2, c. 3: ed. c., pp. 563s. Responde en este capítulo a las objeciones contra la definición de herejía, que ha puesto en el c. 1.

117. HADRIANUS VI, *Quaestiones duodecim Quodlibeticas*, q. 3: Lyon 1546, f. 49v-50r. Dice que la pertinacia se requiere para incurrir en las penas; ciertamente no habla del bautismo, sino sólo del error en la fe.

118. ALFONSO DE CASTRO, *De iusta haereticorum punitione*, l. 1, c. 1: ed. c., f. 5r b—6r a.

119. GABRIEL BIEL, *o. c.*, in 3, d. 23, q. 2, a. 3, dub. 3. No trata explícitamente de esta cuestión. Más bien remite a Occam. l. 2 et 3, primae pars Dialogorum.

Haeresis 1.ª, q. 2.ª, affirmant ad rationem haeresis non requiri quod proferatur ab homine baptizato, sed satis esse quod in se sit error in fide. Nam, inquit Castrus, cum ab haeresi haereticus dicatur, et non contra ab haeretico haeresis, inconveniens non est quod plura requirantur ad rationem haeretico atque ad hoc ut ab haeresi denominetur talis quatenus requisita sint ad rationem haeresis. Probant vero hi autores suam sententiam primo, quia si ad rationem haeresis pertinacia requireretur et quod is a quo proferatur esset baptizatus sequeretur eandem propositionem prolatam ab uno esse haeresim, et prolatam ab alio non esse haeresim; quod quam sit erroneum (inquit Castrus) vel mediocriter docto erit manifestum. Quod enim propositio sit talis vel talis non pendet a proferente; nam quae propositio in se vera est a quocumque proferatur est vera, et quae in se falsa est, a quocumque proferatur est falsa. Quare quae propositio in se fuerit haeresis, a quocumque proferatur haeresis est.

[f. 230r] 2.^a Propositio catholica non pendet a prolatione ut talis dicatur. A quocumque enim proferatur Deum esse trinum et unum sive is catholicus, sive haereticus aut infidelis sit, propositio est catholica; ergo contradictoria propositio: Deus non est trinus et unus a quocumque et quomocumque proferatur, erit haeretica.

3.^a Doctores Theologi interrogati circa aliquam propositionem haereticam sit necne, absolute respondent esse aut non esse non interrogata prius conditione personae proferentis aut blasphemantis sit necne, an cum pertinacia vel sine pertinacia eam protulerit, ergo haeresis haereticave propositio a conditione proferentis nun dependet ut sit talis. Hinc colligunt omnem propositionem quae modo est haeretica, semper a temporibus Christi et Apostolorum fuisse haereticam, neque Ecclesiam diffinitionibus suis ex propositivitate non haeretica facere haereticam, sed declarare id quod in se antea erat haeticum tale habendum.

Contraria sententia quod ad rationem haeresis requiratur pertinacia et quod proferens sit baptizatus affirmat Canus, 12 De

120. SILVESTER DE PRIORIO, *Summa summarum*, v. Haeresis 1, q. 2. § 3: ed. c., p. 478 b. Dice que se regulari que profesa la fe católica. De lo contrario, no sería hereje, sino simple infiel, pagano, judío.

locis. cap. 8°; Torres, De Trinitate, q. 32, art. 4, p. 3°; Caietanus. hoc loco. art. 2°; D. Thomas. 1 Cor 11, lect. 4°; et plures alii. Probantque id primo, quia concilium Constantiense [sess.] 8° distinguit ut diversas propositiones haereticas, erroneas atque sapientes haeresim; inter has autem propositiones difficile est assignare discrimen si omnis error in materia fidei sit haeresis et antequam constet et de eo diffiniat Ecclesia.

2.º De ratione haeretici est quod sit pertinax in errore et quod sit baptizatus; ergo de ratione haeresis est quod sit error cum pertinacia, et quod sit a baptizato. Si (I. 230v)cut enim (inquit Canus) quia caenatum non nisi vespere intelligi potest, caena a qua denominatur non intelligitur nisi vespertina, ita quia haereticus non nisi pertinax et baptizatus intelligi potest, haeresis non nisi quae fuerit cum pertinacia et ab homine baptizato intelligitur.

3.º Ab haeresi denominatur haereticus sicut ab albedine albus, ergo error sine pertinacia atque in non baptizato habet integram rationem haeresis denominabitque illum haereticum; forma namque si secundum suam rationem formalem sit in subiecto, illum denominat, maxime si reliquas conditiones ad denominandum idem subiectum habeat. Hanc autem caeterasque conditiones habere ex eo patet, quod ab illa quatenus error in fide subiectum de facto denominatur errare in fide; ergo ab errore in fide sine pertinacia aut in non baptizato subiectum denominatur errare in fide. non vero esse haereticum, licet ut error in fide sine pertinacia aut in non baptizato non habeat integre rationem haeresis.

4.º Haeresis vitium et peccatum significat perinde atque fornicatio, completurque in esse haeresis sicut et virtus in esse virtutis per electionem et consensum deliberatum voluntatis in quo reperitur ratio peccati. Sed fieri potest ut error in fide sine pertinacia

121. M. Cayo, De locis, l. 12, c. 8; ed. c., pp. 216-222. Más bien lo supone implícitamente en todo el capítulo, pero apenas si habla de ello; algo en la pág. 218.

122. B. Torres, *Commentaria... de Trinitatis mysterio*, q. 32, a. 4, p. 3. f. 93r-94v.

123. THOMAS A VIO, *Commentaria in II. II.*, q. 11, a. 2. ed. Ferrina, 6, 99 a-b.

124. THOMAS AQUINAS, *In epistolam primam ad Corinthios Commentaria*, c. 11, lect. 4; ed. Vivès, 20, 725 a.

125. Concilium Constantiense, sess. 8 CCoD. 414, 26-30.

cia nullum sit peccatum aut vitium, ergo ad rationem haeresis quod aliquid sit in se error in fide.

5." Haeresis actui fidei opponitur eique repugnat, sed ad rationem actus fidei non satis est quod quis assentiatur propositioni quae in se est de fide et revelata, sed requiritur quod constet de revelatione et quod ut tali ei assentiatur; ergo ad rationem haeresis non erit satis quod quis assentiatur ei quod in se est error in fide, sed requiritur quod ei assentiatur cum pertinacia videns se de(f. 231)clinare ab eo quod tamquam de fide atque revelatum tenet Ecclesia.

6." Solet etiam probari ex extravagante Grave nimis, de reliquiis et veneratione sanctorum¹²⁶, ubi Xistus IV neutrum haeresim esse, neque quod Beata Virgo fuerit concepta in peccato originali neque quod non fuerit concepta, et quod neutram partem definiert hactenus Ecclesia. Quam diffinitionem Xisti innovat Concilium Tridentinum, sess. 5^a, in decreto de peccato originali, paragrapho ultimo¹²⁷. Fit ergo ut Ecclesia sua diffinitione efficiat haeresim esse quod antea non erat. Haec tamen probatio nullius est momenti, quia in extravagante illa non habetur neutram partem in se esse haeresim, sed neutrus partis assertores incurrere crimen vel peccatum haeresis, eo quod res dubia sit, neutramque partem hactenus Ecclesia diffiniert. Diversum autem quid est neutrius partis assertores incurrere crimen et peccatum haereseos quod nullus dubitat hodie, et neutram partem in se esse haeresim ante diffinitionem Ecclesiae, quod modo controversatur. Solet etiam probari ex capite Quod autem¹²⁸, et capite Achatius¹²⁹, 24, q. 1, ubi quaedam haereses dicuntur novae et quaedam antiquae; sed responderi potest dici novae et antiquas quoad acceptionem et desertionem earum.

Ut de hac re dicam quod sentio praemittendum duxi id quod Covarrubias, libro 3 Variarum Resolutionum, cap. 1, n. 1¹³⁰ etiam

j. Ms: 4.

126. C. I. C., Extravagantes communes, III, 12, de reliquiis et veneratione sanctorum, c. 2; ed. Friedberg, 2, 1285s.

127. Concilium Tridentinum, sess. 5, Decretum super peccato originali, c. COed, 667, 21-25.

128. C. I. C., c. 2, C. IV, Q. 1; ed. Friedberg, 1, 537.

129. C. I. C., c. 1, C. XXIV, Q. 1; ed. Friedberg, 1, 366.

130. D. COVARRUBIAS, *Variarum Resolutionum*... l. 3, c. 1, n. 1s ed. Operum, t. 2, Ginebra 1762, pp. 267s.

adnotavit, videlicet quod quemadmodum usura interdum sumitur pro crimine quod quis committit et a quo usurarius dicitur, videlicet pro acceptione pecuniae ultra sortem gratis mutui, interdum vero pro deceptione ipsa et pretio quod quis accipit gratis mutui, translationem criminis ad significandam materiam circa quam crimen ipsum committitur, quod in multis aliis criminibus etiam invenitur, ita haeresis duobus modis sumitur, interdum pro crimine haereseos a quo quis haereticus dicitur, interdum vero pro materia ipsa circa [f. 231v] quam crimen illud versatur. Quemadmodum fides ipsa interdum pro actu aut habitu fidei sumitur, interdum vero pro objecto et materia circa quam versatur, ut in principio huius II. II., disputatione 1^{ca} manet explicatum.

His praehabitis sit 1.^a conclusio: Ad rationem haeresis pro crimine ipso a quo quis haereticus dicitur, requiritur pertinacia in proferente aut committente tale crimen, et praeterea quod sit baptizatus. Hanc probant optime rationes secundae opinionis, neque in ea potest esse dubium si considerentur quae hactenus dicta sunt in superioribus.

2.^a conclusio: Haeresis pro materia non dicitur nisi per comparisonem ad baptizatum proferentem cum pertinacia: volo dicere; unusquisque error in fide catenus in hac significatione haeresis dicitur quatenus est tale obiectum. Quod si cum pertinacia asseratur a baptizato circa illud efficitur haereticus. Quare licet error in fide prolatus a non baptizato haeresis in hac significatione dici possit, non tamen convenit illi nomen quia profertur a non baptizato, sed quia est tale obiectum quod circa illud baptizatus asserens aut consentiens in illud cum pertinacia efficitur haereticus.

3.^a conclusio: Licet quicumque error in fide (etiam de quo non est certum in Ecclesia esse errorem, quia res non est perspicua, neque Ecclesia quicquam circa illam definit) improprie atque lato sumpto vocabulo possit haeresis appellari in hac significatione quatenus in prima remota est materia haeresis, et de se est tale obiectum quod si aliquando cum pertinacia a baptizato proferatur, efficitur haereticus; attamen proprie loquendo solus ille error in fide haeresis in hac significatione dicitur qui

constat in se esse revelatum, aut ex revelatis certo deducitur sive non. Loquor autem in hac disputatione de fide late prout de fide dicuntur ea esse quae formaliter et in se revelata sunt a Deo, et ea quae virtute et in alia aut aliis, ex quibus certo deducuntur, revelata sunt, quaeque pertinent ad habitum theologicum. Denique loquor de fide prout abstrahit a fide presse et proprie sumpta, quae est eorum quae formaliter et in se revelata sunt a Deo; et a Theologia quae est eorum quae virtute in alio ex quo certo deducuntur, revelata sunt. Et similiter loquor de errore in fide et haeresi late ut opponitur fidei utroque modo iuxta ea quae 1 p., q. 1, art. 2, disp. 2^{ae}, dicta sunt. In utroque enim error: pertinax crimen haereseos reperitur atque ex utroque fides evellit: pertinetque illius punctio ad inquisitores haereticae pravtatis.

Supponendum est deinde, non solum in se esse de fide, sed utiam de fide esse et constare quidquid in Scripturis canonicis continetur aut in traditionibus quas tamquam de fide tenet Ecclesia, et quidquid ex eis evidenter deducitur, et denique quidquid Ecclesia et in universum ea quae q. 1, art. 10^{ae}, ostendimus (In animo enim est quae ibi indisputata reliquimus in fine huius materiae disputare) in rebus fidei definiendis errare non posse tamquam de fide tenenda circa Scripturas canonicas, sensum earum, circa traditiones, et circa ea quae ex traditionibus et Scripturis deducuntur. Ea enim omnia in quibus est autoritas infallibilis in definiendis rebus fidei quidquid diff[. 233v]finiunt tamquam fide tenendum, totum pertinet vel ad Scripturas canonicas et sensum earum vel ad traditiones et earum sensum, vel certe id pronuntiant et statuunt tamquam quid ex Scripturis aut traditionibus deductum. Quo fit ut omne genus propositionum quas de fide esse constat, aut in futurum constabit ad duo genera revocentur: alterum est earum quae in Scripturis aut traditionibus secundum expositionem Ecclesiae formaliter continentur, atque earum est fides infusa immediate; alterum vero earum quae ex Scripturis et traditionibus deducuntur, atque earum est habitus theologicus, nec necesse est in plura genera haec partiri, ut faciunt Turrecremata, lib. 4, p. 2, cap. 8^{ae}; et quidam alii.

132. In *Commentaria in primam duos Thomae Partem*, q. 1, a. 2, disp. 2: ed. c., cols. 28s.

133. Id. *Annotationes in secundam secundae*, q. 1, n. 10, disp. 8, 9, 14, 15 et 16; *Arch'VeolGran* 41 (1978) 228-268: 238-308.

134. *Jus Tonguaxanae Summae Ecclesiae*, l. 4, p. 2, c. 9: ed. c., pp. 570ss. Distingue ocho grados en las verdades católicas.

Hoc praehabito quod attinet ad id quod in principio propositum est, Concilium Constantiense, sess. 8ta damnans articulos Wicleph in materia fidei et religionis distinguit inter omnes fere propositiones quas nos distinguemus.

Ut ergo ab haeretica propositione incipiamus est illa quae aperte pugnat cum propositione quam constat esse de fide. Quo fit ut quemadmodum duplex est genus propositionum quas constat esse de fide, ita duplex sit genus propositionum haereticarum: alterum earum quae pugnant cum Scripturis aut traditionibus secundum expositionem Ecclesiae; alterum vero earum quae pugnant cum his quae ex Scripturis et traditionibus deducuntur. Licet autem huiusmodi omnes propositiones haereticae (tamquam materia proxima haeresis) dicantur, ad crimen tamen haeresis requiritur pertinacia et quod sit baptizatus assentiat illis ex consensu deliberato, ut disputatione praecedenti explicatum est, si minus errabit quidem in fide qui illis praebuerit assensum, haeticus tamen non erit. Error in fide sive pro materia circa quam versatur, sive pro actu errandi sumatur, latus patet quam haeresis aut haeretica propositio. Omne enim quod de se pugnat contra id quod de se de fide est [f. 234r] sive constet pugnare sive non, et sive constet illud aliud esse de fide sive non, error est fidei tamquam materia circa quam erratur, et assentiri tali obiecto est errare in fide sive sit cum pertinacia sive non, et sive qui assentitur baptizatus sit sive non. Quo fit ut latus multo pateat error in fide quam haeresis, et errare in fide quam haeticum esse. Atque ob id merito Augustinus, De Trinitate²⁵, dicit: Errare poteris, sed haeticus non ero. Fit praeterea ut quo lapsus doctorum (qui de haeresi suspecti non sunt) rotantur in materia fidei, et ea modestius notentur et condemnentur tamquam errores in fide quam ut haereses, quandoquidem isto manifesto pugnent cum fide, assertores eorum non haetici, sed errantes in fide ab illis denominabuntur.

Erronea propositio cum ab errore dicatur duobus modis sumitur in materia fidei atque religionis: altero late, ut comprehendit sub se haeticam etiam propositionem, ut tradunt D. Antoninus,

135. Véase la nota 125.

138. AUGUSTINUS, *De Trinitate*. No hemos podido verificar esta cita en los libros *De Trinitate*, ni en otras obras del obispo de Hipona.

2 p., tit. 12, cap. 5¹³⁷; Sylvester, verbo *Hæresis* 1°, q. 1¹³⁸; Castrus, lib. 1.º De iusta hæreticorum punitione, cap. 3¹³⁹; et plures alii. Colligiturque aperte ex concilio Constantiensi, sess. 15¹⁴⁰, ubi damnans quemdam articulum Ioannis Wicleph ita inquit: *Declarat et diffinit hæc sancta synodus huiusmodi doctrinam erroneam esse in fide ipsamque tamquam hæreticam et scandalosam condemnat. Declarat insuper quod pertinaciter doctrinam hæc asserentes sunt hæretici. Ecce Constantiensis synodus de eadem propositione simul affirmat quod erronea sit in fide et hæretica. Quo fit ut erroneum aliquando sumatur late ut comprehendit sub se hæreticum. Altero modo, sumitur erroneum presse ut distinguatur contra hæreticum, et sumat minus quid quam hæreticum aperte. Hæc acceptio accipitur et communiter [f. 234v.] a doctoribus et aperte colligitur ex concilio Constantiensi, sess. 8¹⁴¹ ubi connumeratis 45 articulis Wicleph, ita habetur: Hos articulos sancta synodus examinare fecit et «fuit repertum aliquos et plures ex ipsis et esse et fuisse notorie hæreticos et a sanctis patribus reprobatos; alios non catholicos, sed erroneos; alios scandalosos et blasphemos; quosdam piarum aurium offensivos; nonnullos eorum temerarios et seditiosos». De errore ergo propositionum in hac posteriori acceptione est nobis hoc loco sermo et non in priori. Prætermissa ergo sententia Castri, loco citado¹⁴², quam nec refferre nec impugnare est necesse, dicendum est cum Cano, 12 De locis, cap. 11¹⁴³, erroneam propositionem esse illam de qua cum non omnino constet hæreticam esse, est tamen error periculosus valde in fide, atque proximus hæresis manifestæ. Quam explicationem aperte innuit concilium Constantiense loco proxime citado¹⁴⁴. Cum enim præmisisset quosdam ex articulis Wicleph esse notorie hæreticos, addit*

137. ASTORNIUS, *Summa*, p. 2. tit. 12, c. 5: Lyon 1530, t. 2, f. 180 b.

138. SYLVESTER DE PLENIA, *Summa summarum*, v. *Hæresis* 1, n. 1: ed. c., pp. 477b.

139. ALFONSO DE CASTRO, *De iusta hæreticorum punitione*, l. 1, c. 3: ed. c., f. 7v b—9r b.

140. *Concilium Constantiense*, sess. 15: COeD, 432, 16-20. La proposition a la que se refiere Molina es de Juan Petit [Ioannis Parvi].

141. *Id.*, sess. 8: COeD, 414, 26-30: «... fuit repertum, prout in veritate est, aliquos [articulos] et plures ex ipsis fuisse et esse notorios hæreticos et a sanctis patribus dudum reprobatos, alios non catholicos, sed erroneos, alios scandalosos et blasphemos, quosdam piarum aurium offensivos, nonnullos eorum temerarios et seditiosos».

142. Véase la nota 139.

143. M. CANO, *De locis*, l. 12, c. 9: ed. c., 2, 222ss.

144. Véase la nota 141.

alios non esse catholicos, sed erroneos; quasi erronea propositio a notoria haeretica distinguatur, primumque gradum post illam teneat. Quod ergo tam periculosum est in fide ut ad haeresim manifestam proxime accedat, id erroneum in fide dicitur.

Duplex genus errorum propositioum distinguit Canus loco citato¹⁴⁵. alterum earum quae vehementi sapientum opinione pugnant cum fide catholica, cum tamen non sit omnino certum et compertum, vel quia non est omnino certum et compertum propositiones cum quibus pugnant esse de fide aut tanquam principia fidei aut tanquam conclusiones ex talibus principiis clare et certo deductas, sed solum id creditur vehementi sapientum opinione et coniecturis; vel quia non est omnino certa et clara repugnantia cum propositionibus quae sunt manifeste de fide, sed sapientum vehementi opinione et coniecturis existimata. Alterum genus est earum quae pugnant non cum propositionibus de fide, sed cum veritatibus universaliter [f. 235r] ab Ecclesia receptis quae proxime ad fidem accedunt, atque ex quarum eversione si non evertitur fides catholica quatitur tamen et tam ipsa quem religio enervatur. Inter propositiones erroneas hoc modo computat Canus eam quae affirmat teneri religiosos operari victum manibus suis, iunctumque illis esse mendicos esse.

Proposito sapientum haeresim a Castro, De iusta haereticorum punitione, lib. 1.º, cap. 8° definitur quod sit illa quae in significatione quam verba prima facie ostendunt habet sensum haeticum, quamvis pie intellecta sensum aliquem habeat verum, atque de harum numero dicit esse has: Pater est maior Filio, tres personae divinae sunt tres dii. Cano vero, 12 De locis, cap. 11° displicet haec definitio. Nam, inquit, haec: Ridiculum est Eucharistiae sacramentum solemniter per vias publicas circumferri, haeresim sapit asserentium in Sanctissimo Eucharistiae sacramento corpus Christi verum non contineri et tamen in nullo pio sensu est vera Praeterea iuxta hanc definitionem multae propositiones quae absolute damnandae sunt tanquam haeticae et quae tanquam tales damnatae sunt ab Ecclesia solum essent damnandae tanquam sapientes haeresim quia facile erat excogi-

145. Véase la nota 139.

146. M. CANO. De locis, l. 12, c. 9. ed. c., 2, 225-229. Las palabras que cita están en la pág. 225.

tari aliquem sensum quem in rigore non faciunt in quo sint verae. Sicut enim huic: tres personae divinae sunt tres dii, excogitatur hic sensus verus quem in rigore non facit, sunt tres habentes deitatem, ita huic essentia generat quae in concilio Lateranense IV¹⁴⁷ damnata est tamquam haeretica excogitari potest hic quem in rigore non facit. Praeternissa ergo diffinitione Castri dicendum est propositionem sapientem haeresim esse illam quae vel ex sensu vel ex circumstantiis reddit aliquem suspectum de haerese aliqua, cum tamen non aperte constet prolata esse in sensu haeretico. Unde consuevimus dicere propositionem aliquam in aliquo redolere aut sapere haeresim [f. 235v] atque ipsum in ea odorem aut saporem exhibere haeretici. Ut enim optime notavit Canus, loco citato¹⁴⁸; sicut aqua ex vena aut radicibus plantarum per quas pertransit contrahit odorem aut saporem, ita propositio aliqua non solum ex sensu quem facit, sed ex profertente, ex tempore et circumstantiis, quando, ubi et quomodo profertur, odorem aut saporem haeresis contrahit; quo fit ut prudentia opus sit ad discernendum propositiones sapientes haeresim ex circumstantiis atque ex coniecturis, ut probe notavit Canus, fit etiam ut in propositione sapiente haeresim, haeresis pro crimine potius haereseos quam pro obiecto et materia haeresis sumatur. Penes animum enim et sensum in quo profertur potissimum iudicatur; et quando coniecturae sunt animo et sensu haeretico prolatae esse. neque tamen id certo constat, propositio prolata haeresim sapere dicitur. Ex his facile erit intelligere quod licet nulla propositio quae continetur in Scriptura prout in Scriptura continetur sapiat haeresim, attamen prolata ab aliquo sapere poterit haeresim, quod coniectetur ex antecedentibus et sequentibus atque ex aliis circumstantiis. Ut haec: Pater est maior Filio, prolata ab aliquo aliquando erit manifesta haeresis arriana, aliquando vero illam sapiet, si non constiterit omnino prolata esse in sensu haeretico, sint tamen coniecturae aliquae. Et haec: Arbitramur hominem iustificari per fidem et non ex operibus, prolata ab aliquo aliquando erit haeresis lutherana, aliquando vero in ea eam sapiet.

147. Ms: Lateranense 2.

147. *Cognitio Lateranense IV*, constit. 2: De errore abbas Inochim: CCoD, pp. 231s.

Propositio male sonans piarumve aurium offensiva duobus modis sumi potest, altero late pro omni propositione quae piis, doctas et discretas aures offendit, et cum quo magis propositio aliqua ad haeresim accedat aut haeresis est manifesta eo piis aures plus offendat, illi ut omnis propositio haeretica, erronea aut sapiens haeresim, male sonans piarumque aurium offensiva dici possit. Altero modo sumi potest presse ut constituat interiorem quendam gradum haecenus assignato, et tunc propositio male sonans [f. 236r; piarumve aurium offensiva erit illa, in qua cum errorem clarum fidei repugnantem non cernamus, neque tantum periculi et absurditatis ut illam erroneam aut sapientem haeresim possimus appellare, tamquam absona tamen et absurda se exhibet piis, doctis et prudentibus auribus. De earum numero est illa Wicleff, quam inter alias concilium Constantiense, sess. 8ta damnavit; Gradus et magisteria universitatum sunt vana gentilitate introducta, et tantum prosunt Ecclesiae sicut diabolus. Illud veru est advertendum non quoruncumque esse sufficientem sensum ad discernendas absonas propositiones, ut probe notavit Canus¹⁴⁸, sed prudentium, piarum atque doctissimorum pariter; quamvis nonnullae sint propositiones quae a quibuscumque fidelibus facile tamquam absonae notari possint. Illud est etiam advertendum: aliquando propositiones aliquas tamquam absonas se offerre piis, doctis et prudentibus auribus et tales ab eis notari, cum tamen non facile reddere possint rationem absurditatis earum etiam si ipsi qui eas notarunt. Quare solum ut tales notantur, quod eas respiciat pius, prudens et doctus intellectus tamquam minus consonas sacrae doctrinae.

Temeraria propositio in materia fidei et religionis dicitur illa quae sine maturo iudicio et sufficienti ratione et autoritate prolata, maxime quando receditur a communi regula aut a communi sensu et existimatione quae de tali re habetur aut quando aliquid de novo confingitur et affirmatur. Vide Divum Thomam et Casetanum inferius q. 53, art. 3 ad 2^{am}, ubi explicant in quo consistat temeritas non solum in materia fidei et religionis, de qua

148. Concilium Constantiense, sess. 8, art. 29 Wicleff. CCCD, 412, 42—413, 2.

149. M. CANO, *De locis*, I, 12, c. 8: ed. c., 2, 329.

150. THOMAS AQUINAS, *Summa Theologiae*, II. II., q. 53, a. 3 ad 2: ed. Leonina, 6, 381. Ahí mismo puede verse el texto de CASSETANO.

tantum nunc agimus, sed in universum in quacumque materia. Propositiō temeraria in materia fidei et religionis duobus modis accipi potest; altero late, quo pacto comprehendit omnem propositionem hæreticam (f. 236v) et erroneam et sapientem hæresim. Quid enim maiori cum temeritate affirmatur quam quod hæreticum, erroneum aut sapiens hæresim est? Altero modo accipi potest presse pro ea propositione quæ cum in materia fidei aut religionis hæretica, erronea aut sapiens hæresim non sit, temeraria tamen est iuxta explicationem propositionis temerariæ paulo ante assignatam. Hæc modo propositio temeraria in materia fidei et religionis gradus quidam est inferior et contradivinus propositioni hæreticæ, erroneæ aut sapienti hæresim. Hæc modo, inquit Canus, 12 De locis, cap. 11°, temerarium est affirmare Beatam Virginem in corpore et anima non esse in coelo, et adeo temerarium ut in ita asserentis animadvertere debeat inquisitores hæreticæ pravitatis. Eodem modo inquirunt tam ipse quam Castrus, libro 1, De iusta hæreticorum punitione, cap. 3°, temerarium est affirmare diem iudicii certo quodam die vel anno esse futurum, id quod prohibitum est prædicari in concilio Lateranensi V, sess. 11°, sub Leone nisi ubi peculiaris ea de re facta esset alicui revelatio, examinataque prius et approbata revelatione per Summum Pontificem, aut si urgens necessitas aliud postularet per Ordinarium loci, adhibitis secum tribus aut quatuor doctis aut gravibus viris. Alia exempla videre poteris apud Canum et Castrum.

Illa autem quæ e quibusdam contemplativis ut interdum a conclusionatoribus confinguntur et affirmantur accidisse, cum tamen neque ex Scripturis neque gravi aliqua auctoritate affirmantur, si verisimilia sint et rationi consentanea, non sunt tamquam temeraria notanda. Puto tamen expedire nunquam talia absolute affirmare, sed apponere aliquid unde intelligatur tamquam verisimilia affirmare, ut dicere: putatote satellites quando Christum comprehenderunt tale vel talia illi fecisse aut dixisse vel dicere credendum aut ve[[f. 237r]risimile est talia fecisse aut dixisse etc. Quod si verisimilia non sint et rationi consentanea temeraria utique sunt quantumvis pie excogitentur et ad pro-

151. M. CANO, *De locis*, l. 12, c. 9: ed. c., 2, 233.

152. ALFONSO DE CASTRO, *De iusta hæreticorum punitione*, l. 1, c. 3: ed. c., f. 10r a b.

153. *Conciliū Lateranense V, sess. 11*: COEd, 637, 1-5.

vocandum devotionem, nob tamen talia ut ad iudicium inquisitoris pertineant, ut Canus et Castrens, lucis citat's, affirmant; columbina namque simplicitas, ait Canus¹⁵⁴, quantumvis imprudens aliquando et inconsulta non ita severe est punienda. Ubi tamen in huiusmodi rebus exorbitantia aliqua reperiretur certe admonendi essent benigne huiusmodi homines saltem ab Ordinario, neque ista ferenda sunt in libris qui typis mandantur; indecentia enim sunt in religione christiana et tepiditatem quandam generare possunt in rebus fidelis qui iudicio aliquo pollent, neque sciunt illa tribuere simplicitati et imprudentiae talia scribentium aut conelonnantium.

Propositio scandalosa illa dicitur quae haeresis aut alterius peccati occasionem praebet. Unde duplex in proposito est, quaedam quae simul est haeretica, qualis est illa in concilio Viennensi, sess. 15¹⁵⁵ damnata tamquam haeretica et scandalosa simul. Tyrannus potest licite a quocumque subdito occidi; et illa: Nullum est praecceptum de baptismo, et quales in univrsum sunt omnes propositiones haereticas haecenus affirmatae. Alia est quae non est simul haeretica, qualis est enumerare publice indoctae multitudini incommoda quae interdum sequuntur ex auriculari confessione, connumerare vitia ecclesiasticorum aut religiosorum sive quae confinguntur a pessimis hominibus, sive quae verae sunt, sed occulta. Huiusmodi namque enumeratio sine scandalo et periculo ruinae plebis non fit. Pleraque aliae sunt propositiones scandalosae

Aliae etiam sunt notae propositionum ex variis effectibus qui illas consequuntur, ut dicitur schismatica aut scandalosa quae schisma aut seditionem facit facereque est apta. Dicitur contumeliosa aut iniuriosa quae iniuriam [f. 237v] aut contumeliam infert, etc.

Unum superest advertamus, inconveniens non esse eandem propositionem plures ex notis numeratis simul sibi vindicare. Illud

154. M. Cano, *De locis*, l. 12, c. 9: ed. c., 2, 332a.

155. *Concilium Constantiense*, sess. 15: COeD, 432, 16. Pensamos que es un error de cita. Del Concilio de Viena, como es sabido, no se conservan las Actas por sesiones, etc., sino sólo las Clementinas, donde se da cuenta de las decisiones del Concilio. Del de Constanza, sin embargo, conservamos las Actas y corresponde lo que Molina afirma con la sess. 15.

adiiciam propositiones haereticas, erroneas, temerarias, etc., reperiri etiam posse in materia physica, quatenus differant ab Scriptura Sacra aut rebus fidei. Licet autem aliquando opinio aliqua consona magis videatur Scripturae Sacrae, opposita tamen non continuo censenda est temeraria aut notanda alia pelori nota quando Scripturae non improbabiler respondetur ab adversariis. Unde licet 1 p. in materia de opere sex dierum, disp. 2^{ae} iudicaverimus probabilius, quia Scripturae consonantius, materiam coeli esse eiusdem speciei cum materia horum inferiorum, opposita tamen sententia censenda est etiam satis propabilis, tum quia iuxta Philosophiam facile defenditur, tum etiam quia Scripturae ab adversariis exponitur iuxta eam opinionem, licet expusilio aliquantulum dura videatur nostraque nullam vim faciat litterae Geneseos 1^{ae}.

Articuli 3 et 4

De poenis haereticorum.

Utrum haeretici et apostatae sint ipso facto excommunicati.

Disputatio 1.^a

Utrum haeretici sint tolerandi dictum est q. 10, art. 8, conclusione 1^{ca}.

Dicendum vero est modo de poenis haereticorum, atque primo de spirituali, videlicet de excommunicatione. Quidam, de quorum numero fuerunt Almainus, in IV, disp. 18, q. 1ma; Clitovaeus¹⁵⁶ et alii citati a Castro, libro 2 De iusta haereticorum punitione, capite 18mo, in ea fuerunt sententia haereticos iure divino esse excommunicatos, moti ex illo Tit 3mo; *Haereticum hominem post unam, et secundam correptionem devota* [f. 238r], et ex illo 2 Ioan-

156. L. DE MOLINA, *Commentaria in primam divi Thomae Partem*, Tractatus De opere sex dierum, disp. 2: ed. c., cols. 1940-1945.

157. L. DE MOLINA, *Annotationes in II. II. divi Thomae*, q. 10, a. 8, n. 18-21; ArchTheolGran 42 (1979) 170-174.

158. JACOBUS ALMAIN, *Lecturae in quartum*, dist. 17 q. 1: Paris 1518, f. 80r. a.

159. IOANNES CLITOVAELIS, *Assertio veritatum definitarum in Concilio Senonensi*.

160. ALFONSO DE CASTRO, *De iusta haereticorum punitione*, l. 2, c. 18: Salamanca 1547, f. 144v-145r.

161. Tit 3, 10.

nis, 10¹⁶²; Si quis venit ad vos, et hanc doctrinam non auferi, nolite recipere eum in domo, nec Ave ei dixeritis. Dixerunt tamen est, cum Soto, in IV, disp. 22, q. 1, art. 1⁶³ quod hoc potestas excommunicandi iure divino sit in Ecclesia, nulla tamen excommunicatio in particulari lata fuit iure divino. Consuetudo quidem excommunicandi haereticos antiquissima est in Ecclesia, ut patet ex cap. Achatius⁶⁴ et cap. Audivimus⁶⁵, 24, q. 1. Et consona loels Scripturae citatis⁶⁶ atque usui Apostolorum⁶⁷, et forte apud aliquos haereticos in particulari explicarunt, suo tempore per potestatem quam habent. Excommunicatio tamen illa non erat de iure divino, sed humano, ut facile erat intelligere ex his quae diximus q. 1, art. 2⁶⁸ in materia de traditionibus.

Omnes haeretici ac proinde Apostatae sunt ipso facto excommunicati, ut patet ex capite Excommunicamus⁶⁹, 1.º et 2.º extra, de haereticis, et capite Non erit, de sententia excommunicationis⁷⁰. In his tamen capitibus absolutio reservata non erat Summo Pontifici; at vero hodie in eodem 1.º loco excommunicati sunt, estque proinde excommunicatio reservata Summo Pontifici. Qui autem haeretici revera sint ut in formae consentiae hanc et ceteras poenas haereticis statutas incurrat, manet explicatum supra⁷¹.

Dubium est utrum haeretici pure mentales, ita quod solum interius consenserunt in haeresim sine aliquo actu exteriori quocum saltem expresserint, sint ipso facto excommunicati. Glossa Clementina, paragrapho Verum, de haereticis⁷²; Adrianus, q. 2, De confessione⁷³ et canonistae aliqui respondent affirmative; et

162. 2 In 10.

163. DOMINGO DE SOTO, *Commentariorum in IV Sententiarum tomus primus*, dist. 22, q. 1, a. 1; ed. e., p. 996 b.

164. C. I. C., c. 3, c. XXIV, q. 1; ed. Friedberg, 1, 968.

165. C. I. C., c. 4, c. XXIV, q. 1; ed. Friedberg, 1, 967.

166. Videantur las nulas 161 y 162.

167. Cf 1 Cor 5, 3-7; 2 Cor 2, 5-11.

168. LUIS DE MOLINA, *Annotationes in II. II. divi Thomae*, q. 1, a. 1 et 2, disp. 12; ArchTheolGran 40 (1977) 216-230.

169. C. I. C., c. 13 et 15, X, de haereticis, V, 7; ed. Friedberg, 2, 747ss.

170. C. I. C., c. 1, Extravag., de sententia excommunicationis, V, 10; ed. Friedberg, 2, 1309s.

171. LUIS DE MOLINA, *Annotationes in II. II. divi Thomae*, q. 11, a. 1 et 2, disp. 4 et 6; videantur las págs. 207-221 (559-573).

172. C. I. C., c. 1, in Clementinis, de haereticis, V, 3; Roma 1503, 3. 258, 61-80—269, 1-40.

173. HADRIANUS VI, *Questiones in quartum sententiarum, ubi sacra mentorum materia exactissime tractatur*, De sacramento confessionis, q. 2, § Alii probant; Paris 1530, f. 241v-242r.

probari potest, quia vere sunt haeretici quandoquidem haeresis in assensu interiori intellectus consentiente voluntate confirmatur, sicut furtum in acceptione externa alieni invito domino; ergo incurrunt poenas omnes haeticorum.

Contraria tamen sententia, quod scilicet non sint excommunicati communis est et amplectenda, estque Caietani, hoc loco¹⁷⁴, et in Summa, verbo Haeresis¹⁷⁵; Soti, in IV, d. 22, q. 2, art. 1, 238vJ3, conclusione 5¹⁷⁶; Castri, 2 De iusta haeticorum punitione, cap. 18¹⁷⁷; Paludanus, in IV, d. 13, q. 3¹⁷⁸; Sylvestri, verbo Excommunicatio, 7, conclusione 2¹⁷⁹; Navarr, in Manuali, cap. 11, n. 17 et cap. 27, n. 56 et in principio disputationis 5, de poenitentia, n. 28¹⁸⁰; Covarrubias, 2 p. relectionis reg. peccatum in 1.^a, n. 7¹⁸¹ et aliorum plurium. Et ratio horum omnium haec est, quia licet Ecclesia de occultis per accidens qualia sunt quae de facto non sunt notoria, eis tamen non repugnat ex sua natura esse notoria, ut sunt actus externi clam facti et omissionis eorum possit iudicare et pro eis poenas statuere; attamen de occultis per se quales sunt actus interni, qui per se ipsos suapte natura non possunt esse notorii Ecclesia non potest iudicare nec pro eis poenas statuere, nisi qualemus coniunguntur cum externis aut per externos innotescunt. Addit Sotus, loco citato¹⁸², quod esto Ecclesia id possit, intentio tamen ipsius non est pro eis excommunicare, quia esset laqueus conscientiae iniicere. Confirmari autem potest haec opinio ex capite Ex cogitatione, de poenit, d. 1¹⁸³ quod desumptum est ex iure consultis, et ita habet:

174. THOMAS DE VIO, *Commentaria in II. II.*, q. 11, a. 3 et 4, 111; ed. Leubna (Opuscula s. Th.), 8, 101.

175. *Id.*, *Summa peccatorum*, v. Haeresis; Salamanca 1551, f. 151r b.

176. DOMINGO DE SOTO, *Commentariorum in IV Sententiarum tomus primus*, dist. 22, q. 2, a. 3, concl. 5; ed. c., p. 1027 b.

177. ALFONSO DE CASTRO, *De iusta haeticorum punitione*, l. 2, c. 18; ed. c., f. 144r-v.

178. PAVLUS A PALUDE, O.P., *Opus in Quartum Sententiarum*, d. 13, q. 3, n. 15; Salamanca 1552, p. 159 b.

179. SYLVESTER A FRIENIO, *Scriptura summarum*, v. Excommunicatio 7, n. 39; ed. r. (nota 15), 384 b.

180. MARTIN DE AZPILCUETA, *Enchiridion seu Manuale confessoriorum*, c. 11, n. 22; Opera omnia, t. 1, Roma 1590, p. 89 b; c. 27, n. 56; p. 472 b; de poenitentia, dist. 5, n. 23; t. 2, 693 a.

181. DIEGO DE COVARRUBIAS, *Relectio in reg. Peccatum*, p. 3, n. 7; ed. Opera omnia, t. 1, Ginebra 1762, pp. 599s.

182. Véase la nota 176.

183. C. J. C., c. 14, D. 1, de purg.; ed. Friedberg, 1, 1161.

Cogitationis poena nemo patiatur, id est, pro solo consensu interno voluntatis nemo puniatur, ut exponit Glossa et manifeste ex antecedentibus et sequentibus ita est intelligendum. Confirmari etiam potest ex capite Cogitatio, eadem d.¹⁰⁴, quod est Gregorii, et ita habet: Cogitatio non meretur poenam lege civili, cum suis terminis contenta est. Vel consensus voluntatis non meretur poenam apud homines cum non prodit in actum externum, sed bene apud Deum ut exponit Glossa. Confirmari praeterea potest, quia in toto corpore iuris numquam pro solo actu interno invenitur statuta aliqua poena. Quare ex usu ipso et pietate Ecclesiae, et ex eo quod Summi Pontifices vident communionem multo opinionem esse in Ecclesia poenas non posse statui aut incurri pro solo actu interno dum manet occultus, credendum [f. 239r] est mentem Summorum Pontificum non esse statuere aliquam poenam pro puro actu interno, quidquid sit utrum possit aut non possit, quod alio loco disputandum est.¹⁰⁵ Decepta autem est Glossa, Clementina 1.^a, de haereticis paragrapho Verum¹⁰⁶, existimans ibi expositam esse poenam excommunicationis pro actu interno, ex eo quod textus statuit poenam excommunicationis latae sententiae inquisitoribus qui odii gratia, amoris lucri aut commodi temporalis obtentu contra iustitiam et conscientiam suam miserint contra quemcumque procedere, ubi fuerit procedendum, circa haereticam pravitatem, aut quod impediverit officium inquisitionis, alicui imponendo eam, ea in parte praesumpserint quoque modo vexare. Hoc enim in loco poena excommunicationis procedendi pro omissione externa quando tenetur (si adsint conditiones quae praerogantur) tum etiam pro crimine externo vexandi aliquem ei imponendo crimen haereseos aut quod impedierit officium inquisitionis imponitur, non vero pro solo actu interno odii aut amoris, ut manifeste patet intuitu.

1. Ms: externo.

104. C. I. C., c. 20, D. 1, de poen.: ed. Friedberg, I, 1163; ed. Roma 1882, I, 2196. m-j (in Glossa).

105. Luis de Molina probablemente le trati al hablar del Ius canonicum: en el comentario a la q de la II. II. No hemos podido consultar los ms de Lisbon sobre esta materia. Nada en el de iustitia et iure.

106. Véase la nota 172.

slae [f. 240v] nisi in ordine ad sacramentum Pœnitentiæ, et ob id nun videtur incurri excommunicatio. Concilium Tridentinum, sess. 24, cap. 6° concessit Eplscopis facultatem absolvendi per se ipsos tantum ab hæresi quæ procedit in actum externum actumve externo est manifestata, modo hæresis sit occulta. Audio bullam Coenæ Domini expeditam esse a Gregorio XIII° et esse iam in hoc regno, nondum tamen ad meas manus pervenit, ut viderem si esset in ea aliqua clausula qua eis adimeret hanc potestatem. Dico hoc quoniam in bulla Pii V præterita¹⁹⁰, adempta eis videtur, eo quod in clausula illa reservationis inquisitores hæreticæ pravitatis absolvere possunt in foro conscientie ab huiusmodi hæresi, et concedere confessario ut absolvat, quia id est in more posito, et id asserunt Gondisalvus a Villadiego, in tractatu de hæreticis, q. 20° Archidiaconus¹⁹¹, Ioannes Andreas¹⁹², et Dominicus super cap. ultimum de hæreticis, lib. 6°, et Covarrubias, loco citato¹⁹³, et ita faciendum esse admonet Instructio Hispanensis, cap. 5°; debet tamen hæreticus secreto abjurare ibi hæresim.

190. *Concilium Tridentinum*, sess. 24, c. 6: COEd, 764, 10-11.

191. GUSONIUS XIII, Bulla *Consueverunt Romani Pontifices*, § 23: *Bullarium Romanum* (ed. Taurinensis), t. 8, Turin 1863, pp. 417s. La reserva al Romano Pontifice es absoluta, sin expresar ninguna excepción.

192. Debe referirse al Motu proprio de Pio V, *Inter multiplices curas*: BR (ed. c.), 7, 499-502.

193. GONZALO GARCÍA DE VILLADIEGO, *Tractatus contra hæreticam pravitatem*, q. 20: Salamanca 1518, ff. 17v-18v. Mención de los Inquisidores, f. 18r b: pueden absolver aun de las sentencias promulgadas por el Papa.

194. GUINO DE BAYRO [Archidiaconus], *Super Sexto Decretalium*, de hæreticis, c. Statuta: Lyon 1534, f. 112r a.

195. IOANNES ANDREAS, *Commentarii insignes (vulgo Novella) in Sextam Decretalium*, de hæreticis, c. Ne aliqui, n. 2: Lyon 1550, f. 104v. Véase, ib., c. Per hoc, n. 2: f. 106v. *In quintum Decretalium librum Novella Commentaria*, in V. de hæreticis, c. 9 (Ad abolendam), n. 14: Venecia 1581, f. 48v.

196. DOMINICUS DE SACRO GERMANIANO, *In Sextum Decretalium volumen Commentaria*, c. Ne aliqui, de hæreticis, n. 3s: Venecia 1570, f. 273r a: Tienen jurisdicción delegada, no ordinaria. Véase c. Per hoc, ib., n. 1: f. 276v.

197. Véase la nota 181.

198. *Instrucción primera de la Inquisición de España* dispuesta por orden del primer inquisidor general fray Tomás de Torquemada en Sevilla á 29 de noviembre de 1484, § 5: «... E no deben recibir á ninguno á abjuración y pena secreta, salvo si el peccado fuere tan occulto que no lo supo otra persona, ni lo pudo saber salvo aquel que lo confiesa: porque en tal caso podrá qualquier de los inquisidores reconciliar y absolver secretamente á la tal persona, cuyo error y delito fué y es occulto, y no es revelado, ni por otra persona se les podía revelar, porque así es de derecho» (JUAN ANTONIO LLORCA, *Anales de la Inquisición de España*, t. 1, Madrid 1812, p. 372).

Uterius quaeritur in hac materia utrum qui exterius facit actionem aliquam infidelitatis aut idololatriae sine errore interius in fide inclinat in hanc excommunicationem haereticis statutam, ut si constitutus inter infideles exterius neget fidem eam tenendo interius aut si adoret sepulchrum Mahometi aut circumcidetur fide catholica interius retenta. Calelanus, infra q. 94, art. 1.º, affirmat, quia quemadmodum si quis metu fornicetur aut percussat clericum vere fornicatur et percussit clericum incurritque excommunicationem percussuribus statutam, ita qui interius inquit facere actum infidelitatis aut idololatriae est infidelis, idololatra atque apostata a religione christiana et ob id incurrit excommunicationem haereticis et apostatis statutam. Contrarium tamen dicendum est cum videlicet, licet graviter peccet, haereticum non esse, ut patet ex dictis art. 2, disp. 2.º, quandoquidem ad haeresim error [I. 241r] intellectus requiritur. Quare non incurrit excommunicationem haereticis statutam. Hoc ipsum affirmat Navarrus, in Manuali, cap. 11, n. 24 et 25.º; Sylvester, verbo Haeresis 1.º, q. 6.º; Alexander Alensis, 2 p., q. 83, membro 2.º. Armilla, verbo Haeresis, paragrapho 4.º; Angelus, verbo Haereticus, paragr. 3.º et Fabiensis verbo Apostasia, paragr. 3.º. Et ad rationem Calelani neganda est similitudo, quia qui metu fornicatur, vere fornicatur, et qui metu percussit clericum, dolens quod percussat, vere est percussor clerici, et ob id incurrit poenas percussuris clerici. At vero qui sine errore in intellectu negat fidem aut tacit actum externum infidelitatis aut idololatriae non est haereticus neque apostata a fide christiana quam interius retinet, ut patet ex dictis in superioribus; et ob id non incurrit excommunicationem haereticis et apostatis statutam. Confiterer ego eum qui

199. THOMAS DE VIO, *Commentarii in II. II.*, q. 94, n. 1, II et III: ed. Leona, 9, 305 s.

200. Véanse las págs 183s (545s).

201. MARTÍN DE AZPILCUEVA, *Enchiridion seu Manuale confessorum*, c. 11, n. 27: ed. Operum c. 1, pp. 92s.

202. SILVESTER A PEJERIO, *Summa armenorum*, v. Haeresis 1, q. 6, n. 2: ed. c., 479 b.

203. ALEXANDER ALENENSIS, *Summa theologica*, Inq. 3, tr. 8, sect. 1, q. 1, tit. 3, c. 1 ad 2: ed. Quaracchi, t. 3, 1830, p. 740 a. Es el texto que hemos podido encontrar que más se parece a lo que Molina refiere.

204. BARTHOLOMAEUS FUMUS, *Summa armilla*, v. Haeresis, n. 4: Lyon 1564, pp. 519s.

205. ANGELUS A CRESSO, *Summa angelica*, v. Haereticus, n. 3: ed. c. (Indis 53), f. 370v.

206. IOHANNES TABIENSIS, O. P., *Summa tabienis*, v. Apostasia, n. 6: Venetia 1572, p. 101 b.

sine errore in intellectu exterius exhibet cultum idollis (ut Marcellinus exhibuit) idololatriam esse, quia vere vult exercere et exercet actum idololatriae, hoc est, exhibendi cultum idollis, qui actui virtutis religionis opponitur, et ob id concederet excommunicationem incurrere si idololatriae actibus excommunicatio esset statuta; attamen nego eum haereticum esse aut apostatam a fide Christi.

**Utrum credentes haereticis et receptatores,
fautores ac defensores haereticorum sint
ipso facto excommunicati.
Disputatio 2.^a**

Credentes haereticis, receptatores, fautores et defensores haereticorum sunt etiam ipso facto excommunicati, ut patet ex capite *Excommunicamus*, paragrapho *Credentes*, extra, de haereticis²⁰⁷. Haec tamen excommunicatio reservata non erat Summo Pontifici, modo vero simul cum haereticis excommunicantur in bulla *Coena Domini*²⁰⁸, estque priorum excommunicatio reservata Summo Pontifici.

Ad inquisitores haereticæ pravitatis pertinet non solum procedere adversus haereticos et adversus diffamatos aut suspectos de haeresi, sed etiam adversus credentes, receptatores, fautores et defensores haereticorum, ut patet [c. 241v] ex capite *In fidei*²⁰⁹, et capite *Ut officium*, de haereticis, libro 6²¹⁰. Et est fautores haereticorum clerici aut religiosi sint, incarcerare et punire eos possunt, ut patet capite *Accusatus*, paragr. ultimo, de haereticis, libro 6²¹¹. Praeterea adversus credentes, receptatores, et fautores haereticorum, sicut etiam adversus ipsos haereticos et suspectos de haeresi admittuntur in testes etiam excommunicati, participes et socii criminis, atque in favorem fidei, ut capite *In fidei*, de haereticis, libro 6²¹², patet. Praeterea admittuntur, esto ante fuerint periuri, negantes suum et aliorum crimen ut patet capite *Accusatus*, paragr. *Licet*, eodem titulo²¹³, adhibitis tamen cautelis quae his duobus capitibus proxime citatis praecipiuntur. Proce-

207. C. I. C., c. 13, X, de haereticis, V, 7: ed. Friedberg, 2, 783.

208. Gregorius XIII. Bulla *Consecravit Romani Pontificis*, § 1 y 23: Bullarium Romanum (ed. Taurinensis), t. 8, Turin 1863, pp. 413 y 417s.

209. C. I. C., c. 5, in Sexto, de haereticis, V, 2: ed. Friedberg, 2, 1071.

210. C. I. C., c. 10, in Sexto, de haereticis, V, 2: ib., cols. 1073ss.

211. C. I. C., c. 8, in Sexto, de haereticis, V, 2: ib., cols. 1071s.

dare etiam possunt inquisitores adversus impediētes officium inquisitoris, ut colligitur ex Clementina 1.^a, paragr. Verum, de haereticis²¹², non obstantibus quibuscumque privilegiis etc.; additum fuit de novo in fine fere clausulae: a cuiusvis concilii generalis canonibus vel decretis. Per quae verba adempta videtur Episcopis facultas illa concessa in concilio Tridentino absolventi per se ipsos ab haeresi, et per se ipsos aut Vicarium ad id deputatum a caeteris omnibus casibus inter quos computantur omnes Coenae Domini²¹³. Cum enim editio illa sit post Concilium Tridentinum, et de novo facta, ita quod in bulla praecedente Coenae Domini non erat, certe annihilari id videtur, appositaeque ad suspendendam facultatem illam in concilio Tridentino Episcopis datam.

Inquisitores ergo qui odii gratia vel amoris, lucri vel commodi temporalis obtentu contra iustitiam vel conscientiam suam omiserint contra quemque procedere ubi fuerit procedendum super crimen haereticae pravitatis, aut obtentu eadem pravitatem ipsam, aut quod impediret officium inquisitionis, ei imponendo, eum praesumpserint hac in parte vexare, sunt [f. 242r] ipso facto excommunicati, et reservatur excommunicatio Summo Pontifici, praeterquam in mortis articulo et satisfactione praemissa; et Episcopus aut superior Episcopo qui in idem crimen incidit est suspensus ab officio per triennium praeter alias poenas ita delinquentibus imponendas. Haec omnia patent Clementina 1.^a, paragr. Verum, de haereticis²¹⁴.

Explicandum est hoc loco quid nomine credentium, receptatorum, fautorum et defensorum haeticorum intelligatur ut incurant sententiam excommunicationis. Atque in primis in genere dicendum est, cum Caetano, verbo Excommunicatio, capite 1.^o²¹⁵; Navarro, in Manuali, cap. 27, núm. 56²¹⁶ et plerisque aliis, intelligi eum qui credit, recipit, favet, aut defendit alium quatenus haeticus est, hoc est, in causa vel negotio haeresis. Unde si quis recipiat aliquem consanguineum haeticum, ut illum occultet ab inquisitoribus, esto id faciat quia consanguini-

212. C. I. C., c. 1, in Clementinis, de haereticis, V. 3: ib., col. 1182.

213. GREGORIUS XIII, Bulla Consueverunt Romani Pontifices, § 23: ed. c., pp. 417s.

214. THOMAS DE VIO, Summae peccatorum, v. Excommunicatio, c. 1: ed. c., II, 68v-69r.

215. MARTINUS DE AZPILICUETA, Enchiridion seu Manuale confessoriorum, c. 27, n. 55: ed. Opera, I, 472.

neus est, cujque displicent haeresis illius, eumque conetur convertere ad fidem, est nihilominus receptator et fautor haeretici ac prouide excommunicatus, quia illum recipit et ei fauet in negotio haeresis. Si vero ignorans esse haeticum et quaeri ab inquisitoriariis illum reciperet et occultaret, putans illum ab alio delictum quaeri a iudicibus saecularibus aut in aliquo alio negotio quam in negotio fidei ei faueret, non diceretur receptator aut fautor haeretici, neque esset excommunicatus. Deinde vero aliquid de singulis dicendum est in particulari.

Quod ergo attinet ad credentes conveniunt doctores eum qui sine pertinacia fidem adhibet alicui haeretico in errore aliquo fidei contrario, nesciens adversari fidei catholicae ut eam profitetur Ecclesia neque esse excommunicatum neque in foro conscientiae appellandum esse cre[*f.* 242v]dentem, aut incurrere caeteras poenas credentibus haeticis statutas; in foro autem exteriori pensata qualitate personae erroris atque magistri a quo doctus est talem errorem, iudicandum est an cum pertinacia vel sine pertinacia adhaeserit ita docenti. Conveniunt praeterea eum qui cum pertinacia fidem adhibet alicui haeretico in errore aliquo aut in aliquibus erroribus fidei contrariis, non solum credentem, sed haeticum esse incurrereque poenas omnes haeticorum, atque de huiusmodi credentibus intelligunt caput Excommunicatus 2, paragrapho ultimo, extra, de haeticis, ubi Gregorius IX ita inquit: Credentes autem eorum (haeticorum scilicet) erroribus haeticos similiter indicamus²¹⁶. Addunt vero Castus, libro 1.º De iusta haeticorum punitione, capite 17²¹⁷, Sylvester, verbo Haeresis 1.º, q. 7²¹⁸; Iacobus Simancas, in Catholicis institutionibus, titulo 15²¹⁹, eum qui cum pertinacia in genere credit eos quos videt ab Ecclesia reputari haeticos, viros bonos esse atque verum dicere, in particulari vero nullum eorum errorem scit aut credit, esse credentes; qui ab haeticis distinguuntur in iure et mitiori poena puniuntur quam haetici. Placeat tamen magis dicamus cum Navarro. In Manuali, capite 27, num. 56²²⁰ eos haeticos esse incurrereque poenas haeticorum,

216. C. I. C., c. 15, X, de haeticis, V, T. xi. Friedberg, 2, 705.

217. ALFONSO DE CASTRO, De iusta haeticorum punitione. l. I, c. 17: ed. c., ff. 55v-56r.

218. SILVESTER A FRIENIO, Summa summarum, v. Haeresis I, n. 9. p. 479 b.

219. DIEGO DE SIMANCAS, Institutiones catholicae, c. 15, n. 2: ed. c., f. 57r.

220. Veaase la nota 215.

licet intra limites haereticorum mitius quam alii haeretici puniendi sint. Quo fit ut ad maiorem explicationem exprimantur credentes haeticis quam haeretici excommunicantur aut eis poena alia statuitur. Moveor autem primo, quia Gregorius IX, loco citato²²¹, absolute dicit credentes haereticorum erroribus haeticos esse. Et 2.^a, quia huiusmodi credentes non minus cum pertinacia errant in fide credentes formaliter aut virtute Ecclesiam errore contrarium asserendo aut sequendo, quam errent cum pertinacia il qui cum pertina[*f. 243r*]cia dubii sunt in fide. Quare cum hi, si baptizati sint, haeretici sint amittantque habitum fidei interni et incurrant poenas haereticorum, fit ut huiusmodi credentes haeretici sint, amittantque habitum fidei et incurrant poenas haereticorum. Et confirmatur, quia nihil illis deest eorum quae art. 2, disp. 2^{ae}, diximus requiri ad rationem haereticorum. Advertunt praeterea autores citati, tum etiam Turrecremata, 4 libro, p. 2, cap. 21^{ae}, Archidiaconus²²² et Dominicus²²³ supra caput Quicumque, de haeticis, libro 6, non solum ex verbis et propria confessione convinci aliquem credentem haeticis in foro exteriori, sed etiam ex factis, ut si eorum ritus admitterit, ut colligitur ex capite Filii, de haeticis, libro 6to. Nec^o refert dictis an factis quis voluntatem suam ostendat, ex operibus namque exterioribus iudicari licet de affectu interiori, ut patet lege Dolum, Cod. de dolo²²⁴. Quae autem sint alia facta ex quibus tamquam credens haeticis quis condemnari possit aut tamquam suspectus hac in parte de haeresi, quoniam ad forum exterius id pertinet, vide apud autores citatos.

Receptator haeretici is dicitur qui domi aut in terra sua scienter eum recipit, semel aut pluries, clam aut patenter, ut evadat carcerem, vexationem, et poenam ob haeresim debitam.

m. Lectura probable.

221. Vénse la nota 216; ib., § 1.

222. Vénse las págs. 193-202 1545-554.

223. JUAN DE TORQUEMADA, O. P., *Summa Ecclesiae*. I 4, p. 2, c. 21: Salamanca 1566, p. 502 l.

224. GUIDO DE BAYETO, *Super Sexto Decretalium de haeticis*, c. Quicumque haeticos, n. 2: Lyon 1534, f. 107v a.

225. DOMINICUS DE SANCTO GEMINIANO, O. C., c. Quicumque, n. 6: ed c., f. 267v bs.

226. C. I C., c. 3, in Sexto, de haeticis, l. 2: ed. Friedberg, 2, 1076.

227. C. 2, 21, 6 ed. Mommsen-Krüger (Berlin 1863), 2, 109 a.

aut ut eum permittat talem haeresim disseminare. Ita Sylvester²²⁸, Castrus²²⁹, Iacobus Symancas²³⁰, locis citatis, et doctores communiter. Consonant lex 1 et 2, ff. de receptatoribus²³¹ et lex 1 et 2 Cod. De his qui latrones occultant²³². Unde sunt excommunicati, esto consanguinei sint coniunctissimi haeretici; in negotio enim fidei cessant omnia iura propinquitatis. De aliis poenis civilibus receptatorum haeticorum vide Symancam titulo 15, n. 14²³³, ut puta consanguineos miti[f. 243v]ori poena puniendos quam alios; et consonat lex 2 ff. de receptatoribus²³⁴. Quod si quis ignorans aliquem esse haeticum, eum reciperet et occultaret, non esset receptator neque incurreret poenam aliquam in foro conscientiae, neque etiam in foro exteriori, nisi praesumeretur scienter recepisse. Ad quem autem pertineat probare ignorantiam in foro exteriori, vide Symancam, loco citado²³⁵. Si autem aliquis sciens aliquem esse haeticum, cum reciperet ad alium finem bonum aut etiam occultaret, ut evaderet manus inimici vel iudicis qui eum capere velit ob aliud crimen, non esset receptator haeticici neque incurreret poenas receptatorum haeticorum.

Fautores haeticorum dicuntur illi qui scientes aliquem esse haeticum, ei favent in crimine aut causa haereseos. Unde fautores haeticorum sunt. 1.º inquisitores et alii officiales Sancti Officii qui haeticos non capiunt, puniunt et qui non procedunt contra ipsos, ut tenentur iuxta officium cuiusque. Unde excommunicatio illa supra citata adversus inquisitores ex Clem. 1.ª, de haeticis²³⁶, quoad primam sui partem; hodie est etiam excommunicatio de Coena Domini²³⁷.

228. SILVESTER DE PUEBLO. *Synopsis summarum*. v. Haeresis l. n. 10: pp. 479s.

229. Véase la nota 217.

230. Véase la nota 219.

231. C. 9, 39, 1 et 2: ed. Mommsen-Krüger², 387s. D. 47, 16, 1 et 2: ed. Mommsen-Krüger², 836.

232. C. 9, 39, 1 et 2: ed. Mommsen, 387s. (Berlín 1911).

233. D. DE SYMANCAS, *Institutiones catholicae*, c. 15, n. 14: ed. c. (nota 219), f. 59r; y n. 13. lb.

234. Véase la nota 231.

235. C. I. C., c. 1. § 4, in Clementinis, v. 3: ed. Friedberg, 2. 1182.

236. GREGORIO XIII, *Bulla* cit. (n. 1911) § 1: ed. c., p. 413. No habla expresamente de ellos; pueden incluirse en la palabra *defensores*, como explican los autores.

2.º Fautores haereticorum sunt domini temporales et ministri iustitiae saecularis qui non puniunt, capiunt, et qui simul fugere haereticos, et denique qui non exequuntur circa comprehensionem et punitionem haereticorum quaecumque ex officio incumbit facere aut facere requiritur ab inquisitoribus haereticarum pravitate. Ita Sylvester, verbo Haeresis 1.º, q. 7²⁷; Turrecremata, 4 libro, p. 2, cap. 21²⁸; Castrus, libro 1.º De iusta haereticorum punitione, cap. 17²⁹; et communiter doctores. Et probatur ex capite Qui potest, 23, q. 3³⁰, et capite Praeterea, 23, q. 8³¹; quae capita potissimum intelleguntur de his qui tenentur ex officio. Favet etiam maxime caput III officium, de haereticis lib. 6, paragr. ultimo in fine³². Vide etiam caput Ad abolendam³³ et caput Excommunicamus³⁴ 1; et paragrapho Moneantur extra, de haereticis. Quare hi omnes sunt excommunicati non solum iuxta caput Ul inquisitionis, de haereticis, lib. 6³⁵, ubi expresse excommunicantur, sed etiam excommunicatione bullae Coenae Domini³⁶; capite vero illo Ut inquisitionis³⁷ non solum excommunicantur quando contra haereticos non procedunt, sed etiam quando non procedunt contra credentes, receptatores, et fautores eorum Et additur: Quod si excommunicationem per annum animo sustinuerint pertinaci ex tunc velut haeretici condemnentur. Secundum Sylvestrum, loco citato³⁸, Archidiaconum³⁹ et Dominicum⁴⁰ capite Quicumque, de haereticis, libro 6, si prelati quibus id incumbit, ex avaritia, ne sumptus faciant aut negligentia non faciant carceres pro custodia haereticorum, non dicuntur fautores eorum; secus autem si in eorum favorem et gratiam eis non facerent.

237. SYLVESTER DE FRIEIRO, *Sermones super Gregoriam, v. Haeresis* 1, n. 10: 400 a.

238. JOAN DE TORQUEMADA, *Sermones Ecclesiae*, l. 4, p. 3, c. 21: p. 592 b—593 a.

239. ALFONSO DE CASTRO, *De iusta haereticorum punitione*, l. 1, c. 17: ff. 56v-57.

240. C. I. C., c. 8, C. XXIII, Q. 3: ed. Friedberg, 1, 898.

241. C. I. C., c. 12, C. XXXIII, Q. 8: ed. Friedberg, 1, 955.

242. C. I. C., c. 11, in Sexto, de haereticis, V, 2: ed. Friedberg, 2, 1074.

243. C. I. C., c. 9, X, de haereticis, V, 7: ed. Friedberg, 2, 780ss.

244. C. I. C., c. 13, X, de haereticis, V, 7: ib., 788.

245. C. I. C., c. 18, in Sexto, de haereticis, V, 2: ib., 1077.

246. GREGORIUS XIII, *Consueverunt Romani Pontifices*, § 1: BR, 8, 413.

247. Vide la nota 237.

248. Vide la nota 224: f. 197 b.

249. Vide la nota 225, n. III: f. 268r a.

3.º Testes requisiti in negotio haereticis, si silent veritatem ne haeretici puniantur, factores sunt haeticorum iuxta Castrum²⁵⁰ et Sylvestrum²⁵¹, locis citatis. Idem credo dicendum esse de his qui iuxta edictum inquisitorum non denuntiant de his quos sciunt esse haeticos. Nam hi tenentur denuntiare non solum lege charitatis, sed etiam iussi et requisiti, si non in particulari saltem in genere a potestate publica atque a vero iudice. Quare credo eos esse excommunicatos non solum excommunicatione imposita ab inquisitoribus, sed etiam excommunicatione de Coena Domini tanquam factores haeticorum.

4.º Qui intercedunt apud principem ne haeticus puniatur aut quoquo modo intendunt punitionem aut capturam haeticis impedire, iuxta Castrum²⁵², Archidiacono [f. 244v] num.²⁵³ et Dominicum²⁵⁴ locis citatis, et Tabiensem, verbo Excommunicatio 5. casu 4, paragr. 8.²⁵⁵

5.º Qui scienter vehunt in navibus suis haeticos fugientes, aut eis praebent equum aut auxilium, vel eis praestant modum aut auxilium fugiendi e carcere: item qui haeticos monent ut haec faciant aut ut se abscondant ne comprehendantur aut puniantur aut quovis modo in crimine aut causa haereticis eis favent. Praeterea, iuxta Sylvestrum²⁵⁶ et Turrecrematam²⁵⁷, locis citatis, qui eos laudant atque excusant scientes esse haeticos, ut qui dicunt eos esse viros christianos aut non esse tales quales dicuntur; haec namque alliciunt simplicium animos ad devotionem eorum, eosdemque simplices abducunt a devotione Ecclesiae.

Defensores haeticorum licet factores etiam sint, plus aliquid addunt quo damnabiliores et peiores esse solent, unde claritatis gratia distinguuntur a fautoribus. Qui cum pertinacia defendunt haeticos quoad errores eorum, non solum sunt defensores haeticorum, sed veri haetici, unde poenas omnes haeticorum incurrent, imo damnabiliores sunt his qui cum pertinacia ipsi

250. Véase la nota 239: f. 56r.

251. Véase la nota 237.

252. Véase la nota 239: f. 57v.

253. Véase la nota 224: f. 107 b.

254. Véase la nota 235.

255. IOHANNES (CAGNAZZO) TABIENSIS, O. P. *Summa tabienza*, v. Excommunicatio 5. casu 4, § 8, n. 9: p. 1, Venetia 1572, pp. 647ss.

256. Véase la nota 237.

257. Véase la nota 238.

soli errant in fide, ut Urbanus ait 24, q. 3. capite Qui aliorum²⁵⁸. Defensores haereticorum sunt hi qui vi, rebus, armis aut alio quovis modo eos defendunt: in crimine aut causa haeresis, esto non consentiant ipsorum erroribus, ut qui eos defendunt ne prohibeantur praedicare et docere suos errores vel ne comprehendantur aut puniantur, etc. Item defensores haereticorum sunt advocati et tabelliones qui scientes eos esse haereticos eos defendunt in iudicio vel instrumenta eis conficiunt in ipsorum defensionem in causa haeresis, et non solum sunt excommunicati in bulla [f. 245r] Coenae Domini²⁵⁹ sicut caeteri defensores hereticorum, sed etiam sunt infames et suspensi ab officio; et eandem poenam infamiae et suspensionis incurrunt si id faciunt in defensionem credentium, fautorum aut defensorum haereticorum, ut patet ex capite Si adversus, extra, de haereticis²⁶⁰. Antequam autem eis constet aliquem esse haereticum illicitum non est eius causam defendere, ut Castrus, loco citato²⁶¹, probe explicat; unde quantumvis defensus de crimine haereseos postea convincatur, advocati, tabelliones aut notarii qui in eadem causa eum defendebant non censentur fautores haereticorum.

De poena confiscationis honorum haereticorum

Disputatio 3.

Alia haereticorum poena est quod ipsorum bona a die commissi delicti sunt ipso iure seu ipso facto confiscata. Confiscationis tamen executio seu honorum haereticorum occupatio fieri non debet per principes aut alios dominos temporales antequam per inquisitores aut aliam personam ecclesiasticam ad id potestatem habentem sententia super crimen haeresis fuerit promulgata. Haec habentur cap. Cum secundum leges de haereticis lib. 6²⁶². Confiscantur vero bona haereticorum etsi post mortem haereticus de crimine haeresis damnatur, ut patet capite Accusatus paragr. In eo vero, de haereticis, lib. 6²⁶³. Favet etiam lex Manichaeos, cod.

258. C. I. C., c. 32. C. XXIV, Q. 3: ed. Friedberg, 1, 999.

259. GREGORIUS XIII, Bulla *Conservaverunt Romani Pontifices*, § 1: n. et generaliter quoslibet defensores...: BR (ed. c., nota 191), p. 413.

260. C. I. C., c. 11, X, de haereticis, V, 7: ed. Friedberg, 2, 784.

261. Vése la nota 239.

262. C. I. C., c. 19, in Sexto, de haereticis, V, 2: ed. Friedberg, 2, 1077.

263. C. I. C., c. 8, § 7, in Sexto, de haereticis, V, 2: ed. Friedberg, 2, 1072. Vése también la nota 270.

de haereticis. Dos vero uxoris catholicae non confiscatur propter crimen mariti, nisi uxor contraxerit cum viro quem sciebat esse haereticum; hoc enim in casu simul cum bonis viri confiscatur dos uxoris, ut patet capite Decrevit, de haereticis, libro 6to. Vide etiam Symancam, in Institutionibus catholicis, titulo 9, numero 83to, si decisionem aliquarum difficultatum circa bona uxoris in hoc casu desideras.

[l. 245v] Capite Vergentis²⁶⁴ et capite Excommunicamus²⁶⁵ paragr. Damnati extra de haereticis et in autentico Gazaros cod. de haereticis²⁶⁶ praecipiuntur etiam confiscari bona haereticorum, per quae iura, et maxime per caput Cum secundum leges²⁶⁷, antiquata sunt iura antiqua quae praecipiebant fideles filios non excludi a bonis parentum haereticorum, de quorum iurium numero sunt caput Tua et in 1, 4to ex concilio Toletano 4to; lex Manichaeus²⁶⁸ et lex Cognovimus²⁶⁹ et autenticum idem Cod. de haereticis²⁷⁰. Est vero severa haec lex confiscationis bonorum iustissimorum ut acerbitate tantae poenae et quod videant filios suos non solum infames sed et pauperes ac perditos post se relinquere, arceantur homines a tanto delicto Si enim eadem poena iuste pro crimine lesae maiestatis terrena esturata est lege Quisquis Cod. ad legem Iuliam maiestatis²⁷¹ et pro alijs etiam criminibus, ut ait caput Cum secundum leges²⁷² citatum, quanto aequius pro crimine lesae maiestatis coelestis atque pro crimine devastante et dividente religionem christianam statuetur maxime cum etiam a Deo ipso filii pro peccatis parentum temporaliter puniantur iuxta illud Exod. 20to: Visitans iniquitatem patrum in filios in tertiam et quartam generationem, ut ait cap. Vergentis

264. C. I. C., c. 14, in Sexto, de haereticis, V. 2: ib., col. 1075.

265. DIXON DE SIMANCA, *Institutiones catholicae*, c. 9, n. 93ss: ed. e, ff. 32v-36v.

266. C. I. C., c. 10, X, de haereticis, V. 7: ed. Friedberg, 2, 782s.

267. C. I. C., c. 13, § 1, X, de haereticis, V. 7: ib., col. 987.

268. Es la *Authentica* correspondiente a C. 1, 5, 19, de Pridericus II. § 5. Puede verse en la ed. de Fr. Cramer, Basilea 1756, t. 2, p. 50.

269. Véase la nota 262.

270. C. 1, 5, 4: ed. Mommsen-Krueger¹², p. 51 a.

271. *Concilium Toletanum* (P. 41) ed. Vives, p. 28. *Conciliorum omnium*, t. 2, cn. 60: p. 204 b.

272. Véase la nota 270.

273. C. 1, 5, 19: ed. Mommsen, p. 58.

274. Nov. 100, 1: ed. Mommsen, pp. 518s.

275. C. 9, 8, 5: ed. Mommsen, pp. 373s.

276. C. I. C., c. 19, in Sexto, de haereticis, V. 7: ed. Friedberg, 2, 1077.

277. Ex 20, 5.

citatum²⁷⁸. Quod si plures causas iustae severitatis huius legis videre desideras, lege Castrum, De iusta haereticorum punitione, lib. 2, cap. 6⁷⁹ et Symancam titulo citato in principio²⁸⁰.

Propter haeresim clerici bona Ecclesiae non sunt applicanda fisco etiam ecclesiastico, et qui sciens id attentaverit est ipso facto excommunicatus, neque potest absolvi antequam satisfaciat Ecclesiae cuius sunt illa bona, ut patet Clementina, Nolentes, de haereticis²⁸¹, capite Excommunicamus l.^o, paragrapho Damnati, extra, de haereticis²⁸² (f. 246r) praecipitur ut bona clericorum qui de haeresi damnantur applicentur Ecclesiis a quibus stipendia acceperunt. Quod intelligit Sylvester verbo Haeresis l.^o q. 8²⁸³ de bonis eiusdem Ecclesiae aut stipendio Ecclesiae comparatis, alia autem bona clericorum ut patrimonium eorum et alia huiusmodi dicit applicanda esse fisco ecclesiastico et non saeculari. Unde Abbas, Felinus²⁸⁴ et plerique alii in dicto paragr. Damnati dicunt huiusmodi bona ad Episcopum pertinere, illa tamen ut ea distribuat in pios usus. Porro distributionem illam bonorum clericorum facit cap. Relatum, extra, de testamentis²⁸⁵, tamenque decisio illius capituli huius decisioni et sententiae.

Jacobus Symancas titulo illo 9 citato n. 92²⁸⁶ affirmat iam hodie huiusmodi bona clericorum haereticorum ad fisco pertinere saeculare pro alimentis eorundem clericorum poenitentium et aliorum pauperum et salaris atque aliis impensis sancti officii iuxta extravagantem quandam Bonifacii ab Osio, titulo de haereticis, n. 33 citata, q. 2²⁸⁷; idque in more expositum esse dicit in Hispania atque pro hac sententia citat plures auctores, imo num. 90 affirmat²⁸⁸ quod cum clerici verum dominium habeant fructuum

278. Vêase la nota 266.

279. ALFONSO DE CASTRO, De iusta haereticorum punitione l. 2, c. 3: ff. 85v-86r.

280. DIEGO DE SYMANCAS, Institutiones catholicae, n. 9, nn. 1-7: ff. 15v-17r.

281. C. I. C., c. 2, in Clementinis, de haereticis, V, 3. ed. Friedberg, 2, 1182s.

282. C. I. C., c. 13, § 1. X, de haereticis, V, 7: ed. Friedberg, 2, 787.

283. SYLVESTER A PRINCIPIO, Summa summarum v. Haeresis l. 1, c. 13: p. 400 B.

284. NICOLAUS TIDESCHI, Super Quinto Decretalium, tit. 7, c. 13, § 1, n. 1: Venetia 1569, f. 119v b.

285. FELINUS SANDRUS, Commentariorum in Decretalium libros V, Pars tertia: ff. V, tit. VI, c. 13: Venetia 1594, cols. 1002s. Cf. etiam, c. 10: ib., col. 998.

286. C. I. C., c. 12. X, de testamentis et ult. vol., III, 26: ed. Friedberg, 2, 541s.

287. DIEGO DE SYMANCAS, Institutiones catholicae, c. 9, n. 178s: ff. 18v-19r.

288. Id., ib., n. 112. f. 377v.

suorum beneficiorum, et moribus ac legibus Hispaniae receptum sit ut clerici libere etiam in ultima voluntate possint eos alienare et distribuere, optime propter haeresim clericorum possunt confiscari. In hoc tamen regno licet idem fieri possit quod in regno Castellae licet propter extravagantem illam Bonifacii, eo quod inquisitoribus huius regni concessa sint omnia privilegia quae aliis inquisitionibus sunt concessa, attamen hactenus in more non est positum ut aliter confiscentur bona clericorum quam iuxta ius ibi contentum, illis capitibus citatis.

Illud addam quod attinet ad receptatores, fautores et defensores haereticorum qui haeretici non sunt, cap. Accusatus [f. 248v] paragrapho Si vero, de haereticis, lib. 6ta, statutum esse ut obligaverint bona sua inquisitoribus ad recipiendam et complectendam poenitentiam ab eis impositam; et imposita poenitentia de ipsorum bonis implenda, discesserint ex hac vita ante quam illam implerent, haeredes aut illi ad quos bona illa transierint, tenentur de illis bonis eas implere, quia bona illa ad eos transeunt cum illo onere. Quod si antequam eis esset imposita poenitentia discesserint ex hac vita, haeredibus non est intungenda satisfactio pro delicto defuncti.

Utrum haeretici statim a tempore commissi delicti
teneantur in foro conscientiae tradere omnia bona
sua fisco ante latam sententiam.

Disputatio 4.

Castus, 2 libro De iusta haereticorum punitione. cap. 6to, et latius libro 2 de lege poenali, capite 10to, affirmat haeticos et in universum eos qui ipso iure aut ipso facto lege aliqua damnantur poena amissionis bonorum teneri sub reatu peccati mortalis tradere illa fisco statim ac commiserint delictum pro quo talis poena est statuta, non spectata sententia condemnationis. In eadem sententia sunt Panormitanus, capite Canonum, de cons-

288. C. I. C., c. 8. § 6, in Sexto, de haereticis, V, 2: ed. Friedberg, 3, 1072.

289. ALFONSO DE CASTEL, *De iusta haereticorum punitione*, l. 2, c. 6: ff. 99r b — 99r a.

290. IRENI, *De potentate legis poenalis*, l. 2, c. 10: ed. Operam, t. 2, Madrid 1773, pp. 378 a E — 389 b C.

titutionibus²⁹¹, et capite Decret. de arbitris²⁹²; eoque sequuntur Felinus. Illo capite Canonum, n. 48²⁹³ et quidam alii jurisperiti. Probat Castrus suam sententiam, 1.º quia haereticus hoc ipso quod crimen haeresis committit, amittit dominium suorum bonorum bonaque illa manent fisci; sed nulla est lex quae illi sic privato dominio suorum bonorum concedat illorum possessionem et usum; ergo sub reatu peccati mortalis tenetur illa tradere fisco cuius sunt. Consequentiam probat, quia retinere alienum et ubi illo invito domino peccatum est mortale, ubi iure aut lege aliqua non est illi alieni concessum. Deinde probat maiorem, primo ex capite Cum secundum leges de haereticis libro 6²⁹⁴, ubi bona haereticorum ipso iure decernuntur confiscata, licet precipiatur ut non fiat executio confiscationis ante latam sententiam. Si autem commisso crimine haereticus ante latam sententiam maneret dominus bonorum, bona illa non essent ipso iure confiscata, sed confiscanda per sententiam criminis declaratoriam. Et confirmatur haec ratio, quia bona haereticorum ipso iure esse confiscata non est aliud quam potestate solius iuris et legis non spectata sententia iudicis esse confiscata. Et confirmatur rursus, quia quando ipso iure aut ipso facto lege aliqua imponitur poena excommunicationis pro aliquo crimine, statim commisso crimine incurritur excommunicatio nulla expectata sententia iudicis. Cum ergo capite illo Cum secundum leges ipso iure bona haereticorum decernantur confiscata fit ut statim ac commissum est haeresis crimen, nulla expectata sententia iudicis confiscata sint. haereticique amittant dominium suorum bonorum et transeat in fiscum. 2.º probat eandem maiorem, quia auctores contrariae sententiae dicentes haereticum ante latam sententiam retinere dominum suorum bonorum dicunt lata sententia effectum condemnationis tradi retro ad diem commissi criminis, ita ut virtute sententiae privetur dominio suorum bonorum a die commissi criminis. Contra hoc autem ita argumentatur: quod divina potentia non est factibile, neque per sententiam iudicis

291. NICOLAUS TOMACUS, *Commentario super prima parte primi Decretalium libri, de constitutionibus*, c. 1, n. 11: Venetia 1617, f. 15 a.

292. Idem, *Commentario super secunda parte primi Decretalium libri, de arbitris*, c. 4, n. 12: f. 178 b.

293. FELINUS SANDRUS, *In quibuslibet libris Decretalium Commentarius exhaustivissimus*, in I, de constitutionibus, c. Canonum Statuta, n. 42ss (Lyon 1640, f. 11).

294. C. I. C. c. 19, in Sexto, de haereticis, V, 2: ed. Friedberg, 2. 1077.

fleri potest; sed fieri nequit divina potentia ut haereticus qui fuit dominus suorum bonorum usque ad latam sententiam, toto eo tempore dominus non fuerit, quia id esset admittere ad praeteritum potentiam; ergo sententia iudicis id etiam efficere nequit. 3.^a ita eam probat; si haereticus ante latam sententiam dominus esset suorum bonorum posset ante latam sententiam ea vendere, donare, et aliis vivis in dominium et potestatem alterius transferre. nam hi sunt effectus veri domini ubi quis lege aliqua non est prohibitus haec facere (ut populus, licet dominus sit suorum bonorum non potest illa alienare quando lege est prohibitus); cum ergo haereticus nulla lege prohibitus sit alienare sua bona, [l. 247v] ut patet, quia non erit illam assignare, fit, ut cum nulla alienatio facta per haereticum a tempore commissi delicti usque ad sententiam declaratoriam criminis valida sit, sed omnia rescindantur lata sententia, privatus sit dominio suorum bonorum a tempore commissi delicti. 4.^a, quia si haereticus ante latam sententiam haberet dominium suorum bonorum, illo ante latam sententiam mortuo, catholicus illi succedens filius haberet etiam verum dominium eorundem bonorum; ergo si post mortem patris constaret de crimine defuncti atque de eo damnaretur, filius non posset privari bonis illis, quandoquidem nullus iuste putitur privatione bonorum quorum est dominus, propter culpam et peccatum alterius ad quod favet maxime lex unica, codicis *Ne in statu ex delictis defunctorum*²⁹⁵. Consequens autem est falsum, ut patet ex capite *Accusatus*, paragrapho. In eo vero, de haereticis, libro 6^{to}²⁹⁶; ergo pater defunctus a tempore commissi criminis amisit dominium suorum bonorum. Probata maiori, probat deinde minorem, quia si aliqua esset lex quae haeretico ante latam sententiam concederet possessionem et usum bonorum quorum amisit dominium, maxime caput *Cum secundum leges citatum*²⁹⁷ in eo quod postquam decrevit bona haereticorum esse ipso iure confiscata, addit: confiscationis tamen executio seu bonorum occupatio fieri non debet per dominus temporales ante promulgatam sententiam de crimine, sed per personam eccle-

295. D 40, 15; ed. Mommsen, p. 689. El mismo texto se encuentra en C. 7, 21; ed. Mommsen, pp. 304s. El título es: *Ne de statu defunctorum*, post quinquaginta queratur.

296. Véase la nota 203; § 7; ib

siaſticam ad id potestatem habentem. Nam inquit Caſtrus²⁹⁷, adveſarii aliam legem non assignabunt, caput autem illud talem poſſeſſionem et uſum bonorum non concedere haereticiſ in foro conſcientiae ex eo probat quod haec conſequentia nulla eſt: fiſcus, aut domini temporales prohibentur exequi conſiſcationem et occupare bona haereticiſ ante [f. 248r] latam ſententiam; ergo haeretico conceditur retentio et poſſeſſio eorundem bonorum ante latam ſententiam. Nam, inquit, dantur plurimae inſtantiae in quibus aliquiſ prohibetur accipere quod ſibi eſt debitum, et tamen qui illud poſſidet tenetur in conſcientia illud ſtatim reſtituere ei cui debetur, ut qui vendidit aliquid minus iuſto pretio non poteſt in iudicio petere id pretii in quo defraudatus eſt, niſi defraudatus ſit plusquam in dimidio iuſti pretii, et tamen iſ qui ita cum defraudavit tenetur in foro conſcientiae illud reſtituere illi ſtatim. Plures alias affert inſtantias quas moleſtum eſſet recitare. Cum ergo inquit ex eo quod fiſcus, eo in capite, prohibeatur exequi conſiſcationem ante latam ſententiam non ſequatur haeretico conſeſſum eſſe ea iniuſte retinere, et oſtenſum ſit eum teneri ea ſtatim reddere, niſi ei poſſeſſio aliqua lege conſeſſa ſit, fit ut mortaliter peccet ea retinendo. Adde, inquit, quod eſto eo capite conſeſſum eſſet haereticiſ retinere ſua bona ante promulgationem ſententiae iudicis, tunc delinquentibus quibus bona ipſo iure conſiſcantur ut committentibus crimen laeſae maietaſtis et eudentibus falſam monetam ibi non eſt permiſſum neque alibi, neque ſimilitudine permiſſio illa extendi poteſt ad alios quando leges ad diverſos legiſlatores ſpectant; leges autem principum ſaecularium cum iniquae non ſunt aut non impediunt finem ſpiritualem Pontifici maximo cuius eſt illud caput non ſubdantur: quare ſaltem illi alii delinquentes quibus iure civiliſ bona ſunt ipſo iure conſiſcata, tenentur tradere illa fiſco ante latam ſententiam.

2.º principaliter ita probat Caſtrus ſuam ſententiam. Haeretico ſtatim poſt ſententiam iudicis declaratoriam criminis tenentur omnia bona ſua tradere fiſco non [f. 248v] expectata ſententia qua condemnatur de amiſſione ſuorum bonorum; ergo etiam ſtatim commiſſo crimine tenentur omnia bona ſua tradere fiſco ante talem ſententiam declaratoriam. Antecedens, inquit

297. ALFONSO DE CASTRO, *De potestate iuris poenalis*. l. 2, c. 10. pp. 376 a E — 380 a D.

Castrus²⁹⁸, omnes admittunt praeter unum Caietanum²⁹⁹ qui arbitratus est ad hoc ut haereticus teneretur bona sua tradere fisco requiri non solum sententiam iudicis declaratoriam criminis pro quo statuta est poena, sed etiam adiudicantem poenam. Quae tamen sententia Caietani facile impugnatur ex capite Cum secundum leges, ubi ad executionem confiscationis et occupationem bonorum non dicitur necessarium esse prius promulgari sententiam per Iudicem ecclesiasticum de poena, sed solum de crimine; neque aliquid aliud spectandum esse praecipitur. Consequentiam vero probat, quia sententia declaratoria solum requiritur ut constet de crimine (unde Dominicus³⁰⁰ et Felinus³⁰¹: affirmant quod ubi crimen est notorium, ita ut nulla tergiversatione possit celari, fiscus nulla spectata sententia potest statim occupare bona haeretici); sed haeretico magis constat de crimine statim ac illud commisit, quam sibi et aliis constet per sententiam iudicis declaratoriam, quandoquidem ipse habet evidentiam se commisisse tale crimen et sententiae multis rationibus potest subesse falsum; ergo quidquid sit de foro exteriori haereticus in foro conscientiae tenetur tradere omnia sua bona fisco, cuius sunt, statim ac crimen commisit.

3.º Ita argumentatur. Si fiscus sciens per evidentiam quae nulla tergiversatione possit celari Petrum commisisse haeresim ab eo invito accipiat bona illius ante sententiam declaratoriam criminis, licet ita accipiendo peccet quod transgrediatur praeceptum Ecclesiae cap. Secundum leges ne bona ita confiscentur. attamen non [f. 249r] tenetur illa restituere haeretico; ergo haereticus quando fiscus illa accepit, tenebatur ea illi dare. Consequentiam probat, quia fieri nequit ut res quae nun est pluribus communis possit iuste ab unoquoque eorum pro eodem tempore altero invito possidere. Quo fit ut vel haereticus ante sententiam

298. IDEM, o. c.; pp. 382 b C—384 b A; Tercer argumento: pp. 384 b A—385 b B; 4.º arg.: pp. 385 b B—387 a A; 5.º arg.: pp. 387 a A—387 b C.

299. THOMAS A VIO, *Summula peccatorum*, v. Poena: ed. c., f. 213v. ALONSO DE CASTRO (*De potestate legis poenalis*, l. 2, c. 8 y 9; pp. 360 b D—361 a C; 367 b B; 373 b E) ve una contradicción entre lo que Cayetano afirma en la *Summa* y lo que dice en su *Comentario a la Suma* (II, II, q. 62, a. 3). No he podido encontrar esa contradicción. Es más: en los comentarios a la *Suma* explica mejor su punto de vista.

300. DOMINICUS A SANCTO GEMINIANO, *In Sextum Decretalium voluminem Commentaria*, c. Confiscationis, n. 3: ed. c., f. 278r.

301. FELINUS SANCHEZ. No hemos podido verificar esta cita en las obras de Sanchez. Mantiene que la herejía, aun oculta, priva del dominio de todos los bienes: in V, de haereticis, c. Absolutos: ed. c. (nota 293), f. 194r.

teneatur illa tradere fisco, vel fiscus si illa accipiat invito haeretico teneatur ea illi restituere. Antecedens vero probat ex lege Quod a quoquam ff. de regulis iuris³⁰²; quae ita habet: quod a quoquam poenae nomine exactum est id eidem restituere nemo cogitur. Quare cum fiscus in poena delicti id acciperet ab haeretico, fit ut illi restituere non teneatur. Neque satisfact, inquit, responsio, si quis dicit regulam illam intelligendam esse in foro exteriori, et non in foro conscientiae, tum quia simili modo dici posset cap. Cum secundum leges prohibens executionem confiscationis ante latam sententiam intelligendum esse in foro exteriori et non in foro conscientiae, cum nulla verisimilis ratio addi possit quare unus textus potius quam alius intelligatur solum in foro exteriori, tum etiam quia Philippus Decius³⁰³ et Ioannes Ferrarius³⁰⁴ super eandem regulam dicunt intelligendam esse in foro conscientiae, et Innocentius, capite Ex ratione, de appellationibus³⁰⁵, dicit quod si exequutio poenae sine sententia valeret, quod dictum Innocenti commendat Baldus³⁰⁶, capite Modo Sancimus, de feudo sine culpa non amittendo.

4.º argumentatur. Si fiscus sciat evidenter aliquem commisisse crimen haeresis, neque habeat testes quo id possit probare, ut in illum sententia feratur potest secreto capere ab haeretico omnia quae potuerit in recompensationem honorum quae se invito retinet; ergo haereticus in conscientia tenetur illi reddere bona illa. Consequentia patet [f. 249v] quia numquam propria autoritate licet compensationem ab alio sumere, nisi quando ille retinet quod in conscientia tenetur reddere. Et antecedens probatur, quia numquam aliquis propter defectum probationis amittit ius quod habet, ut habetur lege Duo sunt ff. de testamentaria tutela³⁰⁷, et communis est theologorum et iurisperitorum sententia unumquemque posse sibi ius dicere quando deficit sibi sui iuris probatio.

302. D. 50, 17, 48: ed. Mommsen, 921 h: «Quod a quoquo poenae nomine exactum est, id eidem restituere nemo cogitur».

303. PHILIPPUS DECIVS, *In tit. ff. de Regulis Iuris*, l. Quod a quoquo, n. 3: Lyon 1558, pp. 205s.

304. IOHANNES FERRARIUS, *Ad titulum Pandectarum 'De regulis iuris' interpretatio commentarius*, l. 47: Lyon 1537, p. 285.

305. C. I. C., c. B. X, de appellationibus, II, 28: ed. Friedberg, 2, 412. Este capitulo es de Alejandro III y no de Inocencio como afirma el texto. Y su correspondencia del todo a lo que se le quiere hacer decir.

306. BALDUS DE UVALDIS, *In usus feudorum commentaria doctissima*, De feudo sine culpa non amittendo, rubrica Sancimus, Lyon 1552, f. 25 a.

307. D. 20, 3, 30: ed. Mommsen, p. 373 a.

— 5.º Haereticus ante latam sententiam non possidet bona illa titulo dominii veri aut praesumpti, neque auctoritate legis neque iudicis, neque nomine aut voluntate alterius qui dominium verum vel iuste praesumptum habet in bona illa. Cum ergo non sint plures modi quibus iuste aliquis possit possidere aliquam rem, fit ut iniuste bona illa possideat, teneaturque ob id illa restituere ante latam sententiam.

Contraria sententia, quae hac prima conclusione continetur: Haereticus et quicumque alius cui lege aliqua poena amissionis omnium bonorum ipso iure est statuta, non tenetur illa tradere antequam de crimine per sententiam iudicis damnetur; quin potius si numquam sententia proferatur potest illa in perpetuum retinere et transmittere ad posteros. Est communis inter theologos eoque affirmant plurimi ex utriusque iuris peritia, imo inter iuris peritos nostrum temporis est etiam communis. Inter alios eam affirmat Caietanus, infra q. 62, art. 3°, et in Summa, verbo poena⁴⁰; Victoria, in relectione de Indis, p. 1, n. 7⁴⁰; Sotus, 1.º De iustitia et iure, q. 6, art. 6⁴¹; Sylvester, verbo haeresis 1, q. 8 et verbo Assassinis, q. 5⁴²; Navarrus, in Manuali, cap. 23 n. 66⁴³; Symoncas, in institutionibus catholicis, tit. 9, núm. 157⁴⁴; Archidiaconus, cap. Secundum leges citato⁴⁵; et Adrianus quodlibeto 6⁴⁶.

308. THOMAS A VIO, COMMENTARII 14 II, II, q. 62, a. 3: ed. Lemnia [Op. Sti. Thomae], 9, 49.

309. Idem, Summa peccatorum, v. Poena, ed. c., f. 213v a: «Poenam subire statutam licet non teneatur aliquis in foro conscientiarum, nisi postquam ad illam damnatus est a iudice: quia tamen hoc fallit in duobus casibus, scilicet in consensu et testamentatis, ideo et excommunicatus, et suspensus, et interdictus et irregularis est: quisquis contra latam a canonice de huiusmodi sententiam tacit, absque alia declaratione iudicis. Parece, per tanto, que pone estas dos excepciones a una ley general».

310. FRANCISCO DE VITORIA, O. P., Relectio de Indis, p. 1, n. 7.0: ed. L. Pereda-Pérez Frendes, Madrid, C. S. I. C., 1967, pp. 2325.

311. DOMINGO DE SOTO, O. P., De iustitia et iure libri decem, l. 1, q. 6, n. 6, comel. 1: Salamanca 1589, pp. 53 a—56 a.

312. SILVESTER A FRIEDO, Summa summarum, v. Haeresis 1, n. 10, p. 480 b; v. Assassinis, n. 1: p. 79 b.

313. MARTIN DE AZPILCOETA, Enchiridion seu Manuale confessorum, c. 23, n. 66: p. 356 a.

314. DIEGO DE SIMANCAS, Institutiones catholice, c. 9, n. 157, f. 46v.

315. GUIDO DE BAYSSO, Super Sexto Decretalium, c. Secundum nepharias, n. 2: f. 111 b.

316. ADRIANUS VI, Quaestiones duodecim quodlibeticas, q. 6, L. Tertio Inter. Lyon 1566, ff. 112v-113r.

Ut vero clarius procedamus sciendum est poenas interdum statui de bonis omnino propriis possidentium, inter[*f.* 250r]dum vero de bonis non omnino propriis possidentium, sed dependentius aliquo modo a legislatoribus aut statuentibus poenas. Huius posterioris generis sunt beneficia ecclesiastica (quorum Summus Pontifex est dispensator), participatio sacramentorum, suffragiorum Ecclesiae atque divinorum, officia publica tam secularia quam ecclesiastica et pleraque alia, ut bona alicuius liberi relicta in testamento aut libere instituta ad sustentationem aliquorum in aliquo collegio, etc. Quod ergo attinet ad bona huius posterioris generis, nullus est qui dubitet statui posse leges poenales ab his a quibus pendent amissiones eorum ipso facto quae leges obligent in foro conscientiae ante iudicis sententiam. Qua ratione cum poenae excommunicationis, suspensionis et irregularitatis huiusmodi bonis privent, nullus est qui dubitet eas incurri ante latam sententiam iudicis, quando est transgressio legis aut praecepti pro cuius transgressione ipso iure aut ipso facto statuta sunt. Nullus etiam est qui dubitet Summum Pontificem statuere posse leges poenales amissionis beneficiorum ecclesiasticorum ipso iure aut ipso facto, et tam ipsum quam principes saeculares statuere posse similes leges amissionis officiorum publicorum quorum collatio aut confirmatio ab ipsis pendet, quae leges in foro conscientiae obligent ad eorum amissionem ante latam sententiam statim commisso crimine; nullus item est qui dubitet institutorem collegii eam legem condere posse ut qui tale vel tale crimen commiserit, statim ipso facto non spectata sententia iudicis amittat, relinquereque teneatur in foro conscientiae collegiaturam; et testatorem qui libere alicui aliquid relinquit, eam posse statuere legem vel potius conditionem, ut statim ipso facto illud amittat si nubat aut aliquid aliud faciat. Suum enim unusquisque sub quacumque conditione et pacto potest relinquere neminem cogens ad deceptandum isque qui accipit non servato pacto poenam statutam tene[*f.* 250v]tur in Ecclesia subire non expectata sententia iudicis, quod potius rationem adimplentionis pacti atque conventionis inter ipsum et testatorem habere videtur quam solus poenae.

Illud etiam advertendum est principes esse officiales publicos tum etiam eos qui gratis aliquid aliud tribuunt ut institutores collegiorum et posse huiusmodi hominibus imponere circa id le-

ges poenales aliquas quae in foro conscientiae obligent ad solutionem poenae non expectata sententia, videlicet quando tales leges imponunt tamquam conditiones sine quibus nolent tribuere sua officia aut bona quae ab ipsorum potestate pendent, neminemque compellunt ad illa acceptanda; tunc enim quasi pactum quoddam intervenit inter ipsos et acceptantes sub illis legibus, ad quas poenas tenentur in conscientia nulla expectata sententia.

"Illud est advertendum, quod ubi ex forma et verbis huiusmodi legum non constat obligare ante sententiam iudicis affirmandum est delinquentes ad poenam non teneri ante latam sententiam. Navarrus, in *Manuali*, cap. 23, num. 68³¹⁷ affirmat homines non teneri ante latam sententiam qua solvere compellantur ad poenas conventionales solvendas, tum ob alias rationes tum vel maxime, quia consuetudo, inquit, explicavit non aliter homines se obligare ad huiusmodi poenas solvendas. Capite etiam 28, in additionibus super num. 67 capituli 23³¹⁸, affirmat quod esto institutor collegii dicat, qui tale crimen commiserit ipso facto amittat collegiaturam, non tenetur qui crimen committit subire poenam ante latam sententiam, nisi clarioribus verbis institutor exprimat ut ante latam sententiam eam amittat, quia, inquit, in poenis quae non sunt ecclesiasticae ut excommunicationis, suspensionis, irregularitatis aut amissionis beneficii id non sufficit. Et ad eandem sententiam videtur accedere Sotus, loco citato³¹⁹, qui verbum [i. 251r] ipso facto aut ipso iure in aliis poenis ab ecclesiasticis dicit idem pollere quod propter tale factum, aut vi huius iuris atque legis lata tamen prius sententia. Denique in dubio ubi ex verbis legis aut consuetudine non constat mentem legislatoris fuisse obligare ante latam sententiam, affirmandum erit transgressorem non teneri ad poenam ante latam sententiam; quando vero officiales publici prohibentur accipere aliquid aut

n. Hay una nota marginal (quizá posterior) que dice: «De poenis conventionalibus, vide quod habes infra in materia de restitutione, tractatu 1, disp. 40, n. 6. Habentur in 2, pag. 433 et 436. Consonat Rodríguez, to. 2, c. 84, n. 30.

317. MARTÍN DE AZPILICUETA, *Enchiridion seu Manuale confessoriorum*, c. 23, n. 679: pp. 356s.

318. *Ibid.*, c. 28. En las ediciones que he podido consultar no existe ese capítulo 28, ni adiciones al n. 67 del cap. 23.

319. Véase la nota 311.

illud adjudicatur fisco ipso facto, aut alicui alteri, illud in conscientia non possunt retinere; sed de his latius in materia de iustitia.

Quod ergo attinet ad bona posterioris generis nullus est qui dubitet leges poenales insillui posse quae obligent ante latam sententiam. Difficultas ergo est circa bona prioris generis, quae regulariter sunt bona haereticorum et caeterorum, quorum bona confiscantur, atque ob id esto in lege apponatur *ipso iure* aut *ipso facto*, non propterea censendum est legislatoris mentem fuisse obligare ad solutionem praenae ante sententiam iudicis.

His praehabitis probatur conclusio proposita, quia lex humana iuxta Isidori³²⁹ sententiam atque id quod postulat recta ratio et dicat lumen naturale, ut sit aequa debet esse tolerabilis atque hominum imbecillitati accommodata; lais autem non esset quae obligaret delinquentem per se ipsum exequi tam acerbam et difficilem poenam, ut seipsum spoliaret omnibus suis bonis et traderet ea fisco; quin potius intolerabilis esset et moraliter loquendo observatione poenae impossibilis, atque absque alio emolumento illaquearet conscientias difficilioremque redderet haereticis respicientiam ab haeresi. Ergo praeter quam quod forte legislator humanus ad id non posset obligare, credendum nun est eam fuisse mentem alicuius legislatoris et maxime Ecclesiae, praesertim cum [l. 251v] et usus, qui optimus humanarum legum interpretis est, contrarium habeat, et capite ipso Cum secundum leges ubi id sanctum est, apertissimae sint coniecturae contrarium fuisse mentem Ecclesiae, ut in 1.º argumento videbimus.

2.º, quia in re gravi et ubi bonum in quo quis debet puniri non provenit a legislatore, neque inter legislatorem et reum intervenit quasi pactum, aequitas non patitur ut quis non auditus dampnetur. Potest enim reus allegare vel ignorantiam vel infirmitatem aut vehementem occasionem et plura alia quae adeo extenuare possunt delictum ut ad arbitrium prudentis viri non

329. ISIDORUS, *Etymologiae*, l. 3, c. 21: «Quibus debent fieri lex. Erit autem lex honesta, iusta, possibilis, secundum naturam, secundum consuetudinem patriae, loco temporisque conveniens, necessaria, utilis, manifesta quoque, ne aliquid per obscuritatem in captionem contineat, nulli privato commode, sed pro communi civium utilitate conscripta»: ed. W. M. Lindsay, Oxford [1910], s. p. (PL 82, 203). La cita, por tanto, de Molina, no es literal, sino sólo al sentido.

toto rigore legis sit puniendum, Lex autem universalis reum^o audire non potest, nec huiusmodi omnes circumstantias prospicere. Quo fit ut sententia legis in huiusmodi poenis vim non habeat nisi per iudicem (quia ad differentiam legis iustum anima ab Aristotele 5 Eth.^o appellatur) applicata sit, ratio cognita prius causa et circumstantiis. Non ergo sententia iudicis solum inservit ut de crimine et poena a lege statuta innotescat, sed etiam ut sententiam universalis legis per sententiam particularem iudicis applicata ad hunc aut etiam moderata per virtutem epicheae iuxta circumstantias occurrentes vim sortiatur in ordine ad hunc. Est ergo sententia iudicis conditio sine qua poena statuta a legibus de quibus nunc loquimur non est debita a transgressore legis, non solum quando in lege non apponitur *ipso facto aut ipso iure*, ut omnes admittunt; sed etiam quia apponitur. Appositio namque horum verborum non est ad excludendam sententiam iudicis ut poena sit ei debita, sed etiam eum sensum habent, quem dicebat Sotus^o vel certe apponuntur ad subiciendum poenae omnia bona vel a tempore commissi delicti et ad subiciendum actori ius ad omnia illa in graviolem poenam [l. 252r] delicti et delinquentis ad cuiuscumque manus pervenerint bona illa. Confirmari potest haec ratio, quia ut aequitas non patitur ut aliquis in huiusmodi causis sit iudex et actor, consensum disparem iuris iudex non debet iudicare secundum sententiam quam tamquam privata persona habet de reo, sed secundum sententiam quam iuxta allegata et probata habet tamquam persona publica, illa aequitas non patitur ut in eisdem causis idem sit simul reus, iudex et executor poenae, et maxime nullo alio ad executionem cogente quam propria conscientia et timore atque amore Dei (id enim esset cum modica^o spe alicuius emolumentum illaqueare conscientiam illius) si autem haereticus ante latam sententiam teneretur ad poenam confiscationis etiam quando est occultus idem simul esset reus, iudex et executor poenae acerbissimae in se ipsum. Cum ergo haec neque aequitati neque dispositioni iuris

o. El ms. parece que tiene Deum; no tiene sentido.

p. El ms. entre modico y spe tiene una palabra ilegible.

321. ARISTOTELES, *Ética Nicomachea*, l. 5, c. 4: Aristoteles Isthm., 26, 13 (Translatio Roberti Grosseteste), Leiden-Bruselas 1973, 400, 21-22: «Iudex enim vult esse velut iustum animatum».

322. Véase la nota 311.

consona sint fit ut nullius iusti legislatoris et maxime Ecclesiae meus fuerit obligare aliquem ad poenam confiscationis omnium bonorum ante latam sententiam.

3.º Vel vis occultum haereticum qui absque ullo teste protulit haeresim teneri statim tradere bona sua fisco, vel illum solum qui coram aliquo aut aliquibus testibus illam protulit. Si vis solum hoc secundum, cum testes solum requirantur in ordine ad iudicium, gratis concedis requiri testes et negas requiri sententiam iudicis. Si vero vis etiam illud primum, plane id est durissimum; inquisitores enim numquam illum ita punirent, si resipiscens illis se manifestaret. Quare non est aequum putare ipsum resipiscentem teneri se ita punire. Praeterea non posset se ita punire tradendo omnia bona sua fisco, nisi se manifestaret atque infamaret, maxime si vir esset opulentissimus; statim enim traditis bonis fisco quod latere non posset ex ipsius paupertate intelligeretur cum deliquisse. Chrysostomus autem capite Quis aliquando, de poenitentia ³²³, inquit: Non dico ut te prodas [f. 252v]; Castus, 2 de lege poenali, cap. 15, conclusione 4 ³²⁴ affirmat, cum Panormitano ³²⁵, hunc etiam teneri tradere bona sua fisco, et capite 11 ³²⁶ conatur respondere ad ultimum inconveniens proxime illatum: Quidam vero alii huiusmodi opinionis secum quos citat in illa conclusione 4.^a, dicunt haereticum occultum non teneri, nescio tamen quomodo satisfacerent argumento proposito.

4.º Probatur nostra conclusio ex capite Cum secundum leges ubi manifeste invenitur mentem Summi Pontificis non esse haereticum ante latam sententiam teneri tradere omnia bona sua fisco. Primo, quia perinde dicit bona haereticorum esse ipso iure confiscata ac bona contrahentis incestas nuptias sunt ipso iure confiscata et bona mulieris contrahentis cum raptore atque bona deferentis arma ad Saracenos; sed nullus dicit huiusmodi delinquentes teneri dare bona sua fisco ante latam sententiam; ergo neque intentum Summi Pontificis eo capite fuit affirmare haereticum ante latam sententiam teneri tradere bona sua fisco. 2.º, quia prohibitio confiscationis et occupationis bonorum haereticorum ante latam sententiam quae statim subiungitur eo ca-

³²³. C. I. C., c. 87, § 1, D. 1, de poen.: ed. Friedberg.), 1194

³²⁴. ALFONSO DE CASTRO, De potestate legis poenalis, l. 2, c. 15, concl. 4: pp. 439 b C — 441 b C.

³²⁵. Véanse las notas 291 y 292.

³²⁶. ALFONSO DE CASTRO, o. c. (nota 324), l. 2, c. 11: pp. 389 b E — 393 a B.

piis, non alium ortum habuit quam ex eo quod noluit eos amittere sua bona ante latam sententiam; apertae ergo coniecturae sunt illo eodem capite sententiam nostram fuisse quam intendit Summus Pontifex.

Sit vero 2.^a conclusio. Lata sententia condemnationis haeretici retroagitur confiscatio a tempore commissi delicti, ita quod omnia illius bona a tempore commissi delicti pertinent ad fiscum, etiam si post mortem damnetur, rescindunturque omnes donationes, legata, venditiones et quicumque alii contractus etiam causa dotis per eum facti a tempore commissi delicti, utpote nullius momenti. Et [f. 253r] ob id, bona illius ubicumque inventa fuerint, eripiuntur etiam non soluto pretio emptoribus, nisi forte pretium reperiat inter bona illius aut aliquid loco pretii; id enim solum pretii aut loco pretii quod repertum fuerit inter bona illius esto bona illius perierint restituitur emptoribus, quia perierunt domino et subinde fisco, nihil vero aliud eis restituitur. Sicut enim ei qui pallium bona fide emit a latrone, dominus pallii non tenetur restituere pretium, sed latro, dominus autem pallii accipit quod suum erat nullo soluto pretio; et sicut ei qui bona fide emit bona aliqua vinculata ab eo qui dum ea possidebat erat dominus, non tamen poterat illa alienare eo quod essent vinculata et obligata certis possessoribus, is qui iure haereditario succedit in illis bonis, non tenetur reddere pretium, sed accipit bona quae ipsi erant obligata nullo soluto pretio, et emptori vel solvitur pretium de aliis bonis non vinculatis eius qui vendidit, si quae habet, vel si non habet amittit pretium; ita in proposito fisco accipit bona quae haereticus vendidit eo quod haereticus non potuerit ea vendere, quod ratione criminis iam erant obligata fisco, neque fisco tenetur solvere pretium nisi repertum fuerit inter bona haeretici aut aliquid loco illius. Conclusio haec ita proposita et explicata est communis omnium et communi usu recepta, iuxta normam Directorii inquisitorum lib. 3, tit. 9mo,

q. Nota marginal: «Utrum ante latam sententiam teneatur haereticus et alii delinquentes offerre bona fisco, an possit tuta conscientia ea habere, nec solvere alias poenas quotusque petantur, vide quod habes p. Molinam, de restitutione, tractatu 1, disp. 33, conclusione 1; et tractatu 4, disp. 23, § Quando vero conscientiam etc. et § Quaedam autem sunt media poena, etc. sequenti.

37. NICOLAUS EYMERIC, O.P., *Directorium Inquisitorum*, p. 3, q. 110: Venecia 1595, p. 854.

eamque intendit caput Cum secundum leges citatum, et lex Manichaeos, cod. de haereticis³²⁸, ubi facultate donandi, emendi, vendendi, testandi, et quovis contractus celebrandi privantur haeretici perinde atque qui committunt crimen laesae maiestatis, atque hoc ipsum contra committentes crimen laesae maiestatis statuitur lege ult. Cod. Ad legem Iuliam maiestatis³²⁹.

Dubium vero est utrum, a tempore commissi delicti (l. 258v) usque ad latam sententiam, haereticus dicendus sit habere dominium suorum bonorum? Caletanus, inferius, q. 62, art. 3 in fine³³⁰ affirmat non habere dominium; et idem affirmant plerique alii. Archidiaconus tamen cap. Cum secundum leges³³¹; Victoria, in Relectione de Indis, p. 1, n. 4³³²; Symancas, tit. 19, n. 228³³³ et quidam alii affirmant oppositum, eum videlicet habere dominium. Et haec sententia mihi magis placet, cui non repugnat Sotus, loco citato³³⁴, licet anceps sit. Confirmari autem potest ex lege Quaesitum est, ff. Qui et a quibus³³⁵, ubi habetur quod qui maiestatis criminis reus factus est, ante damnationem dominus est; licet enim statim commisso crimine vi legis poenalis fiscus acquirat ius in omnia bona haeretici, bonaque illa fisco maneat obligata, adeo ut alienationes eorum factae per haereticum [in] validae sint quemadmodum, tamen vi criminis et legis poenalis haereticus ante latam sententiam non aliter dicitur amisisse res suas fisco quam in debito et sub conditione si feratur sententia ita neque dicitur amisisse dominium eorum nisi in debito et sub conditione si feratur sententia. Quare non simpliciter, sed secundum quid dicendus est amisisse dominium et comparasse illud fisco. Atque iuxta hunc sensum exponendae sunt leges quae li-

r. El ms. podría leerse también: Tuu est . Hemos preferido la lectura que ponemos en el texto

328. Véase las notas 270 y 262.

329. C. 9, 6, 6: p. 374.

330. TITULUS A VIC. *Commentarii in II. II. q. 62 n. 3, III: ed. Leonardi, 9, 49 b.*

331. Véase la nota 315.

332. FRANCISCO DE VICTORIA, *Relectio de Indis*, p. 1, n. 9: ed. c. nota 310), pp. 23ss.

333. DIEGO DE SYMANCAS, *Institutiones catholicae*, c. 9, n. 21 f. 19r. Véase también: n. 29; 66; 79...; ff. 20v; 27v-28; 30r. Mantiene siempre que tiene dominio hasta la sentencia.

334. DOMINGO DE SOTO, *De iustitia et iure*, l. 1, q. 6, a. 6: pp. 50-56.

335. D. 40, 9, 15: ed. Mommsen¹⁹, p. 682 b.

nuunt haeticum aut alium facinorosum statim commissio urinine amittere proprietatem aut dominium rerum suarum; et forte plures ex asserturibus alterius sententiae non aliud voluerunt quam hoc.

Ex conclusione assignata et proxime dictis Victoria, loco citato, n. 15³³⁶ colligit primo, haeticum licite vivere posse de bonis suis et sustentare suam familiam; et id est communiter receptum. Et affirmant Bertholdus lege Post ff. De donationibus³³⁷; Sylvester, verbo Haeresis l. q. 8³³⁸; Sotus, loco citato, conclusione 4³³⁹; et plures alii. Et qui vendunt res necessarias ad victum et vestitum familiae eorum, non tenentur postea restituere pretium fisco.

[Fol 254r] Colligit 2.º titulo gratuito posse transferre bona sua in alios, puta donando; intelligi modo in fraudem fisci non dissipet bona sua. Poterit etiam locare et mutuare, modo probabiliter existimet ante confiscationem res esse restituendas, nullumve inde damnum proventurum illis quibus locat aut mutual ex repentina ablatione earum per fiscum. Probatum haec, quia iusto usu rerum suarum non privatur ante damnationem; haec autem ad iustum usum pertinent, neque ex proximis aliquod nocuum infert quod teneatur cavere.

Colligit 3.º titulo oneroso, puta vendendo aut dando in dotem etc., non posse transferre bona sua si probabile sit crimen aliquando fore damnandum in iudicio. Probatum quia decipit emptorem aut generum, et exponit illum periculo amittendi rem venditam et pretium aut dotem uxoris. Addit Victoria³⁴⁰, quod si non esset periculum quod aliquando confiscarentur bona ipsius posset licite ea transferre titulo oneroso. Aut si haeticus esset manifestus ita ut is qui accipit bona eo titulo periculum intelligit cui se exponit; tunc enim volenti et consentienti non facit iniuriam. Unde haetici publici qui hodie sunt in Germania non peccant

336. FRANCISCO DE VITORIA, *Relectio de Indis*, p. 1, n. 9: pp. 238s; especialmente, pp. 24, 30-31; 32-33; 34-38.

337. No hemos podido verificar esta cita.

338. SILVESTER A PRAXIO, *Summa summarum*, v. Haeresis 1, n. 13: p. 480 b.

339. DOMINGO DE SOTO, *o et l. cc. contra 339*, concl. 4.^a: pp. 57 a—58 a.

340. FRANCISCO DE VITORIA, *Relectio de Indis*, p. 1, n. 9: pp. 25, 39-46.

transferendo res suas titulo oneroso. Atque hinc etiam sumitur argumentum adversus Castrum; iuxta sententiam enim ipsius quicumque emeret aliquid ab haereticis qui sunt in Gallia aut in Germania teneretur illud restituere fisco habenti ius in bona illorum, quod esset horum conscientias illaqueare et exponere periculis.

Hoc loco, ex haecenus dictis colligendum erat, quae bona in particulari pertinerent ad fiscum et quae non, tam quando maritus est haereticus quam quando uxor aut illi; et quando aut quosque teneatur fiscus solve[*f. 254v*]re pretia aut pecuniam quam haereticus mutuo accepit, quia illa vel aliquid loco illius manet in bonis haeretici et quando non, atque alia huiusmodi. Quia tamen paucis dici non possunt et ad iurisperitos potius quam ad theologum spectant, brevitatis causa nunc omitto. Ea copiose et docte inter alios invenies disputata apud Symancam, tit. 9, n. 7³⁴¹, et n. 252³⁴² disputatum invenies utrum bona primogenitorum quae vulgo maioratus vocant, pertineant ad fiscum propter haeresim primogenitorum possidentium, affirmandumque est cum illo etiam haec ad fiscum procul dubio pertinere.

Superest respondeamus ad argumenta proposita. Ad 1 ergo neganda est maior, ut ex dictis patet. Et ad primam illius probationem dicendum est, bona haereticorum manere ipso iure confiscata aut significare vi illius legis manere confiscata expectata tamen sententia qua prius damnetur haereticus ut statim se explicat et subiungit Summus Pontifex, vel significare vi illius legis manere iam obligata fisco in ordine ad confiscationem, ita ut ab haeretico non possint alienari, sed lata sententia retroagatur confiscatio bonorum a tempore commissi delicti; non tamen negare Summum Pontificem ut actualiter sint confiscata ita ut haereticus amittat dominium eorum requiri sententiam qua prius damnetur, quin potius statim subiungere id esse expectandum tamquam quid praerequisitum. Ad primam confirmationem patet responsio: iam enim ostensum est non esse illum sensum illorum verborum, sed aliquem ex proxime assignatis. Ad secundam vero confirmationem, admissa antecedente, neganda est conse-

341. DIEGO DE SYMANCAS, *Institutiones catholice*, c. 9, n. 93-105: ff 32v-36r. (Problemas sobre los bienes de la mujer hereje).

342. JUREM, *ib.*, n. 125-148: ff 39r-45r. sobre los bienes del mayorazgo

quentia, ut ex dictis patet; diversa enim est ratio de poena excommunicationis atque de poena confiscationis, qua punitur quis amissione eorum bonorum quae erant omnino propria eius qui punitur. Appositio [f. 255r] enim illorum verborum, *ipso iure* aut *ipso facto* in lege poenali quae privat huiusmodi bonis non eum sensum facit, quod statim ante latam sententiam teneatur reus illa tradere, sed aliquem ex explicatis, ut dictum est. Ad secundam probationem maioris, dicendum est neque Archidiaconum cui illud tribuit, neque quemquam alium nostrae sententiae affirmare ita trahi retro effectum sententiae ut faciat non fuisse dominum eum qui fuit dominus, sed ut faciat amittere omnia bona non solum quae tunc possidet, sed etiam quorum fuit dominus a tempore commissi delicti. Et mirum est quod Castrus Archidiacono id tribuat, cum neque verbus sit in eo unde id colligi possit. Ad tertiam, neganda est sequela. Sicut enim qui possidet bona vinculata esto verus dominus sit, neque vendere ea neque donare aut alienare potest, eo quod obligata sint certis possessoribus, ita haereticus cum hoc ipso quod crimen committit, vi legis quae ipsum damnat in seipso bona sua habeat obligata fisco non potest ipsa alienare. Vi enim eiusdem legis quassantur omnes alienationes per ipsum factae, quatenus sunt in praeiudicium fisci. Adde legem Manichaeos eas etiam aperte quassare. Ad quartam, admissa antecedente, neganda est consequentia; quia cum bona illa essent iam obligata fisco per crimen prius antequam ad fiscum transmitterentur, transferunt ad filium cum illo onere. Quare damnato patre eripiuntur a filio sicut eriperentur a patre. Quod si essent bona transmissa a patre in dominium filii ante crimen patris aut quae aliunde quam a patre venissent in dominium filii, huiusmodi non confiscarentur propter crimen patris. Unde dos quam ante crimen pater tradidit filiae non confiscatur propter crimen patris atque de huiusmodi bonis verum est quod in primo argumento adducitur ad probationem primae consequentiae. Sic etiam postquam filii aut nepotes aut etiam alii extranei bona ille possederunt 40 annis bona alicuius quem non sciebant esse haereticum, detectum fuit fuisse haereticum et transmissae bona illa post crimen commissum, bona illa confiscari non possent [f. 255v] etiamsi confiscata pertineant ad Ecclesiam Romanam, quia iure praescriptionis possessores illorum transactis 40 annis facti sunt veri illorum domini. Ita sancitum est cap. 2, De

praescriptionibus, lib. 6to. Qui dicunt haereticum a commisso crimine usque ad latam sententiam amisisse dominium suorum bonorum et solum manere apud ipsum legitimam possessionem et usum coram, ad argumentum principale admissa maiore negant minorem, et ad probationem dicunt quod licet in rigore consequentiae illa non sit bona et formalis, nihilominus ex antecedentibus et sequentibus in eodem capite, tum etiam ex natura rei, colligitur mentem Summi Pontificis non fuisse auferre ab illis legitimam possessionem, ita quod tenerentur tradere bona sua fisco, ut ostensum est. Ad id vero quod addit de illis delinquentibus quorum bona civilibus legibus ipso iure confiscantur, dicendum est ex natura rei et usu recepto, qui est optimus interpret legum, sufficienter colligi mentem legislatorum non fuisse obligare illos ut tenerentur ante latam sententiam tradere bona sua fisco neque forte legislatores si vellent possent ad id eos obligare.

Ad 2° argumentum principale, dicendum est in primis nunquam per iudicem ecclesiasticum proferri solum sententiam declaratoriam criminis, sed simul etiam declarari incurrisse poenam amissionis omnium bonorum fisco et adungi relaxari brachio saeculari quando est relaxandus aut admitti in reconciliationem Ecclesiae, atque huiusmodi sententiam esse antequam prohibet Summus Pontifex confiscari bona. Dicendum est deinde quod esto sola sententia declaratoria criminis sufficeret ad confiscationem bonorum id esset quia virtute illa esset declaratoria et ad iudicaturiam poenae a iure statutae. Unde negandum est antecedens si intelligatur de sententia declaratoria quae virtute saltem non sit etiam condemnatoria ad poenam amissionis bonorum. Praeterea admissa antecedente, [l. 256r] neganda est consequentia; et ad probationem negandum est sententiam solum requiri ut constet de crimine. Secundum enim dispositionem iuris ut sententia legis vim habeat in ordine ad delinquentem, requiritur ut per sententiam particularem iudicis applicetur aut etiam moderetur si opus fuerit in ordine ad hanc cognita causa in particulari, et circumstantibus ut dictum est, videlicet evidentia patris sceleris non indigeat clamore accusatoris ut Augustinus ait

363. C. I. C., c. 2, in Sexto, de praescriptionibus, II, 13: ed. Friedberg, 2, 1006a.

capite Evidentia, extra. de accusationibus³⁴⁴. Attamen ut glossa ultima et interpretes ibi notant³⁴⁵, sententia iudicis semper est necessaria.

Ad 3. Negandum est antecedens, videlicet quod tunc fiscus non teneatur restituere haereticis bona ita confiscata. Cum enim haereticus vere sit dominus, et iuste possideat ante latam sententiam, qui ita usurpat raptor est teneturque ad restitutionem. Et ad probationem dicendum est regulam intelligendam esse de re quae poenae nomine iuste est exacta, non vero de re quae rapta est et iniuste usurpata, clarum est enim quod si privata persona poenae nomine aliquid usurparet, teneretur illud restituere; et similiter iudex si iniuste usurparet, nedum exactor qualis est fiscus in ordine ad haereticum non expectata sententia. Regula autem illa adversus quosdam statuta est qui pueriliter existimabant nihil nomine poenae salva conscientia exigí aut retineri posse. Unde in foro etiam conscientiae vim habet, ut illi quos Castus citat, dicebant. Ad Innocentium et Baldum, respondet Symonias, loco citato, n. 179³⁴⁶ eos longe aliud quam verba a Castro citata sonant voluisse, cum videlicet cui exercitio causae a iudice declarata est, posse eam ad effectum perducere sine causae cognitione.

Ad 4, eadem ratione negandum est antecedens. Et ad probationem, dicendum est illa vera esse quando bona illa ipsius sunt, aut ad ipsum pertinent absque aliqua conditione quae nondum sit impleta; bona autem haeretici non pertinent ad fiscum nisi post sententiam iudicis, quae est conditio, sine qua neque haereticus tenetur illa [f. 256v] tradere neque fiscus potest usurpare, ut dictum est. Et plane si probatio haec et praecedens alicuius esset momenti, idem probaretur esto lex poenalis non dicret *ipso iure* aut *ipso facto*; Castus autem non admitteret fiscum in hoc casu usurpare posse bona ante latam sententiam³⁴⁷.

s. Nota marginal: «Circá hoc vide commentarium quod habes super primam secundae, q. 96, a. 4, disp. 9, § Ex quo rursus sequitur Et P. Molinam, De restitutione, tractatu 4, disp. 18 in fine: et tractatu 1, disp. 169

344. C. / C., c. 9, X, de accusationibus et denunt., V, 1: ed. Friedberg, 2. 734.

345. Puede verse, por ejemplo, en la ed. Romana de 1562, 2, 1576, 60.

346. Dico de Symonias, *Institutiones catholicae*, v. 8, n. 78: f. 30r.

Illud verò est hoc loco advertendum cum Soto, 1.º De iustitia et iure, q. 6, art. 6 ante quintam conclusionem³⁴⁷; quod ubi haereticus legitime interrogaretur a iudice de crimine vel quia esset notatus infamia vel quia esset adversus illum semiplena probatio, si haereticus tunc negaret crimen quia fateri tenebatur et per iniuriam iudicium impediret, teneretur ad solutionem poenae et subinde ad tradendum fisco omnia bona sua in form conscientiae; unde si tunc fiscus id certo sciret, posset in recompensationem accipere etiam bona illius, si sine scandalo id efficere posset.

Ad 5 dicendum est, praesidere titulo domini tunc etiam legitime possessionis lege permissae, ut visum est.

De aliis poenis haereticorum.

Disputatio 5.

Haereticus, esto papa sit, deponi potest a dignitate, ut patet capite Si papa, 40 d³⁴⁸. Non solum haeretici, sed etiam credentes, receptatores, fautores et defensores haereticorum admitti non possunt ad ullum beneficium ecclesiasticum aut officium publicum tam ecclesiasticum quam saeculare: et quod secus fuerit attentatus, est irritum et inane, capite Quicumque, paragrapho Haeretici³⁴⁹, et capite Ut commissi, de haereticis, lib. 6³⁵⁰. Praeterea quicumque viri ecclesiastici ad preces haereticorum, credentium, fautorum, receptatorum, aut defensorum haereticorum fuerint adepti dignitates aut quaecumque alia beneficia ecclesiastica sunt ipso facto in perpetuum privati totaliter adeptis. Et si scientes illa ita receperint, sunt inhabiles ad alia [c. 257r] quaecumque in posterum accipienda, capite Quicumque, paragr. Ad haec, de haereticis, lib. 6³⁵¹. Filii etiam haereticorum, credentium, receptatorum, fautorum et defensorum haereticorum usque ad secundam generationem sunt inhabiles ad beneficia ecclesiastica et officia publica perinde atque parentes, capite Quicumque, paragr. Haeretici, de haereticis, lib. 6³⁵². Hoc tamen postea limitatum est per Bonifacium VIII, capite Statutum 2, de hae-

347. Domingo de Soto, De iustitia et iure, l. 1, q. 6, a. 6: pp. 55 b — 56 a.

348. C. J. C., c. 6, D. XL° ed. Friedberg, 1, 148.

349. C. / C., c. 2, § 2, in Sexto, de haereticis, V, 2 ed. Friedberg, 2, 1070.

350. C. J. C., c. 12, in Sexto, de haereticis, V, 2: ed. c., 1075. La cita no parece muy ajustada a lo que se dice en el texto.

351. C. J. C., c. 2, § 3, in Sexto, de haereticis, V, 2 ed. c., 2, 1070.

352. Véase la nota 349.

reticis, lib. 6us, ut intelligatur per lineam paternam usque ad secundam generationem, hoc est ad filios et nepotes, per materiam vero ad primam dumtaxat, hoc est ad filios. Quare si sola mater sit haeretica, filii tantum et non nepotes sunt inhabiles, si etiam pater sit haereticus, nepotes ex filio sunt inhabiles, nepotes vero ex filia minime. Limitatum est praeterea illo eodem capite ut intelligatur solum de filiis et nepotibus eorum haereticorum qui emendati non sunt et reincorporati Ecclesiae exequentes poenitentiam ipsis impositam aut parati illam suscipere et exequi, glossa capitis Statutum citati; Covarrubias, lib. 2 Variarum Resolutionum, capite 8, num. 3us. Et communiter doctores intelligunt poenam hanc extendi ad filios aut nepotes quoscumque etiam non legitimos, modo vir haereticus sit certus ipsorum pater aut avus et non dubius.

Dubitatur utrum filii haereticorum, credentium, fautorum, etc. priventur ipso facto etiam beneficiis et officiis publicis quae iam antea obtinebant quam parentes in tale crimen inciderent. Idem dubium excitari potest de haereticis ipsis, credentibus, fautoribus, receptatoribus et defensoribus, utrum propter huiusmodi crimina priventur ipso facto beneficiis et officiis publicis quae obtinebant antequam in huiusmodi crimina inciderent. Covarrubias, loco citato, n. 4us, ut satisfaciatur huic dubio praesmittit quod regulariter loquendo quando [f. 257v] quis ob aliquod crimen lege aliqua efficitur indignus, aut inhabilis ad obtinenda beneficia aut alia munera et honores publicos, non censetur propter tale crimen privatus obtentis antequam committeret crimen, iuxta glossam communiter receptam Clem. 1 de poenis³⁵³, verbo *obtinenda*; et rursus quod quando aliquis ob crimen aliquod lege aliqua privatur obtentis non propterea patratu crimine censetur inhabilis ad alia obtinenda iuxta glossam communiter etiam receptam Clem. 2 de poenis, verbo *obtentis*³⁵⁴. Quare ut incurrat quis utramque poenam, necesse est ut utraque poena lege exprimatur, atque haec doctrina vera est et communis ac memoriae commendanda. Addit

353. C. I. C. c. 15, in Sexto, de haereticis, V, 2. ed. c., 2, 1075s.

354. Dico de Covarrubias, *Variarum resolutionum*, l. 2. c. 8. n. 3: ed. c. (nota 181), t. 2, p. 190 s.

355. *Ibid.* ib. n. 4: p. 191 s.

356. C. I. C. c. 1. in Clementinis, de poenis, V, 8. ed. Roma 1582, 3, 396, 4-5.

357. C. I. C. c. 2, in Clementinis, de poenis, V 9: ib., 297, 69-72.

deinde Covarrubias³⁵⁸ quod licet caput Quicumque paulo ante citatum solum reddat inhabiles haereticos, fautores etc. tum etiam filios eorum ad beneficia ecclesiastica et officia publica; nihilominus tamen quia capite Ut commissi, paragrapho. Privandi, de haereticis, lib 3to, innuit haereticos privatos etiam esse beneficiis obtentis, quandoquidem concedit inquisitoribus facultatem privandi et privatos esse denunciandi haereticos et fautores, receptatores ac defensores beneficiorum et alius dignitatibus, ubi Covarrubias putat verbum «privandi» appositum esse propter fautores, defensores, et receptatores, verbum vero «privatos esse» propter haereticos quasi ipso iure privati sint beneficiis et officiis quae obtinebant, ideo, inquit, haeretici non solum inhabiles sunt ad obtinenda beneficia et officia publica, sed etiam commissio criminis ipso iure privati sunt obtentis. Vult autem in summa relectis aliis opinionibus inhabiles esse haereticos ad obtinenda, et privatos esse obtentis; fautores vero, defensores et receptatores inhabiles esse ad obtinenda, non tamen privatos esse obtentis, sed posse privari ob crimen commissum, quod confirmat ex capite Excommunicamus 1. paragrapho. Credentes, extra, de haereticis³⁵⁹; ubi de huiusmodi hominibus dicitur quod si clerici sint ab officio et beneficio deponantur, non tamen [f. 258r] dicitur quod sint privati ipso facto; unde privati non sunt antea obtentis, sed privari possunt ob crimen; at vero filios praedictorum omnium vult inhabiles esse ad obtinenda, non tamen esse privatos antea obtentis, neque privari posse propter crimen parentum.

Placet tamen magis dicamus cum Castro, 2 De iusta haereticorum punitione, cap. 9^a; neque haereticos privatos esse ipso facto beneficiis et officiis publicis quae obtinuerunt ante haeresim commissam. Ratio autem quae me movet est, quia nullum est ius, quod hactenus viderim, quod id doceat; poenae autem restringendae sunt et non ampliandae. Caput autem Ut commissi, paragrapho Privandi³⁶⁰, cui potissimum nititur Covarrubias plenior et longe meliorem habet interpretationem iuxta hanc nostram sententiam quam iuxta sententiam ipsius, videlicet quod

358. Veanse las notas 354s.

359. C. I. C. c. 12, in Sexto, de haereticis, V, 2: ed. Friedberg, 2, 1075.

360. C. I. C. c. 13, X, de haereticis, V, 2: ed. Friedberg, 2, 788.

361. ALFONSO DE CASTRO, De iusta haereticorum punitione, l. 2, c. 9: ff. 109r-109r.

verbum «privandi» appositum sit propter beneficia et officia obtenta ante crimen commissum, nam huiusmodi beneficia et officia privandi sunt per sententiam iudicis, non vero sunt ipso facto privati, verbum vero «vel privati» esse denuntiandi» appositum sit propter beneficia et officia quae obtinuerunt crimine iam commisso; nam huiusmodi ipso iure sunt privati, cum iuxta rura citata ad illa sint omnino inhabiles. Confirmatur nostra sententia ex capite Ad abolendam, extra, de haereticis³⁶², ubi dicitur quod haeretici deprehensi si ecclesiastici sint totius ecclesiastici ordinis praerogativa nudentur, et sic officio et beneficio nudati relinquuntur curiae saeculari. Ubi innuitur ipso facto propter crimen non esse nudatos obtentis. Quaedam autem iura quae citat Covarrubias³⁶³ ex argumentato capite Quo iure B. d.³⁶⁴, et cap. 1 et 2. 28, q. 7³⁶⁵ nihil contra nos probant si recte inspiciantur.

Ex dictis colligo cum Castro³⁶⁶, quod si haeretici aut fautores, receptatores vel defensores haereticorum post crimen commissum obtineant beneficium aut officium teneantur restituere [f. 258v] fructus quos inde receperunt, ut haereticus teneatur restituere stipendium cathedrae quam obtinuit universitati aut ei quem iniuste impedivit ne eam obtinere, qui ut non habebat ius ad illam ita neque ad fructus et stipendium illius. Si vero obtinuerant officium aut beneficium ante crimen commissum, non tenentur restituere fructus; fiscus tamen lata sententia occupabit quicquid fructus inventum fuerit in bonis haeretici aut restituentur Ecclesiae, iuxta dicta disputatione tertia³⁶⁷.

Dubium praeterea est utrum filii haereticorum, fautorum et caeterorum qui nati sunt ante commissum crimen parentum, inhabiles etiam sint ad beneficia ecclesiastica et officia publica perinde atque reliqui qui nati sunt post crimen commissum. Et ratio dubitandi est, quia in aliis criminibus, quae iure civili puniuntur, quando poena extenditur ad filios propter crimen parentum, solum extendi censetur ad filios natos post crimen com-

362. C. I. C., c. 9. X, de haereticis, V, 1: ed. Friedberg, 2, 781.

363. DIXON DE COVARRUBIAS, *Verfaruz Resolucionum...*, l. 2. c. 8, n. 4 ml. c., l. 2, 191 a.

364. C. I. C., c. 1, D. VIII: ed. Friedberg, 1, 12x.

365. C. I. C., c. 1 et 2, C. XXIII, Q. 7: ed. Friedberg, 1, 950 y 951.

366. ALFONSO DE CASTRO, *De iuste haereticorum poenitione*, l. 2. c. 9: ff. 108v-109r.

367. Véanse las págs. 251-254 (603-607).

missum, etiam in crimine laesae maiestatis, ut latius invenies disputatum apud Castrum, 2 De iusta haereticorum punitione, capite 1³⁶⁸; Covarrubiam, libro 2 Variarum Resolutionum, cap. 8, num. 5³⁶⁹ et Symancam, titulo 29, num. 22³⁷⁰ et apud alios quos illi citant.

Castrus, loco citato³⁶⁸, et 1 De lege poenali cap. 7³⁷¹, et Covarrubias loco etiam citato³⁶⁹ licet dubiam relinquunt hanc questionem multis tamen pro utraque parte adductis eam partem sequuntur quae affirmat filios etiam qui nati sunt ante crimen parentum inhabiles esse ad officia publica et beneficia ecclesiastica. Potissimum moventur in primis, quia capite Filii, de haereticis, libro 6³⁷² filii eorum qui tempore mortis ad se admiserunt haereticos ut circa illos exercerent ritus suos, in certo quodam casu decernuntur non debere admitti; clarum autem est huiusmodi filios non esse natos aut conceptos post mortem patris. Deinde moventur, quia capite Quicumque, paragrapho Haeretici³⁷³, et capite Statutum 2, de haereticis, lib. 6³⁷⁴ nulla facta distinctione de filiis natis ante crimen patris, et post, filii haereticorum propter crimen patris inhabiles statuuntur ad beneficia ecclesiastica [f. 259r] et officia publica; ubi autem lex non distinguit, neque nos distinguere debemus. Iacobus vero Symancas, loco citato³⁷⁰, cum multis aliis contrariam sententiam tenet, filios videlicet natos ante crimen parentum inhabiles non esse. Movetur autem cum ob alia, tum etiam quia nulla lex canonica est quae nominatim eos inhabiles reddat. Quare cum legibus civilibus quibus filii puniuntur propter delicta parentum, solum intelligantur puniri qui nascuntur post delictum, non est verisimile mentem Pontificum in iure canonico esse in similibus legibus statutis post civiles nomine filiorum alios intelligere quam qui nati sunt post delictum parentum. Praeterea, quia honores et privilegia concessa parentibus, sibi et filiis suis non intelliguntur extendi nisi ad filios natos post talem concessionem, nisi

368. ALFONSO DE CASTRO, *De iusta haereticorum punitione*, l. 2. c. 91 ff. 137r a — 108r a.

369. DIEGO DE COVARRUBIAS, *Varias Resolutiones*, l. 2, c. 8 n. 5: ed. c., t. 2, ff. 191 b — 192 b.

370. DIEGO DE SIMANCAS, *Institutiones catholicae*, c. 29, n. 16: ff. 99v-101v.

371. ALFONSO DE CASTRO, *De potestate legis poenalis*, l. 1, c. 7: ed. c., pp. 278 b E — 279 b D.

372. C. I. C., c. 3, in Sexto, de haereticis, V, 2: ed. c., 2, 1370.

373. C. I. C., c. 2, § 2, in Sexto, de haereticis, V, 2: ib.

374. C. I. C., c. 15, in Sexto, de haereticis, V, 2: ib., cols. 1075a.

peculiaris fiat mentio quod se extendant etiam ad natos ante concessionem; ergo neque poenae statutae parentibus et propter eos, eorum filiis intelligi debent extendi ad filios natos ante crimen, quandoquidem poenae sunt restringendae et favores ampliandi et benignior interpretatio legis sit eligenda, ubi lex illam patitur. Adde, quod ex concilio Toletano 13 capite 1.^o³⁷⁵ manifeste habetur filios natos ante haeresim patris non affici poenis iuris neque privari honoribus quibus ante crimen poterantur cum parentibus. Nam cum eo capite restituuntur parentes in pristinos honores indulgentia principis et concilii restituuntur etiam filii nati post scelus commissum, non facta mentione de filiis natis ante scelus quasi tali restitutione non indignissent.

Covarrubias, in 2.^a sua editione³⁷⁶, respondet huic argumento a Simanca propositio Concilium illud non fuisse generale neque a Sede Apostolica approbatum; sed certe praelati et viri docti qui convenerunt ius non ignorabant. Commodius dixisset poenas illas per principes Hispaniae iuxta leges [c. 259v] civiles iuris communis et Hispaniae fuisse statutae, non vero per Summum Pontificem. Et praeterea iura Sixti decretalium post illud concilium fuisse statuta; nihilominus concilium illud non desinit favere sententiae Symancae.

Ego haec in parte anceps etiam sum, neutramque sententiam iudico improbabilem. Qui voluerit defendere sententiam posterio-rem ut benigniorem, in quam caeteris partibus semper est inclinandum. Ad cap. Filii, de haereticis, lib. 8.º dicit caput illud perinde loqui de filiis atque de aliis haeredibus de quibus constat non puniri inhabilitate ad beneficia et officia publica propter crimen defunctorum. Intererat autem filiis natis ante crimen commissum defendere patrem, tum ne amitterent bona patris, quorum erant dominus tempore mortis quae propter crimen erant confiscanda, tum etiam quia ignominia parentum in filios redundat. Quare ex illo capite nihil colligitur. Ad alia vero duo capita dicendum est quod licet absolute de filiis haereticorum loquantur, intelligenda tamen sunt ut communiter intelligi consueverunt similes leges civiles quae ante illa iura puniebant filios propter peccata parentum.

375. *Concilium Toletanum XIII*, c. 1: ed. Vives, pp. 415s.

376. DIEGO DE COVARRUBIAS. *Variarum Resolutionum...*, l. 2, c. 8, n. 5: ed. c., t. 2, p. 192 b.

Petes utrum illi qui ad beneficia et officia publica sunt inhabiles promoveri possint ad sacros ordines. Praetermissa quorundam sententia, dicendum est cum Symanca, loco citato, num. 1° et cum Tertia Instructione Vallisoletana³⁷⁷, capite 11°, promoveri non posse. Sacri enim ordines ad maxima officia ecclesiastica exercenda ordinantur, et ab huiusmodi officiis potius quam a quibuscumque aliis arceri debent huiusmodi homines.

Petes ulterius utrum filii eorum qui, quod relapsi sunt, relaxantur brachio saeculari, inhabiles sint ad officia et beneficia publica, si parentes non moriantur haeretici. Symancas, loco citato, num. 17° et quidam alii putant eos non esse inhabiles quia parentes eorum vere in [f. 260r]corporati sunt Ecclesiae et fideles discesserunt eisque non denegantur sacramenta poenitentiae et Eucharistiae, ut patet capite Super eo, de haereticis, lib. 6°. Quare iuxta limitationem Bonifacii VIII cap. Statutum 2.^o³⁷⁸, filii eorum non sunt inhabiles ad officia et beneficia publica; aliis vero, quos ibi refert Symancas, magis placet oppositum. Puto autem distinguendum esse. Si enim adeo constat illos non fecte converti ad veram fidem, ut ad arbitrium prudentis viri digni sint quibus sacramenta Ecclesiae ministrentur, credo filios eorum non esse inhabiles, ut dicebat Symancas³⁷⁹, quia de numero eorum haereticorum sunt quos emendatos esse constat; filii autem talium sunt quos Bonifacius VIII non vult esse inhabiles, ut patet intuitu litterarum cap. Statutum. In sententia autem istorum meo iudicio pronunciari non debet quod tamquam ficti et impenitentes relaxantur brachio saeculari, sed quod tamquam relapsi relaxantur, iuxta dispositionem iuris canonici. At vero si tales sint, ut suspicio sit eos fecte converti ne crementur vivi, vel ne ipsi aut ipsorum filii patiantur alia incommoda, ut commu-

t. Ms: Hispalens)

377. DIEGO DE SYMANCAS, *Institutiones catholicae*, c. 29, n. 1: f. 99v.

378. Symancas cita la *Instrucción Vallisoletana*; Molina la *Hispalensis*. La cita corresponde a la de Valladolid: Instrucción tercera de la Inquisición de España, dispuesta por el primer inquisidor general fray Tomás de Torquemada en Valladolid a 27 de octubre de 1488. Puede verse en: JUAN ANTONIO LLORENTE, *Anales de la Inquisición de España*, t. 1, Madrid 1812, p. 431.

379. DIEGO DE SYMANCAS, o. et l. c. (nota 377), n. 7 f. 101v.

380. C. I. C., c. 4, in Sexto, de haereticis. V. 2: ed Friedberg. 2, 1070s.
381. Véase la nota 379.

niter esse solet et fuste existimari potest nisi sint apertissima indicia in contrarium, credo filios eorum inhabiles esse; quia non constat parentes emendatos esse et incorporatos Ecclesiae, neque huiusmodi hominibus Eucharistia ministrari debet neque solet, secus autem est de sacramento poenitentiae quod ubi non est evidentia eos haereticos esse, aut mentiri in confessione, ministrari debet stando dictis et confessioni ipsorum in foro conscientiae.

Circa poenam de qua disputamus illud advertendum est: cap. Excommunicamus 1.º, paragr. Credentes, de haereticis³⁰², credentibus, receptatoribus, fautoribus et defensoribus haereticorum eam poenam statutam esse ut si postquam aliquis tali fuerit excommunicatione notatus, intra annum satisfacere contempserit, ipso [f. 260v] iure sit infamis neque ad publica officia et concilia, neque ad eligendos alios ad officia et concilia, neque ad testimonium admittatur, sit etiam intestabilis ita ut nec testandi liberam habeat facultatem, nec ad haereditatis successionem accedat, nullusque illi super quodcumque negotium respondere teneatur, et ipse altis respondere cogatur. Si iudex fuerit, sententia illius nullam obtineat firmitatem, neque causae ad eius audientiam deferantur; si fuerit advocatus nullatenus eius patrocinium admittatur; si tabellio instrumenta confecta per ipsum nullius sint momenti, et in aliis fidelibus [sic] idem est observandum; si fuerit clericus, ab omni officio et beneficio deponatur. Clericis praeterea praecipitur ut huiusmodi hominibus ecclesiastica sacramenta non ministrent, neque eos tradant christianae sepulturae neque eleemosynas aut oblationes eorum accipiant, alioquin suo priventur officio ad quod numquam restitui possint absque speciali indulto Sedis Apostolicae; si regularis fuerit praecipitur ut in dioecesi ubi haec non servaverunt non serventur eorum privilegia.

Alia poena haereticorum est ut qui vel ipsos vel credentes, fautores etiam praesumpserit ecclesiasticae tradere sepulturae sit ipso facto excommunicatus, neque absolutionis beneficium accipiat nisi propriis manibus extumulet et proiciat huiusmodi hominum corpora. Insuper decernitur ut talis locus perpetuo careat sepultura, cap. Quicumque, paragr. 1.º, de haereticis, lib. 8.º.

302. C. I. C., c. 13. § 5, X. de haereticis, V, 7; ed. Friedberg, 2, 780.

303. C. I. C., c. 2, in Sexto, de haereticis, V, 2; ed. Friedberg, 2, 1069s.

Damnati de haeresi relaxantur brachio saeculari puniendi, degradandi tamen prius si fuerint clerici cap. Ad abolendam³⁸⁴, cap. Excommunicamus 1.º, paragrapho Dammati³⁸⁵ et cap. Excommunicamus 2, extra, de haereticis³⁸⁶. Est vero legibus civilibus ea poena huiusmodi hominibus statuta ut comburantur. Porro de haeresi damnantur etiam filii qui suspecti de haer[esi] 261r[esi], et vocati ut de fide respondeant, contumaces fuerint in comparendo, et per annum sustinuerint excommunicationem quemadmodum quod non compareant, cap. Cum contumacia, de haereticis, lib. 6³⁸⁷.

Si haereticus admonitus abiurata haeresi redire voluerit ad Ecclesiae unitatem, admitti debet, nisi sit relapsus; neque relaxandus est brachio saeculari et absolvi debet ab excommunicatione in forma Ecclesiae, infunctis consuetis poenitentibus, quarum una est ut perpetuo carceri mancipetur, iuxta caput Excommunicamus 2. paragr. Si qui, extra, de haereticis³⁸⁸. Admonentur tamen inquisitores ut solerter attendant ne simulata poenitentia redeant. Haec habentur cap. Ut officium, paragr. 1.º, de haereticis, lib. 6³⁸⁹ et cap. Ad abolendam, extra, de haereticis³⁹⁰ Si de hac re longiorem desideras disputationem, lege Castrum, 1.º lib. De iusta haereticorum punitione, cap. 12³⁹¹.

Porro abiurare haeresim est damnare et detestari haeresim confitendo errorem esse et profitendo oppositum. Est autem mos antiquissimus in Ecclesia Dei ut haeretici, aut de haeresi suspecti, haereses in quibus sunt deprehensi, aut de quibus sunt suspecti, publice abiurent etiam in scriptis subscriptis propria manu, solebatque id fieri in conciliis generalibus aut provincialibus. Huc vero abiurant haeretici aut qui de haeresi sunt suspecti publice coram Episcopo aut coram inquisitoribus in theatro ubi sententia eorum publica proferatur, quamvis qui solum damnantur ut leviter suspecti non soleant abiurare publice in theatro, sed domi coram inquisitoribus in ipsorum tribunali.

384. C. I. C., c. 9, X, de haereticis, V, 7: ib., 781.

385. C. I. C., c. 13, § 1, X, de haereticis, V, 7: ib., 781.

386. C. I. C., c. 15, X, de haereticis, V, 7: ib., 789.

387. C. I. C., c. 7, in Sexto, de haereticis, V, 2: ib., 1071.

388. C. I. C., c. 15, § 1, X, de haereticis, V, 7: ib., 789.

389. C. I. C., c. 11, in Sexto, de haereticis, V, 2: ib., 1073.

390. C. I. C., c. 9, X, de haereticis, V, 7: ib., 781.

391. ALPONSO DE CASTRO, De iusta haereticorum punitione, l. 1, c. 2. ff. 82r-85v.

Duplex autem est abiuratio, quaedam generalis, non solum haeresium in particulari de quibus damnati sunt aut accusati et damnati tanquam suspecti, sed etiam omnium [f. 261v] aliarum in particulari et in universum; quaedam autem particularis earum tantum haeresium, de quibus damnati sunt aut accusati et damnati tanquam suspecti. Et licet in iure canonico non reperitur textus, in quo praecipitur ut haeretici aut suspecti in fide de omnibus in universum haeresibus et erroribus fidel contrariis publice ablurent, id tamen et fieri et praecipere posse colligitur ex cap. Accusatus, paragrapho. Eum vero, de haereticis, lib. 6^m ubi dicitur eum qui in unam haeresim incidit si in universum haereses abiuravit et postea incidit in aliam, iudicandum esse relapsum. Hodie vero consuetudo obtinuit, optimoque iure sancitum est, ut omnes abiurent non solum de haeresibus de quibus fuerunt accusati aut convicti, sed etiam de omnibus aliis in universum: abiurant vero iure iurando affirmando se damnare et detestari haereses de quibus damnati et accusati sunt, sed etiam quascumque alias, atque integre profiteri fidem Ecclesiae Romanae et simul etiam iure iurando se astringendo ad quaedam alia. Formam abiurationis habes apud Castrum, l.^o De iusta haereticorum punitione, capite ultimo³⁹²; quo capite, tum etiam apud Symancum in Institutionibus, titulo 1.^o³⁹³, longiorem de hac re invenies disputationem.

Relapsi absque ulla audientia praecipuntur relaxari brachio saeculari capite Ad abolendam, extra, de haereticis, lib. 6^m. Attamen licet eis non concedatur venia in ordine ad mortem temporalem et ad alias poenas corporales vitandas, si tamen ex corde poeniteant, in eisque manifesta signa poenitentiae appareant, neque poenitentiae neque Eucharistiae sacramenta eis denegantur, et eadem ratione credo quod neque Extremae Unctionis si in carcere ex infirmitate ab hac vita discedant, cap. Super eo, proxime citado³⁹⁴. Relapsus in primis is dicitur qui damnatus de aliqua haeresi post illam abiuratam iterum in eam incidit. Relap-

392. C. I. C., c. 8, § 1, in Sexto, de haereticis, v. 2: ed. Friedberg, 2, 1072.

393. ALFONSO DE CASTRO, De iusta haereticorum punitione, l. 1, c. 24. f. 77r a-b.

394. DIEGO DE SIMANCAS, Institutiones catholicae, c. 1: ff. 14r. La fórmula, en el n. 27: ff. 5v-6r.

395. C. I. C., c. 9, X, de haereticis, v. 2: ed. Friedberg, 2, 581.

396. C. I. C., c. 4, in Sexto, de haereticis, v. 2: ib., 1071.

sus praeterea iuris fictione seu praesumptione is dicitur qui damnatus tamquam vehementer suspectus de aliqua haeresi [c. 262r] post illam abiuratam in eam incidit. Quod si solum damnatus esset tamquam leviter suspectus, licet gravior sit puniendus quam si talis damnatio non praecessisset non tamen censetur relapsus, esto in eandem haeresim incidat de qua fuit suspectus. Haec habentur capite Accusatus, paragrapho 1.^a de haereticis, lib. 6.º.

Damnatus de una haeresi, si universaliter haereses abiuravit, et postea in aliam haeresim diversam incidat, relapsus est reputandus, eodem cap. paragrapho Eum vero.^o Unde inferunt Glossa, ibidem.^o, et Castrus, De iusta haereticorum punitione, cap. 2.º, quod si solum abiurasset haeresim in quam inciderat, incidendo postea in aliam diversam, non reputaretur relapsus, quia ob id possuit Summus Pontifex: *Si haeresim generaliter*³⁹⁷ *abiuravit*, ut in eo casu exciperet eum qui haeresim commissam solum abiuravit, et praeterea quia textus non plus sonat, et praecae non sunt ampliandae. Praeterea ille de cuius lapsu in haeresim vel ante abjuracionem constiterat, vel post abjuracionem constat, si haereticus post abjuracionem accipiet, deducat, excitet, seu associet aut munera vel dona eis donet vel mittat seu favorem eis impendat. Qui excusari non possit censetur etiam iuris praesumptione relapsus, et ut talis punitur, cap. Accusatus citato, paragrapho Ille quoque³⁹⁸, quia haec ex approbatione erroris quem abiuraverat, censetur provenire.

Hinc colligit Castrus, locum citato³⁹⁹, et bene, quod condemnatus ut vehementer suspectus, de quo post abjuracionem non constat quod in haeresim abiuratam incidisset, ut ante abjuracionem non constabat, esto haereticus associet, visitet, etc., non est censendus relapsus, quia neque ex hoc textu neque ex alio id habetur, quin potius hic textus innuit oppositum dicens: *Si de lapsu in haeresim constiterit* quasi si non constet, sed solum sit suspectus

397. C. I. C., c. 8, in Sexto, de haereticis, V, 2: 16, 1072.

398. Véase la nota 392.

399. Véase verse, por ejemplo, en la ed. Roma 1582, 3. 621, 40-53.

400. ALFONSO DE CASTRO *De iusta haereticorum punitione*, l. 2, r. 2: ff. 82r b—82v a.

401. C. I. C., c. 8, § 1, in Sexto, de haereticis, V, 2: ed. Friedberg, 2, 1072. Las palabras del texto son: «... et postmodum haeresim simpliciter vel generaliter abiuravit...».

402. C. I. C., c. 8, § 2, in Sexto, de haereticis, V, 2: 16.

403. Véase la nota 400: f. 82v.

Id non intelligatur. Adde quod poenae non sunt ampliandae; voluit ergo et merito Ecclesia quod hoc ut aliquis relapsus habeatur, constet eum semel [f. 262v] saltem in haeresim incidisse et non sint omnia, propter quae damnatur, purae suspicionis. Adverte tamen quod hic de quo loquimur gravius multo est puniendus, maiorque purgatio canonica est ei intingenda quam si non praecessisset damnatio et abiuratio quae praecessit.

Dubium est hoc loco, utrum qui damnatus de una haeresi post abiurationem universam deceptus, deduxit et haereticos alterius haeresis, sit condemnandus tamquam relapsus ut quidam natus de Iudaismo recepit lutheranum aut contra, vel qui damnatus de haeresi circa mysterium Trinitatis recepit apostatam ad Iudaismum aut lutheranum aliqueum. Respondendum est negative cum Castro, locu citato⁴⁰⁴; cui subscribit Symancas, titulo 57, num. 6 et 7⁴⁰⁵. Et ratio est, quia ob id qui abiuravit haeresim in quam constat incidisse, censetur relapsus si recepit haereticos aut eos deducit, etc., quia, ut dicitur in illo parag. Ille quoque⁴⁰⁶, non est dubium cum ex approbati prius a se erroris consequentia id fecisse. Cum ergo haec ratio non cernatur quando quis recipit aut deducit haereticos diversi erroris et lux cesset ubi cessat ratio legis fit ut propter decisionem parag. illius, iste non sit censendus haereticus, maxime cum poenae non sint extendendae. Alias rationes vide apud Castrum⁴⁰⁷.

De eo qui damnatus de haeresi post illam abiurationem in eam incidit, si antequam esset delatus et antequam sciretur ita ut posset deferri propria sponte veniret ad inquisitores et vere confessus peteret veniam credit Castrus, locu citato, quod non esset tamquam relapsus damnandus, sed illi esse parcendum inuncta graviori poenitentia quam si antea non fuisse damnatus, quod verum arbitror saltem iuxta epicheam et benignam interpretationem iurium. Vide apud Castrum motiva quae ad hoc adtecit⁴⁰⁸.

404. Vêse in nota 400: f. 83 r-v.

405. DIEGO DE SIMANCAS, *Institutiones catholicoe*. c. 55, n. 3: f. 197r.

406. C. J. C., c. 8, § 2, in Sexto, de haereticis, V, 2: ed. c. 2, 1072.

407. ALFONSO DE CASTRO, o. et l. c. (nota 400), f. 82r b.

408. IDEM, ib.: f. 82v b.

Alla poena haereticis statuitur quod emancipatio per eos facta a tempore commissi delicti est ipso iure nulla, quin potius a commisso delicto filii ipsorum manent sui iuris eis non subiecti, cap. Quicumque, paragr. Ultimu, de haereticis lib. 8us.

[c. 263r] Alia etiam est qua servi et quicumque alii quocumque pacto quacumque firmitate vallato haereticis erant astricti, liberentur ab omni debito fidelitatis, dominii, et totius obsequii. hinc ipso quia manifestum est eos in haeresim incluisse, cap. ultimo, extra, de haereticis⁴⁰⁹. De hac autem poena aliquid diximus q. 10 art. 10us. Et latius Deo dante aliquando dicemus

De denunciatione.

Diputatio 6.

Haereticus omnis atque apostata denunciandus est sub poena excommunicationis latae sententiae, quae in edictis inquisitorum apponi solet. Tempus autem ibi praescriptum loco trinae mentionis canonicae intra quod quisque sub illa poena tenetur denunciare intelligitur deinceps est praescriptum a tempore quo quis scit delictum alterius. Quare cum tempus illud modo sit triginta dierum sit ut a tempore quo quisque scit aliquod crimen teneatur illud denunciare intra triginta dies sub poena excommunicationis latae sententiae. Adverte tamen quod si sit periculum in mora, quia delinquens fugiet atque pervertet alios, peccabit mortaliter qui ante illud tempus non denunciaverit modo id efficere possit. In universum sub eadem poena denunciandum est intra idem tempus de illis omnibus de quibus edictum praecipit denunciare. Adverte tamen quod si ibi foro conscientiae confessarius invenerit aliquem de numero eorum de quibus praecipitur denunciari non fuisse haereticum, poterit illum absolvere, nisi aliunde casus ille fuerit reservatus comparatione talis confessarii. Qui tamen exterius sciverit illum ita deliquisse aut fecisse id quod praecipitur denunciari, tenebitur sub poena excommunicationis deferre illum

409. C. I. C., c. 2, § 4, in Sexto, de haereticis, V, 2: ed. c., 2, 1070.

410. C. I. C., c. 16, X, de haereticis, V, 7: id., 789s.

411. Lois de Moulins, *Annotations* de II. II. divi Thomae. q. 10. a. 13.
Archiv. Gran 42 (1879) 176-179.

ad inquisitores; v. g.: in edicto praecipitur ut quicumque sciverit aliquem vivente priore uxore alteram duxisse sub poena excommunicationis id denuntiet inquisitoribus. Et ratio est, quia praesumitur male sentire de sacramentis et esse suspectus in fide [f. 263v] Si ergo confessarius in confessione inveniat eum qui ita duxit duas uxores ex luxuria et non ex errore in fide deliquisse, poterit eum absolvere a peccato, et tamen quicumque exterius noverit illum duas duxisse uxores tenetur eum denuntiare inquisitoribus sub poena excommunicationis. Item edictum praecipit ut quicumque sciverit aliquem invocare daemonem aut conculcare imagines, illum denuntiet, quia revera suspectus est in fide. Quod si confessarius in confessione inveniat invocantem daemonem nondum interius errasse in fide neque apostatatum esse, aut eum qui conculcavit imagines ira percitum etiam cum odio Dei, imaginum aut sanctorum id fecisse, sine errore tamen in fide, poterit eum absolvere. Qui tamen id exterius cognoverit, tenetur sub poena excommunicationis eum denunciare inquisitoribus. Unde infero quod si aliquis in aliquo simillimum criminum complicem habeat, licet ipse non habeat errorem in fide tenetur complicem denuntiare, nisi sciat eum esse iam emendatum iuxta ea quae subdicemus. Illud advertam punire sortilegos, et divinatores non pertinere ad inquisitores, sed ad ordinarius, nisi quando haec ita fiunt ut haeresim saplant, Cap. Accusatus paragr. Sane. de haereticis. lib. 6us. Quidquid ergo haeresim sapit, ad tribunal inquisitorum pertinet atque ad ipsos est deferendum.

Dubium est hoc loco utrum in crimine haereseos locum habeat correctio fraterna, quasi praecedere debeat denunciationem inquisitoribus faciendam, ut si ita lucrati fuerimus fratrem, desistamus a denunciatione, quae ordinatur ad punitionem criminis.

Sit autem 1.º conclusio Regulariter et absolute loquendo praecedere non debet, sed statim nulla praevia admonitione is de quo constat vere esse haeticum denuncian[f. 264r]dus est inquisitoribus. Haec est Castri, 2 De iusta haereticorum punitione, cap 25us; Suti, 5 de iustitia et iure, q. 5, art. 1.º 11; Navarri, in

412. C. J. C., c. 8, § 4, in Sexto, de haereticis, v. 2: ed. Friedberg, 2, 1072

413. ALFONSO DE CASTRO, De iusta haereticorum punitione, l. 2, c. 25: f. 172v n.

414. DOMINGO DE SOTO, De iustitia et iure, l. 5, q. 5, n. 1: ed. c., pp. 411 b-413 [La edición citada tiene 401] a.

Manuali, cap. 18, num. 58¹⁴⁵. Symancas, titulo 19¹⁴⁶; et communis atque usu recepto comprobata. Antequam autem eam probemus illique rationem reddamus supponendum est unumquemque sub reatu peccati mortalis, etiam non requisitum, teneri revelare iudici per se vel per alium denunciando vel accusando quodcumque crimen quod facile reipublicae potest graviter nocere, quando alia via id non potest impedire; idque esto in secreto fuerit et commissum, modo secretum ad sigillum confessionis non pertineat. Unde D. Thomas, infra, q. 70, art. 1 ad 2¹⁴⁷, ita inquit: Circa ea quae aliter homini quam per confessionem sub secreto committuntur, distinguendum est; quandoque enim sunt talia quae statim cum ad notitiam hominis venerint, homo ea manifestare tenetur; puta si pertineant ad corruptionem multitudinis spiritualem vel corporalem, vel in grave damnum alicuius personae vel si aliquid aliud est huiusmodi quod quis propalare tenetur, vel testificando vel denunciando. Et contra hoc debitum obligari non potest per secreti commissum. Hactenus D. Thomas. Quod si rationem huius rei desideras haec est, quia praeterquam quod unusquisque iure naturali plus tenetur prospicere bonum commune quam particulare alicuius, eodem etiam iure tenetur vitare ac impedire damnum quod alteri et maxime reipublicae vel multitudini imminet ex malitia et peccato alterius, idque etiam cum damno famae eius, cuius malitia et peccato imminet tale damnum. Quare cum quando aliquis aliter non potest impedire huiusmodi damnum quam revelando crimen de quo loquimur iudici, iure naturali tenetur id efficere etiam cum damno famae alterius. Et esto illi obiciat poenam qua dignus est propter suam culpam, fit ut cum secretum circa huiusmodi crimina celanda sit de re iniqua cuius oppositum homo tenetur iure naturali facere, impedire non possit obligationem qua [c. 264v] quis tenetur huiusmodi crimina manifestare, esto iure iurando homo se astrinxisset ad tale secretum servandum; tunc enim iuramentum esset de re iniqua ac proinde nullam induceret obligationem. Hinc licet colligere quod cum crimen haeresis reipublicae sit: pestilentissimum et nocentissimum, facileque possit eam in-

145. MARTIN DE AVILA, *Exhibition seu Manuale confessorum*, c. 18, n. 56; ed. c., t. 1, p. 281 a.

146. DIEGO DE SIMANCAS, *Institutiones catholicae*, c. 18; f. 67.

147. THOMAS AQUINAS, *Summa Theologiae*, II. II., q. 70, a. 1 et 2; ed. Leonica, 9. 116 b.

ficere, nam ut Paulus, 2 Tim. 2⁴⁰, ait: Sermo haereticorum ut cancer serpit; et praeterea maxime referat reipublicae mundam esse ab omni hoc crimine atque ut munda conservetur alia coercantur et contineantur hac in parte in officio maxime reipublicae referat nullum haereticum praetermitti impunitum, sit ut non solum admonitus privatim aut communiter per edictum publicum, sed etiam [non] admonitus teneatur unusquisque detegere hoc crimen inquisitoribus saltem quando aliter non potest omnino illud extinguere, ita ut nullum ex eo periculum imminet reipublicae, teneaturque id efficere esto sub quocumque secreto (praeterquam sigilli confessionis) id acceperit aut sciverit, et esto iure iurando se astruxerit ad id nunquam detegendum, atque in proposito locum habet illud Augustini⁴¹⁹: qui veritatem occultat, et qui prodit mendacium, uterque reus est, ille quia prodesse non vult, iste quia nocere desiderat.

Hoc praehabito rationes se mutuo adiuvantes propter quas regulariter loquendo is de quo constat esse haereticum, statim est denunciandus nulla praevia correctione fraterna, inter alias sunt quae sequuntur. Prima est, quia correctio fraterna tunc solum est praemittenda, ut videbimus in proprio loco, quando spes est ea via nos lucraturus fratrem; quando autem non est talis spes nulla praevia correctione fraterna est statim denunciandus praelato vel iudici; in proposito autem, ex una parte modica aut nulla est spes emendandi per correctionem fraternam regulariter loquendo, quoniam cum de ratione haeretici [f. 265r] sit pertinacia, hoc est, quod discedat ab eo quod videt tenere Ecclesiam universalem, quis quaeso iuste sperabit sua privata admonitione se lucraturum ei ut oportet conversurum illum cui iudicium totius Ecclesiae non sufficit? Maxime cum experientia esse soleat in contrarium, Et Paulus Tit. 3⁶⁰ eo tempore quo non erant vires in Ecclesia ad puniendum haereticum. Titum tan-

418 2 Tim 2, 17.

419. La cita pudo tomarla Molina de THOMAS HIBERNICUS, *Flores omnium pene Doctorum...*, Lyon 1575, o de otro Florilegio que tuviera a mano. Thomas Hibernicus la trae en el v. *Veritas*, h (p. 914), y remite al margen al libro *De aposte christiano* de San Agustín. En otras ediciones posteriores (por ejemplo, en la de Barcelona 1869) se repite la misma referencia. No hemos podido, sin embargo, encontrar esa cita en el *De aposte christiano*.

420. Tit 3, 10a.

tum episcopum admoneat ut haeticum hominem post unam et secundam correptionem devitet quasi incorrigibilem et de quo modica sit spes correctionis, dicens: sciens quia subversus est qui huiusmodi est et delinquat, cum sit proprio iudicio condemnatus. Ex alia autem parte est periculum ne alios praevertat, ne se fingat conversum, ut non deferatur ad inquisitores et interim secreto inficiat Ecclesiam, ne alios habeat complices quos teneatur detegere et qui Ecclesiam devastant ipsumque docuerint ne fugiat cum videat se admoneri et eo se conferat ubi tuto perseverare poterit in sua haeresi et alios inficere. Adde quod expedit maxime bono communi ut huiusmodi homines acerrime et quam citissime puniantur, ut acerbitate poenae scientesque nullum impunitum praetermitti, contineantur in veritate fidei et unitate Ecclesiae tantumque malum non habeat in republica. Plane haec ratio tam efficax est habita consideratione boni publici, cui Christus per praeceptum correctionis fraternae non intendit derogare propter bonum privatum famae aut bonorum temporalium delinquentis ut quam rarissime admittendum sit in crimine haereseos habere locum correctionem fraternam et ut in dubio qualicumque semper denunciandum sit nulla praevia correctione fraterna.

Secunda ratio est, quia circa peccatores qui in perniciem republicae peccant, regulariter loquendo non est necessarium praecedat correctio fraterna, sed statim [f. 265v] nulla praevia correctione aut admonitione procedendum est ad accusationem aut denunciationem, ut autor est D. Thomas, inferius, q. 33, art. 7 in corpore et ad 3^m. Et est communis sententia theologorum et iurisperitorum. Et ratio est, quia ordo correctionis fraternae ad id institutus est a Christo Domino ut fama proximi conservetur quantum fieri possit, sine impedimento maioris boni. Unde si sufficit admonitio eius tantum qui novit illum peccare, illa tantum utendum est ut fama proximi integra conservetur. Quod si id non sufficit, cum maius bonum sit conscientiam fratris manere illaesam quam sit fama illius, fama posthabenda est ut conscientia sanetur, non plus tamen famae minuendum est quam ad id fuerit necessarium. Unde secundo loco lubet Christus⁴²¹

421. THOMAS AQUINAS, *Summa Theologiae*, II. II., q. 33, a. 7c et ad 3.
ed. Leonina, 8, 269 b y 270 b.

422. Mt 18, 16s.

adhibere unum aut duos testes ut si id sufficit, non plus frater infametur. Et tertio loco iubet postponi omnino famam illius et dici Ecclesiae vel praelato. Cum ergo bonum commune reipublicae praestantius aut malus sit quam fama cuiusque fit ut propter bonum commune fama proximi sit postponenda. Quare sive lex eo quod servetur ordo correctionis fraternae periculum imminet reipublicae vel in peccatis quae sunt in perniciem reipublicae bono communi conveniens omnino aliquando iudicatur ut praetermittatur correctio fraterna et statim procedatur ad denunciationem, id utique faciendum est, neque intentum Christi fuit ut servaretur ordo correctionis fraternae, nisi quando non esset impedimentum maiori bono. Cum ergo peccatum haeresis gravissimum scelus sit quod cito et maxime nocere potest reipublicae, nisi continuo detegatur, maximeque referat reipublicae acerrime puniri, nullumque haereticum manere impunitum, fit ut si in aliquo alio crimine quod sit in perniciem reipublicae correctio fraterna sit praetermittenda et statim sit procedendum ad denunciationem aut accusationem, in hoc maxime id fieri debeat [f. 266r].

Tertia est, quia Christus³²³ fratrem qui Ecclesiam non audit, non dicit ulterius fraterne corripiendum esse, sed habendum esse tamquam ethnicum et publicanum; haereticus autem Ecclesiam non audit, sed in materia fidei tenet contra id quod scit Ecclesiam universalem tenere. Item Christus dixit: si peccaverit in te³²⁴, etc.; haereticus autem in communem totius Ecclesiae fidem et religionem peccat, dividitque Ecclesiae unitatem. Praeterea, Christus dixit: si peccaverit in te frater³²⁵, etc.; haereticus autem cum ab Ecclesia exierit, licet sit proximus, non tamen est frater iuxta modum loquendi Scripturarum. Quare haec omnia adiumento sunt ut minus circa illum quam circa alios delinquentes ordo correctionis fraternae servari debeat.

Quarto. Hoc ipsum confirmatur maxime ex illo Dt. 13³²⁶: Si tibi voluerit persuadere frater tuus illius matris tuae, aut filius tuus aut filia tua, sive uxor tua quae est in sinu tuo aut amicus quem diligis ut animam tuam, clam dicens: eamus et serviamus diis alienis, non acquiescas ei, nec audias, nec pareat ei oculus

323. Mt 18, 17.

324. Mt 18, 15.

325. Dt. 13, 6-9.

tuus ut miseraris aut occultes eum, sed statim interficies, denunciatus scilicet et accusatus eum, Statim enim sublungitur⁴²⁶: Sit primum manus tua super eum (testis enim capite sequenti præcipitur mittere primum lapidem in interficiendum) et post te omnis populus mittat manum, lapidibus obrutus necabitur, ut omnis Israel audiens timeat et nequaquam ultra fiat quidpiam huius rei simile. Et iterum in eodem capite⁴²⁷: Si audieris aliquos alterius urbis subversos esse servitroque diis alienis, quæres sollicite, et diligenter vel veritate perspecta; si inveneris certum esse quod dicitur et abominationem hanc opere patrati, statim percuties habitatores urbis illius in ore gladii et delebis eam et [c. 266v] universa quæ in ea sunt succendes cum ipsa civitate domino Deo tuo, etc. Ubi nota in causa fidei et religionis peccatum occultum detegi iuberi iudicibus ut puniatur in exemplum aliorum, esto qui peccavit propinquissimus sit detecturo. Nota præterea quanta severitate et celeritate iubeatur puniri ut respublica a tanto malo munda servetur.

Admonet Castus, licet citato⁴²⁸, quod ubi non constat aliquem vere esse hæreticum, quia esto aliquid prononciaverit contrarium fidei, non constat an pertinaciter vel ex ignorantia erret, ut sæpe evenire potest, maxime in illitteratis et simplicibus, tunc prius quam deferatur ad inquisitores, si id fieri possit, admonendus est illud esse contrarium fidei quam profitatur Ecclesia. Et si resipuerit, ita ut nulla maneat suspicio illum antea cum pertinacia errasse, tunc non est ut ad inquisitores deferatur. Quod si in eo reperitur pertinacia neque admonitus velit resipiscere, deferendus est ad inquisitores. Si etiam maneat suspicio eum sinistro animo id dixisse, sed voluisse se postea occultare, deferendus est ad inquisitores et explicandus est progressus cum eo habitus cum circumstantiis omnibus quæ vel extenuare vel aggravare suspicionem possent. Si sit persona de se suspecta et aliquid proferat aut faciat quod re vera perversam de eo generat suspicionem, statim admonendi sunt inquisitores et si ille prius conveniatur, erit ut plenius intelligatur animus illius, nisi forte sit res quam in utramque partem liceat interpretari; tunc enim tentandum

426. Dt. 13, 8ss.

427. Dt. 13, 12-10

428. Væsse la nota 413: ff. 173v-174r.

erit interrogatione aut admonitione. Et si plene satisfecerit ita ut omnino quiescat animus, non est quod ad inquisitores deferatur.

Sit secunda conclusio. Si quis merito firmiter existimet aliquando quod statim per secretam admonitionem converteret haereticum et impediatur omnia mala quae inde possunt provenire, praecedere debet fraternalis correctio et si lucratus fuerit omnino fratrem, deferre eum non debet neque potest ad inquisitores. Idem censendum est in caeteris criminibus quae vergunt in perniciem reipublicae. Conclusio est Divi Thomae, Inferius, q. 33, art. 7°, ubi postquam dixit quod quando peccata occulta sunt in detrimentum proximorum spirituale scilicet et corporale, statim sunt denuncianda, nulla praevia correctione fraternali, ponens exemplum in haeretico qui privatim curat avertere humines a fide, addidit: «nisi forte aliquis firmiter existimaret quod statim per secretam admonitionem posset huiusmodi mala impedire». Tunc enim admittit praecedere debere correctionem fraternam. Et adverte quod dicit «nisi forte», quia rarissime id continget. Raro enim erunt tales circumstantiae quod merito aliquis sibi id firmiter persuadere possit, maxime si haereticus sit dogmatista. Et ad dubium utique ad denunciationem procedendum est nulla praevia correctione fraternali. Adverte praeterea quod addit verbum «statim» et verba «huiusmodi mala impedire», quia si quis solum speret successu temporis et non statim se posse convertere haereticum aut posse impedire partem malorum et non omnia mala quae ab illa haeresi pendent, tenetur statim denunciare sine praevia admonitione. Conclusio ita explicata est etiam Castri, 2 De iusta haereticorum punitione, cap. 25° et Soti 5 De iustitia q. 5 art. 1.º 40, et iuxta eam dicit intelligenda esse edicta inquisitorum quae iubent statim denunciare. Est etiam

u. Nota marginis: «Oppositum huius (quando delatio fieri potest sine gravi damno deferentis) asseritur inferius in materia de restitutione, tractatu 1, disp. 8, n. 16n.

429. THOMAS AQUINAS, *Summa Theologiae*, II, II., q. 33, a. 7: ed. Leonina, 8, 269 b.

430. ALONSO DE CASTRO, *De iusta haereticorum punitione*, l. 2, c. 25: f. 172v a-b.

431. DOMINGO DE SOTO, *De iustitia et iure*, l. 5, q. 5, a. 1. ed. c., pp. 411-413. La regla de los Inquisidores en la p. 412 b.

apertissima Ceni, 12 de locis, cap. 9ta versus finem; Navarri, in Manuali, cap. 18, n. 56us; et plurium aliorum. Ratio vero conclusionis est, quia tunc ex eo quod praecedat correctio fraterna nullum imminet periculum bono communi, sed sufficienter est ei provisum; praeceptum autem atque ordo correctionis fraternae est de iure divino servarique debet ubi non tollitur aut impeditur mal[ic]. 207^{us}ius bonum ex eo quod praecedat. Si enim tolleretur aut impediretur, tunc in eo casu locum non haberet praeceptum correctionis fraternae. Rationes ergo adductae ad probandam primam conclusionem solum habent vim ubi periculum imminet bono communi ut communiter luminere solet. Ex dictis colligo quod si quis certo sciat aliquem qui antea fuit haereticus vere esse emmendatum et lucratum Ecclesiae, a fortiori non tenetur illum deligere neque potest.

QUAESTIO 13.

Articulus 1 et 2.

De apostasia ab ordine.

Disputatio 1.

Apostasia est retrocessio vel a fide vel ab oboedientia vel a religione vel ordine seu clericatu. De apostasia a fide et poenis huiusmodi apostatarum abunde dictum est disputationibus praecedentibus, cum de haeresi et poenis haereticorum disseruimus. Apostata enim a fide haereticus est et poenas haereticorum incurrit. De apostasia ergo ab oboedientia quae in omni peccato mortali invenitur^v nihil est quod dicamus. Quare solum dicendum est de apostasia ab ordine seu clericatu et de apostasia ab religione.

v. Nota marginali: «Consonant quae habentur infra in materia de restitutione, tractatu 4, disp. 8, n. 17».

x. Lectura probable.

432. MELCHIOR CENO, De locis, l. 12, c. 7: ed. Serry o., 2, 213.

433. MARTIN DE AZPILICUETA, Exchiridion seu Manuale confessoriorum, c. 10, n. 56: p. 281 s.

Quicquid Caietanus, hoc loco⁴³⁴, dicat, apostasia a minoribus ordinibus aut prima tonsura non solum per hoc quod non deserat quis tonsuram aut habitum clericis convenientem, sed etiam per hoc quod ducat uxorem viduam aut ab alio violatam vel bis ducat uxorem, quibus in casibus manet irregularis, non est peccatum mortale, ut communiter dicunt doctores, et tradit Caietanus in Summa, cum coeteris summistis, verbo Apostasia⁴³⁵. Neque in eo quod quis se reddat inhabilem ad ministrandum in minoribus ordinibus cernitur contemptus ordinum; quin potius cum neque voto neque statuto Ecclesiae teneatur quis [f. 268r] in illis ministrare aut transire ad maiores, si ex rationabili causa quis in minoribus ordinibus constitutus ducat viduam aut bis ducat uxorem neque veniale peccatum erit.

De clerico in minoribus ordinibus instituto qui retinet beneficium ecclesiasticum et non defert insignia clericatus quoad habitum et tonsuram, sed pure laicaliter vivit, affirmant Sylvester, verbo Apostasia q. 2 et 3⁴³⁶, et plures alii, quod est apostata et mortaliter peccat. Qui autem clerici in minoribus ordinibus constituti gaudeant privilegio furi, vide in concilio Trident. sess. 23, cap. 6 de reformatione⁴³⁷.

Qui in sacris ordinibus constitutus clericalem habitum demittit non ex rationabili causa neque ad breve tempus, sed ut more laicorum indutus incedat, aut ducit uxorem vel assumit saeculare iudicium, est apostata et mortaliter peccat. Vide Sylvestrum, loco citato, q. 2⁴³⁸. Iis autem qui ducit uxorem praeterquam quod matrimonium est nullum, est ipso facto excommunicatus Clementina 1.^a, De consanguinitate et affinitate⁴³⁹. Poenas praedictis omnibus apostatis statutas, vide apud Sylvestrum, loco citato, q. 8⁴⁴⁰.

434. THOMAS A VIO, *Commentarii de II. II.*, q. 12, a. 1: ed. Leonina, B. 104.

435. IDEM, *Summa peccatorum*, v. Apostasia; t. 13r a.

436. SYLVESTER A PERRIO, *Summa summarum*, v. Apostasia, n. 5 et 6: p. 53 a.

437. *Concilium Tridentinum*, sess. 23, c. 6 de reformatione: CCoD, 747, 4-14.

438. SYLVESTER A PERRIO, *Summa summarum*, v. Apostasia, n. 5: p. 53 a.

439. C. I. C., c. un., in Clementinis, de consanguinitate et affinitate, IV, Ur.: ed. Friedberg, 2, 1177s.

440. SYLVESTER A PERRIO, *Summa summarum*, v. Apostasia, n. 11: p. 54.

De apostasia a religione.

Disputatio 2.

Religiosus qui absque facultate praedicti exiit a religione deserens habitum religionis atque animo redeundi, non dicitur apostata a religione, esto exeat animo vagandi, sed dicitur fugitivus iuxta Caietanum hic⁴⁴¹. Angelum⁴⁴² et Silvestrum⁴⁴³, verbo Apostasia et plerosque alios. Peccat nihilominus mortaliter etiam si praetextu accedendi ad superiores praedictos exeat, quia praebet rationem offendiculi et scandali maximi aliis; et praeterea recedit invitis superioribus. Unde in Concilio Trident. sess. 25, cap. 4 de regularibus⁴⁴⁴ hac ipsum eis prohibetur, nisi missi aut vocati fuerint a suis superioribus. Et iubentur puniri quicumque, sine mandato suorum superiorum in scriptis contenta, reperti fuerint extra monasterium.

Qui demissa sua religione exiit animo perpetuo vagandi et non redeundi propriissime [l. 268v] dicitur apostata a religione. Qui vero egreditur unam religionem absque facultate ut aliam licet laxiorem ingrediatur, quamquam mortaliter peccet, non tamen proprie dicitur apostata, licet dicatur fugitivus. Ita Sylvester, verbo Apostasia, q. 4⁴⁴⁵. Poenas apostatantium a religione vide apud eundem, ibidem, q. 7⁴⁴⁶.

Quaeritur utrum apostata a religione sit excommunicatus. Respondetur quod si habitum dimittit utique est excommunicatus, ut patet ex cap. Ut periculosa, ne clerici vel monachi⁴⁴⁷, ubi excommunicantur ipso facto omnes professi aliquam religionem qui temere dimittunt habitum suae religionis. Quod intelligitur sive animo apostatandi illum dimittant sive non. Quando autem aliquis dicatur temere dimittere habitum ut incurrat hanc excommunicationem, vide apud Navarrum, in Manuali, cap. 27.

441. THOMAS A VIO, Commentarii in II II, q. 12, a. 1. VI-VII: ed. Leonina, 6, 1048.

442. ANGELUS A CROVASSO, Summa .. dogmatica, v. Religiosus, n. 44: ed. n., f. 687v. Dice que el que mora fuera del monasterio y no está bajo la obediencia de su prelado es apóstata. Véase v. Apostasia, n. 4: f. 40v.

443. SILVESTER A PRIETO, Summa summarum, v. Apostasia n. 2: p. 53 b.

444. Concilium Tridentinum sess. 25, de regularibus et monialibus, c. 4: CCeD 797.

445. SILVESTER A PRIETO, Summa summarum, v. Apostasia, n. 2: p. 53 b.

446. IDEM, ib., n. 11: p. 54.

447. C. I. C., n. 2, X. De clericis vel monachis aec. neg. se unum., III. 24: ed. Friedberg, 2, 1065s.

num. 131⁴⁴⁸; Sylvestrum, verbo Excommunicatio, excommunicatione 24⁴⁴⁹; Caietanum, eodem verbo, cap. 61⁴⁵⁰ et alios. Capite citato habetur dimissionem temerariam habitus religiosi professi habere adiunctam excommunicationem. At vero neque ex illo capite neque ex aliquo alio loco video apostasiae a religione de iure communi adiunctam esse excommunicationem. Ex peculiari vero diplomate aut constitutione alicuius religionis poterunt apostatae eiusdem religionis incurrere excommunicationem propter apostasiam, sicut religiosi Societatis Iesu non solum professi, sed etiam quicumque post duos annos probationis vota eiusdem Societatis emiserunt, si Societatem egrediantur sunt ipso facto excommunicati, neque absolvi possunt ab alio quam a Romano Pontifice aut superiore Societatis praeterquam in mortis articulo. Transire etiam non possunt ad alium quemcumque ordinem (Carthusiensium ordine excepto) absque expressa sui Superioris ad id facultate; et si transferint tam ipsi quam eos recipientes aut eis auxilium, consilium vel favorem praestantes, sunt ipso facto excommunicati et professio in alia religione est (f. 289r) nulla. Et si ad Carthusiensium ordinem recesserint, tenentur ingredi intra tres menses ab egressu a Societate. Et si in dicto ordine permanere noluerint aut non possint, sub eadem poena excommunicationis ipso facto tenentur absque ulla mora regredi ad Societatem. Haec praeter privilegia a Paulo III concessa adversus apostatas Societatis⁴⁵¹, habentur in Bulla quadam a Pio IV Societati concessa et a Pio V confirmata⁴⁵².

Queritur utrum qui absque facultate egreditur unam religionem et ingreditur aliam laxiorem in qua est distinctus habitus sit excommunicatus eo quod dimiserit priorem habitum Res est difficilis. Angelus, verbo Apostasia⁴⁵³, et Caietanus, verbo Ex-

448. MARTIN DE AZMILCUETA, *Enchiridion seu Manuale confessorum*, c. 27, n. 131; p. 497.

449. SYLVESTRUS A PIERINO, *Summa summorum*, v. Excommunicatio 9, excomm. 24 (n. 51); p. 411 b.

450. THOMAS A VIO, *Summa peccatorum*, v. Excommunicatus, c. 61. ff. 119v-120r.

451. PAULUS III, *Licet debitum*: Institutum Societatis Iesu. vol. 1: Bullarum et compendium privilegiorum, pp. 15 b-18 a.

452. PIUS V, *Aequum reprobatus*: ib., pp. 38 b-40. Haec varias veces referentia a su predecessor; pero no hemos podido encontrar ninguna bula en que expresamente nitine lo mismo.

453. ANGELUS A CHIVASSO *Summa angelica*, v. Apostasia, n. 5: ed. c., f. 40v. Puede llamarse late apostata, v. Religiosus, n. 44: f. 687v.

communicatio, cap. 61⁴⁵⁴, et alii negant Sylvester vero, verbo Excommunicatio 9, excommunicatione 24⁴⁵⁵, et Navarrus, loco citato, num. 132⁴⁵⁶ affirmat. Quae sententia videtur probabilior, quia textus excommunicat eos qui habitum suae religionis dimittit ad longum tempus aut in perpetuum et temere, cum absque facultate et cum peccato. De eo qui gestat quidem habitum sed ita occulte ut neque a conversantibus cum illo agnosci possit quidquid Panormitanus⁴⁵⁷ dicat, dicendum est cum Caietano⁴⁵⁸ et Navarro⁴⁵⁹ lucis citatis esse excommunicatum, quia ad id praecipitur non dimittere habitum, ut per illum cognosci possit; qui autem omnino occulte habitum gestat: perinde est ac si non gestaret; secus autem esset si ita eum gestaret ut saltem a conversantibus cum illo per illum agnosci posset cuius esset religionis.

QUAESTIO 13.

De blasphemia.

Disputatio unica.

De blasphemia disputant doctores cum Magistro in 2, dist. 43⁴⁶⁰: Sotus, 8 de iustitia, q. 2, art. 3⁴⁶¹; Castus, 1 De iusta haereticorum punitione, cap. 12⁴⁶²; Navarrus, in Manuali, cap. 12, num. 51⁴⁶³; Covarrubias, [f. 289v] in relectione: capitis Quamvis pactum, de pactis, p. 1, § 7, num. 8⁴⁶⁴; Symancas, in institutionibus, titulo 8⁴⁶⁵, et Summistae, verbo Blasphemia⁴⁶⁶. Praetermissis vero

454. THOMAS A VIO *Summa peccatorum*, v. Excommunicatio, c. 61: ff. 119v-120r.

455. SYLVESTER A PEIRRO, *Summa summorum*, v. Excommunicatio 9, exc. 24 (n. 51): p. 411 b.

456. MARIN DE AZPILCUETA, *Enchiridion seu Manuale confessoriorum* c. 27, n. 131: p. 497.

457. No hemos podido verificar esta cita.

458. Véase la nota 454: f. 119v.

459. Véase la nota 456.

460. PETRUS LOMBARDO, *Libri IV Sententiarum*, l. 2, dist. 43: ed. Quaracchi 1916, t. 1, 533-537.

461. DOMINGO DE SOTO, *De iustitia et iure*, l. 2, q. 2, a. 3: ed. c. pp. 695-698.

462. ALFONSO DE CASTRO, *De iusta haereticorum punitione*, l. 1, c. 12: ff. 37v-40r.

463. MARTIN DE AZPILCUETA, *Enchiridion seu Manuale confessoriorum*, c. 12, n. 81-87: pp. 122s.

464. DIEGO DE COVARRUBIAS, *Relectio in cap. Quamvis pactum de pactis*, p. 1, § 7, n. 11-30: ed. c., t. 1, pp. 348 a - 352 b.

465. DIEGO DE SIMANCAS, *Institutiones catholicae*, c. 8: ff. 12v-15r.

466. Véase, por ejemplo: *Summa silvestrina*, v. Blasphemia: pp. 109-111. *Summa aurea armilla*, v. Blasphemia: pp. 140s *Summa angelica*, v. Blasphemia: ed. c., ff. 72v-73r.

aliis opinionibus dicendum est cum Navarro, loco citato⁴⁶⁷, et aliis, blasphemare non esse aliud quam dicere interius aut exterius aliquid iniuriosum Deo aut sanctis, quatenus in Deum ipsum id quodam modo resultat. quod secundum quosdam fit quando tribuitur Deo quod ei non convenit vel quando quod est proprium Dei tribuitur creaturæ; quamquam secundum D. Thomam, hic, art. 1 ad 3⁴⁶⁸ hoc virtute sui affirmare Deum esse creaturam et subinde tribuere illi quod ei non convenit. Ibidem etiam docet D. Thomas hæc non facere distinctionem specificam in peccato blasphemiae.

Hoc loco adverte blasphemiam non esse infidelitatem, quamquam aliquando ab infidelitate dimanet. Tenere enim mente quod fidei contrarium est. ad infidelitatem pertinet; dicere vero interius vel exterius id aut aliquid quatenus in iniuriam Dei cedit, pertinet ad blasphemiam, sive qui id dicit teneat mente id ita esse et sit infidelis. Unde ad peccatum blasphemiae impertinens est infidelitas, licet ab infidelitate aliquando emanet, ut emanabat in Paulo quando persequabatur Ecclesiam antequam ad fidem converteretur, iuxta illud Tim 1⁴⁶⁹: prius fui blasphemus et persecutor, sed ignorans feci in incredulitate.

Blasphemia duplex est, ut hic ait D. Thomas, art. 1: interior scilicet ut quando quis interius solum dicit aliquid iniuriosum Deo; et exterior quando voce aut aliquo alio exteriori signo id dicit et significat. Et utraque potest esse dupliciter, videlicet vel sine affectus detestatione vel cum affectus detestatione, ut hic ait D. Thomas. [f. 270r] Blasphemare sine affectus detestatione est quando aliquis interius vel exterius voluntarie dicit aliquid iniuriosum Deo, attamen sine affectu Deo iniuriam faciendi et sine affectu quod id quod dicit ita sit, ut si quis ira percitus aliquis, dicat illi: caedeat Deum sine, animo ostendendi iram aut increpandi malum illi, sed non iniuriam dicendi Deo aut volendi quod caedium aut tristitiam cadat in Deum, vel si quis ira percitus quod res illi sinistre succedant inturius vel exterius dicat: nun

467. MARCIN DE AZPIRUETA, *Enchiridion seu Manuale confessoriorum*, c. 12, n. 81: p. 122 b.

468. THOMAS AQUINAS, *Summa Theologiae*, II. II., q. 13, a. 1 ad 3: ed. LEONINI, 8, 107 b.

469. 1 Tim. 1, 13.

est in Deo potentia ad hoc faciendum, neque credens verum esse quod dicit, neque volens iniuriam dicere Deo, sed ut propriae passioni satisfaciat. Blasphemare vero cum affectus detestatione est cum aliquis animo, iniuriam Deo dicendi id dicit aut cum animo quod ita est aut sit; utraque blasphemia voluntaria est et peccatum mortale gravissimum. Sed multo gravius peccatum est quando est cum affectus detestatione et cum affectu voluntatis ad blasphemiam.

Ex dictis facile erit intelligere etiam in materia fidei affirmandoque quod est contrarium fidei posse esse peccatum blasphemiae sine haeresi et infidelitate, ut patet in eo qui ira percutus atque ut propriae passioni satisfaciat dicit in Deo non esse potentiam ad aliquid faciendum, non quod credat id ita esse; atque tales ut plurimum esse solent huiusmodi blasphemiae in viris alias catholicis minimeque suspectis in fide. Hic etiam adverte tantum abesse ut de ratione blasphemiae sit infidelitas, quod ut probe notarunt Caietanus, hic, art. 3⁴⁰ et Covarrubias, loco citato, num. 10⁴¹ infidelitas luncta blasphemiae minuit rationem culpae cui adiungitur, ut si caetera sint paria, minus grave peccatum est blasphemia qua quis putans Christum non esse [c. 270v] Deum in eum blasphemat, quam esset si credens esse Deum eandem blasphemiam proferret, id quod Paulus aperte significat illis verbis⁴²: Qui fui blasphemus et persecutor, sed veniam consequutus sum quia ignorans feci in incredulitate. Et ratio est, quia blasphemia in Christum eius qui credit Christum esse Deum non solum est blasphemia secundum se, sed etiam secundum existimationem et scientiam proferentis. Blasphemia vero eius qui non credit Christum esse Deum, solum est blasphemia secundum se, non vero secundum existimationem proferentis; sane multum culpae minuit in blasphemia qua blasphemia.

Petes cui virtuti opponatur vitium blasphemiae? D. Thomas hic, art. 1 et plerique alii affirmant opponi confessioni fidei et subinde videntur dicere opponi virtuti fidei quoad actum illius

40. THOMAS A VIO. *Commentarii in II. II.*, q. 13, a. 3, III. ed. LEONINA, 9, 110 B.

41. DIGNO DE COVARRUBIAS. *Relertio in cap. Quomodo peccatum*, p. 1, § 7, n. 18: ed. n., 1, 350.

42. 1 Tim 1, 13.

externum, qui dicitur confessio; de quo supra dictum est q. 3°. Atque hac ratione de blasphemia disserit hoc loco D. Thomas tanquam de vitio fidei opposito. Sed certe non video quare annumerari debeat vitium fidei oppositis aut quare dicendum sit contrariari confessioni fidei. Confessionem enim fidei opponitur ommissio illius pro tempore quo quis tenetur fidem confiteri, tum etiam negatio exterior fidei et professio alicuius quod fidei adversatur. Haec autem ei opponuntur non quatenus cedunt in iniuriam creatoris, sed quatenus exprimentur quod fidei adversatur. peccatum veru blasphemiae in eo positum est quod dictum cedat in iniuriam Dei, quod nullam ad fidem aut fidei conditionem dicit oppositionem, sed ad virtutem religionis. Et ob id ut verisimilius se mihi offert quod quemadmodum verba injuriosa proximo, ut contumelia, detractio, [f. 271r] etc. pertinent ad vitium oris iustitiae contrarium, ut inferius in materia de iustitia videbimus⁴⁷³, ita verba seu dicta quae in iniuriam Dei cedunt, pertinent ad blasphemiam, vitium speciali virtuti religionis contrarium. Unde multo simul cum periuria, quod constat virtuti religionis contrariari, disputant de blasphemia et D. Thomas, hoc loco, art. 2 ad 2°, probabile etiam reputat blasphemiam simul cum periurio prohibitam esse secundo praeepto decalogi illis verbis: non assumes nomen Dei tui in vanum⁴⁷⁴.

Ex dictis facile erit intelligere non solum blasphemiam committi quando formaliter Deo tribuitur quod ei non convenit aut quando ab eo negatur quod ei convenit, sed in universum quoties dicitur aliquid injuriosum Deo quacumque formula loquendi dicatur. Unde blasphemia aliquando dicitur affirmando aut negando, ut quando dicitur non posse Deum aliquid aut non scire aliquid aut quando dicitur: «abnego Deum» aut «non credo in Deum», quae verba solent a pessimis hominibus irreverenter proferri et cedunt in iniuriam Dei et fidei quam nobis dedit. Item blasphemia est dicere: «tam verum est hoc quam verum est Deum

473. LUIS DE MOLINA, *Annotationes in II. II. divi Thomae*, q. 3: ArchTeol-Gran 42 (1879) 101-100.

474. Cfr. IDEM, *De iustitia et iure*, tr. 4, disp. 56, n. 7: Colonia 1614, t. 5, col. 1772 B: la blasfemia es un pecado contra el segundo mandamiento. Sobre la detraction, ib. disp. 23, n. 1. col. 1285 B.

475. THOMAS AQUINAS, *Sacrae Theologiae*, II. II, q. 13, a 2 ad 2: ed. Leonina, 8, 109 b.

476. Ex 20, 7.

esse trinum et unum»; aut «quam verum est Christum nature esse ex Virgine»; aut dicere «hoc est verum sicut verum est dicere Deum esse trinum et unum», si sensus sit quod tanta veritas aut firmitas sit in uno quam in alio, secus autem si solum esset comparatio ad hoc quod est utrumque esse verum, sed non quoad gradum et firmitatem veritatis. Abstinentum tamen est a tali forma iurandi. Item blasphemia est dicere: «per vitam Dei hoc ita est», quia est iuramentum execratorium perinde atque hoc: «per vitam meam hoc ita est», cuius sensus est: «Deus ita sit testis ut [f. 271v] nisi hoc sit verum perdam meam vitam». Quare quia nulli malo subiecta est vita Dei et oppositum significatur in illo alio iuramento est blasphemia. Dicere vero: «vixit Deus quod hoc ita est», non est blasphemia, sed iuramentum usurpatum a sanctis; eius autem sensus est: «Deus qui vivit et intuetur hoc testis est quod hoc ita est». Item blasphemia est iurare per falsos deos vel per creaturas non referendo illas in Deum, ut per solem, lunam, etc., quia est tribuere creaturae quod est proprium Dei, nimirum esse veritatem primam et infallibilem. Iurare etiam per membra Dei, si intelligatur quatenus est Deus, est blasphemia, quia Deus qua Deus caret membris. Item iurare per pudeunda membra Christi est blasphemia, quia licet illa habeat, cedit in iniuriam Christi quod ita illa impudenter iurando proferatur, imo et iurare per alia membra per quae ridicule et indecenter iuratur. Etiam committitur blasphemia imperative et optative aliquid proferendo, ut dicendo: «taedeat Deum» aut maledicendo Deo quamcumqueve aliam iniuriam imperative aut optative ei dicendo. Praeterea quidquid Christo Domino iniuriam aut irrisionem dictum fuit erat blasphemia eo quod esset verus Deus. Quod etiam sanctis qui cum Christo regnant dicitur iniuriam est suo modo blasphemia, quia sicut laudes sanctorum in Deum referuntur et cadunt, ita et iniuriae. Unde dicere: «taedeat sanctum Petrum aut sanctum Paulum» blasphemia est; taedium enim et tristitia in beatos cadere non potest. Quare id in iniuriam ipsorum et Dei qui in eo statu eos collocavit et eum statum eis promisit, cedit. Minus tamen [f. 272r] gravis est blasphemia in sanctos quam in Deum. Unde minus graviter censet eam esse puniendam Concilium Lateranense, sub Leone, sessione 9ta, quam

blasphemia in Deum. Leges Castellae duplam poenam statuunt blasphemiae in B. Virginem quam in alios sanctos, ut Covarruvias refert, loco citato, n. 9⁴⁷⁸. Maledicere creaturis, si intuitu Dei aut quatenus a Deo sunt, non fiat, non est blasphemia, imo regulariter non est peccatum mortale, si sint irrationales.

Blasphemia peccatum est mortale nisi tam indeliberata sit ut quis non advertat verba quae dicit. Quod si advertat quae dicit non excusatur a culpa mortali propter vehementiam passionis, ut hic ait D. Thomas art. 2 ad 3. Et adverte quod cum blasphemia sit contra Deum ex suo genere gravius peccatum est quam homicidium.

Damnatos blasphemare communis sententia doctorum est; prorumpunt enim in maledicta, detractiones et alia huiusmodi adversus Deum a quo puniuntur, et adversus sanctos quibus invident et a quibus Deus laudatur.

Blasphemiae, si tales sint, ut haereticae sint aut ab haeresi emanent vel efficiant aliquem suspectum in fide ad iudicium pertinent inquisitorum. Unde in edicto inquisitorum praecipitur sub poena excommunicationis latae sententiae ut denuncientur blasphemiae haereticae. Quare quando vel constat blasphemiam aliquam animo haeretico dictam esse vel de ea re est suspicio, blasphemus deferendus est ad inquisitores. Denique id in denunciando servandum est quod q. 11, art. 4, disputatione ultima dictum est⁴⁷⁹. Aliarum vero blasphemiarum puniatio ad Ordinarium et ad iudices saeculares pertinet, quamvis id alicubi inquisitoribus etiam committatur, et tunc qui prior comprehendit is punit neque punitus ab uno iudice puniti potest propter idem criff. 272v)men ab alio nisi tam levis esset puniatio ut quasi non punitus esset censendus⁷.

⁷ y. Nota marginal: «De hac Mag. Solo, in 4, d. 15. q. 1, a. 1, Tertio (glitur)».

478. Dico de Covarruvias, Relectio in cap. Quoniam proferunt, p. 1, § 7, n. 14, ed. c., 1, 349 b.

479. Vélez: las págs 205-203 (637-645).

Blasphemus, Lev. 24⁴⁰, poena mortis iubebatur puniri lapidibus obrutus. De poenis vero blasphemantium tam quae quondam fuerunt in usu iure canonico et civili quamque hodie sunt in usu in variis regnis, vide inter alios Covarruvias, loco citato, n. 10⁴¹; Symancas, titulo 8⁴²; in Concilio Lateranense sub Leone, sessione 9⁴³ variae poenae blasphemis statuuntur; iudicibus vero qui in illis puniendis et inquirendis diligentes fuerint pro qualibet vice inter alia conceduntur decem anni indulgentiae. Audientibus blasphemias praecipitur ut blasphemantes acriter reprehendant: si absque periculo proprii id efficere possint, et ut intra triduum id denuntient iudici saeculari aut ecclesiastico; quod intelligendum est nisi frater sit emendatus sultem per correctionem fraternam; accusatori etiam conceduntur ducenti anni indulgentiae.

Dubium est utrum qui absolvere potest ab aliis peccatis absolvere possit a blasphemia? Res affirmatur cum Sylvestro⁴⁴, Angelo⁴⁵ et aliis verbo Blasphemia, maxime si blasphemia non sit ad iudicium delata. Concilium Lateranense⁴⁶ admonet blasphemum non esse absolvendum absque gravissima poenitentia severi confessoris.

QUAESTIO 14.

De peccato in Spiritum Sanctum.

Cum tractatu de blasphemia coniuncta est disputatio de peccato seu blasphemia in Spiritum Sanctum, de quo Christus Matt. 12⁴⁷ et Marc. 3⁴⁸ dicit quod non remittetur neque in hoc saeculo neque in futuro. De hac re disputant scholastici cum Magistro in 2, d. 43; Enarratores Scripturae super (f. 273r) loca

480. Lv 24, 10-16.

481. URBANO DE COVARRUVIAS, *Relectio in eod. Quamvis peccatum*, p. 1, § 7, n. 12ss; ed. v. 1, 340 b—349.

482. DIEGO DE SYMANCAS, *Institutiones catholicae*, c. 8, n. 11-14; ff. 14v-15r.

483. Concilium Lateranense V, sess. 9 COeD 622, 1-29.

484. SYLVESTER A PHILETO, *Summa summarum*, v. Blasphemia, q. 8, n. 8s; p. 110 b.

485. ANGELUS A CIEVASSU, *Servitio... angelico*, v. Blasphemia, n. 4: f. 73r.

486. Concilium Lateranense V, sess. 9 COeD 622, 21-22.

487. Mt 12, 32.

488. Mc 3, 29.

citata; Summistae, verbo Blasphemia, et Vega, super Concilium Tridentinuro, lib. 13, cap. 9mo.

Nomine peccati in Spiritum Sanctum intelligunt aliqui peccatum finalis impenitentiae. Alii vero peccatum ex malitia per contemptum alicuius, quod difficilem reddit remissionem peccati, quasi peccatum ex infirmitate dicatur contra Patrem, cui appropriatur potentia; peccatum vero ex ignorantia dicatur contra Filium; cui appropriatur sapientia, Et peccatum ex malitia contra Spiritum Sanctum cui appropriatur bonitas. Signantque peccati in Spiritum Sanctum in hac secunda acceptione sex species seu modos propter varia dicta Augustini⁴⁸⁸ quos hic habes apud D. Thomam. Adicit vero peccata in Patrem aut Filium ob id dici remissibilia quod includant aliquid quod ipso excusat videlicet vel infirmitatem ac passionem vel ignorantiam; peccatum vero in Spiritum Sanctum dicit irremissibilem non simpliciter quasi nunquam remittatur sed quodam modo quia non habet in se quod ipsum excuset, et ob id quantum est de se meretur non remitti licet ex bonitate et liberalitate divina remittatur.

Si tamen res extendatur facile invenietur neutrum horum intendisse Christum Dominum verbis illis citatis. Unde accommodatius ad mentem Athanasii⁴⁸⁹, Hilarii⁴⁹⁰, Ambrosii⁴⁹¹, Hieronymi⁴⁹² et Chrysostomi⁴⁹³, quos hic citat D. Thomas, atque ad litteram ipsam Evangelii, dicendum videtur cum Vega, loco citato⁴⁹⁴, et Cornelio Jansenio in commentario in Concordiam Evangeliorum

488. ANDRÉS VEGA, *De iustificatione doctrina universa libris XV absolute tradita*, l. 13, c. 9: Colonia 1572, pp. 502-507.

489. AUGUSTINUS, *Sermo 71*, c. 11. 17-14, 24: PL 34, 453-457. Sin duda, a este pasaje se refiere el mismo S. Agustín en *Exposición de Hebr.*, xxi et *charitate*, c. 83: PL 40, 272.

491. ATHANASIUS, *Fragmenta in Matthaeanis*, lib. 12, 32: PG 27, 1335 B—1386 C.

492. HILARIUS PICTAVINUS, *In Evangelium Matthei commentarius*, c. 12, n. 17: PL 9, 939.

493. AMBROSIVS, *Expositio Evangelii secundum Lucam libris X interpretatione*, l. 7, n. 119-121 (in 12, 9-10) OChr 14, 253s, 7311-1245 (PL 15, 1017s).

494. HIERONYMUS, *Constantiniana in Evangelium Matthei ad Eusebium libri quatuor*, l. 2, c. 12: PL 26, 83 D-84 A. Véase también: *Epistola 42 ad Marcellum de blasphemia in Spiritum Sanctum irremissibile*: CSEL 54, 315ss.

495. IOHANNES CHRYSOSTOMUS, *Homiliae in Mattheum*, tom. 41 (p. 42), n. 3: PG 57, 448s.

496. Véase la nota 488: *Propositio 3*: pp. 303s.

cap. 49⁹¹, in primis Christum Dominum non de quocumque peccato fuisse locutum sed de blasphemia solum quam ex dictis quaestione praecedenti et ex textu ipso Evangelii [f. 273v] constat in dictis aut verbis consistere. Ait enim Christus Dominus Matt. 12⁹²: Omne peccatum et blasphemia remittetur hominibus; Spiritus autem blasphemiae (aut ut habent Bibliae plurium linguarum nuper excussae: Spiritus blasphemiae; id est blasphemia in Spiritum ut habet Evangelium Syriacum et haec littera consonat sequentibus) non remittetur et quicumque dixerit verbum contra Filium hominis remittetur ei, quia autem dixerit contra Spiritum Sanctum non remittetur ei neque in hoc saeculo, neque in futuro. Et Marci 3⁹³: omnia dimittentur hominum peccata et blasphemiae quibus blasphemaverint, qui autem blasphemaverint in Spiritum Sanctum non habent remissionem in aeternum, sed reus erit aeterni delicti quoniam dicetis Spiritum immundum habet. Ecce de solo peccato oris atque blasphemia locutus est Christus. Porro nomine Spiritus Sancti intelligit Christus Deum ipsum quatenus Deus est, qui et Spiritus est iuxta illud Ioannis 1⁹⁴: Spiritus est Deus, et est sanctus distinguitque blasphemiam in Filium qua pharisaei calumniabantur opera Christi quatenus hominis appellantes ipsum polatorem vini et amicum publicanorum, ut patet Matt. 11⁹⁵. A blasphemia enim in Spiritum Sanctum qua calumniabantur opera ipsius quatenus Dei, quibus in confessione fidei faciebat patentissima miracula, attribuentes opera illa principi daemoniorum. Unde Marcus inquit, ubi id Christum id dixisse quoniam dicebant spiritum immundum habet. Nomen ergo blasphemiae spiritus intelligit Christus blasphemiam qua quis certa quadam malitia motus ea quae agnoscit opera Dei in attentionem fidei et illuminationem et salutem animarum attribuit diabolo. Et adverte quod ut notat [f. 274r] Vega, loco citato⁹⁶, ex verbis Christi non constat an pharisaei pervenissent iam ad

z. Et tunc. repite hoc: neque in hoc saeculo.

497. CORNELIUS JASSENTIUS *Commentariorum in sacra Concordiam ac fidei Historiam Evangelicam Partes IIII*, v. 49: Lyon 1580, pp. 377rs (principalmonte, p. 378 b D).

498. Mt 12, 31s.

499. Mc 3, 28s.

500. Jn 4, 24.

501. Mt 11, 19.

502. Véase la nota 489: pp. 504-507.

eum gradum malitiae ut haberent peccatum illud blasphemiae quod neque in hoc saeculo neque in futuro remittitur, an vero eo appropinquarent et ob id eos admonuerit Christus ut caverent sibi. Adverte praeterea quod quemadmodum id quod praemittitur omne peccatum et blasphemia remittetur hominibus non sic intelligendum est quasi semper cubellis hominibus remittatur, sed quod facile aut nun ita difficile remittatur: ita quod sequitur blasphemia spiritus non remittetur intelligendum est regulariter, quia regulariter homines non faciunt quod in se est regulariter ut remittatur, et quod difficile remittatur tum propter gravitatem ipsius, tum quod Deus denegavit auxilia et obduravit peccatores ob atrocitatem delicti, licet non denegat auxilium et sufficiens cum quo difficillime et raro aut nunquam aliquis sic delictus a Deo convertetur aut forte quia homines perveniunt ad tantum delictum et ad tantam malitiam iam traditi sunt a Deo in reprobum sensum et obdurati per subtractionem auxiliorum in poenam praecedentium delictorum. Alias expositiones illorum verborum «non remittetur» «neque in hoc saeculo neque in futuro», lege apud Vegam et Jansenium locis citatis⁵⁰³. Et memento etiam apud Aristotelem difficile et raro appellari impossibile, ut patet 1 De Caelo, cap. 11⁵⁰⁴, ubi distinguit varias acceptiones impossibilis, et una est quod id quod difficile sit impossibile dicitur.

QUAESTIO 15.

De caecitate mentis et hebetudine.

Agit de his tanquam de vitis oppositis dono scientiae aut [c. 274v] intellectus, de quibus egit supra tanquam de donis respondentibus fidei. Caecitas mentis circa aliquod obiectum consistit in omnimoda carentia cognitionis illius per actualem inconsiderationem; hebetudo vero in cognitione parum penetrante obiectum. utrumque vero circa spiritualia interdum provenit ex indispositione virium sensitivarum subministrantium intellectui sive indispositio sit naturalis ex complexionem sive accidentaria

503. Véanse las notas 489 (pp. 305ss) y 497.

504. Aristóteles, *De coelo*, l. 1, c. 11: ed. Acad. reg. Borussica, Berlin 1831, vol. 1, p. 280, 14-15; ed. cum Averrois commentariis, vol. 5. Venetia 1562, f. 75v a.

ex vaporibus cibi aut potus aut ex morbis vel ex aliqua alia causa. Interdum vero ex subtractione luminis gratiae, illustrationum atque auxiliorum quibus Deus illuminat vires cognoscitivas, quod saepe in poenam delictorum evenit, aliquando vero provenit ex eo quod cognitio avertitur ab illis vel de industria iuxta illud: Nuluit intelligere ut bene ageret⁵⁰⁵, vel ex inordinata occupatione ad alia, iuxta illud: *Supercecidit ignis*⁵⁰⁶, concupiscentiarum scilicet, quae trahunt secum cogitationem ad concupita, et non viderunt solem, vel excaecati sunt circa spiritualia.

Licet autem omnia in quiversum peccata causae sint excaecationis et hebetudinis mentis circa spiritualia per hoc quod impediunt lumen gratiae et auxilia atque illustrationes divinas demeritorie et inclinant ad terrena et transitoria, id tamen praecipue convenit luxuriae et gulae. Unde luxuriae per excellentiam tribuitur a Gregorio⁵⁰⁷ excaecatio tanquam causa et gulae hebetudo, quae non solum inclinando ad terrena, sed etiam impediendo vaporibus et humoribus vires cognitionis internas, hebetudinem mentis causat. Acumen tamen naturale ingenii poterit aliquando esse tale ut quod attinet ad cognitionem naturalem rerum spiritualium aliquando aliquis [f. 275r] luxuriae et gulae deditus plus intelligat et magis illuminatus appareat quam vir castissimus, parcissimus ac virtute praeditus

QUAESTIO 16.

De praeceptis fidei, scientiae et intellectus.

Ex dictis q. 2, art. 3⁵⁰⁸ prope finem patet semper tam in lege naturae quam in lege scripta et gratiae fuisse et esse praeceptum fidei, quod ex natura rei facta revelatione divina consurgit, ut ibidem ostensum est; lumen namque naturale dicitur teneri homines fidem adhibere Deo illis aliquid revelanti. Quare facta hominibus revelatione divina aliquorum obiectorum statim con-

505. Sul 35, 4.

506. SRI 57, 9.

507. Gregorius I, *Moralia in Job*, l. 31, c. 45, r. 89: PL 76, 821 B: « De ventris ingluvie [...] hebetudo sensus circa intelligentiam propagantur. De luxuria, caecitas mentis. » Véase, también: l. 16, c. 69: PL 75, 1162 A; l. 26, c. 25: PL 76, 387 A; l. 30, r. 18, n. 58: PL 76, 556 A.

508. LUIS DE MOLINA, *Anotaciones in II. II. de Thoma*, q. 3, a. 3: ArchTeolGran 42 (1979) 74s.

surgit obligatio illa credendi, incredulitasque circa illa est ex suo genere peccatum mortale, ubi sunt sufficientia motiva ut homines sibi persuadeant revelationem ipsis factam esse a Deo. Quo fit ut quo plura revelantur a Deo, eo ipso praeceptum fidei ad plura se extendat. Fit etiam ut praeceptum fidei quatenus ut ex natura rei consurgat, requirit revelationem oblectorum supernaturalium, sit praeceptum supernaturale; quatenus vero ut sit et consurgat praerequirit revelationem oblectorum, quae non est ex natura rei, sed libere fit a Deo, et libere sit plurium aut pauciorum oblectorum, fit quodammodo praeceptum positivum a libera voluntate Dei pendens et libere latum plurium aut pauciorum oblectorum; quatenus vero supposita revelatione oblectorum lumen naturale illud dicat, neque indiget alia promulgatione, sed ex natura rei consurgit fit quodammodo naturale non simpliciter, sed supposita li[I. 275v]bera ac supernaturali revelatione oblectorum, unde absolute appellarem illud supernaturale et positivum, et quodammodo naturale supposita revelatione.

Circa ea quae docet huc loco et alibi D. Thomas quoad praecepta virtutum et donorum adverte saepe ea quae citat ex Scripturis esse admonitiones, neque inducere nova praecepta. Hoc dico ne aliquis dicat esse obligationem peccati mortalis ubi quandoque neque est venialis. Atque haec de materia fidei.